

K 248.037
3

გურამ შარაძე

მასალები
ბელა ჰიპპარის არქივიდან

მშენებლობა
1981

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
 შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის
 ინსტიტუტი

გურამ შარაძე

მ ა ს ა ლ ე ბ ი
 გელა ვიკარის არქივიდან

*გელა ვიკარის -
 ცხრე ვიკარის შიშა
 ავტორი
 10. XI. 81*

ბაზომცემლობა „მეცნიერება“
 თბილისი
 1981

899.962.1.092 [რუსთაველი]
899.962.1.092 [რუსთაველი] *ჩუხსთაველი, შოთა*
8 Г 1
83.3 Гр 1
შ 254 *კვაჭისციხის ისტორიის თარგმანები*

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკის არქივებში მოძიებული მასალები და მოცემულია მათი მეცნიერული ანალიზი. ზოგიერთი ახლად მიკვლეული მასალის საფუძველზე იგი შეუქმნა ჰენს ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრული თარგმანის ისტორიას, რომელიც შეასრულა გამოჩენილმა უნგრელმა მეცნიერმა და მთარგმნელმა ბელა ვიკარმა (გამოიცა ბუდაპეშტში 1917 წელს).

რედაქტორი ს ა რ გ ი ს ც ა ი შ ვ ი ლ ი

სკკვ-2
საქართველოს
საბჭოთავი

შ $\frac{70202}{M 607(06)-81}$ 117-81

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1981

საქართველოს
საბჭოთავი
საბჭოთავი
ბ ი ვ ლ ი ო თ ე ბ ა

შ ი ს ა ვ ა ლ ი

დღემდე შეუნელებელ ინტერესს იწვევს ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრული სრული პოეტური თარგმანის ისტორია, უნგრულ-ფინური ფოლკლორისა და ეთნოგრაფიის ცნობილი მკვლევრის, უნგრულ ენაზე „კალევალას“ უბადლო მთარგმნელის, უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტისა და ფინეთის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრის, პროფესორ ბელა ვიკარის (1859—1945) მიერ ამ მიმართულებით გაწეული კეთილშობილური შრომა და ღვაწლი, რომელსაც (ადრინდელ ქართულ და უნგრულ პრესაში გამოქვეყნებულ რეცენზიებს რომ თავი დავანებოთ) თავიანთი წერილები და გამოკვლევები მიუძღვნეს დ. რადომ, მ. იშტვანოვიჩმა, ლ. ტარდიმ, პ. შელკენმა, გ. ბაქრაძემ, გრ. წერეთელმა, გ. ჩიმაკაძემ, ს. კლდიაშვილმა, ალ. ბარამიძემ, ი. მეგრელიძემ, ლ. მენაბდემ, ს. თურნავამ, ჯ. გაგნიძემ და სხვებმა, რომელთა შორის, რამდენიმე ნაშრომი ჩვენც გამოვაქვეყნეთ¹. ცალკე აღნიშვნის ღირსია კრებული „შოთა რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“ (მთ. რედაქტორი ლ. მენაბდე, ტ. II, თბ., 1978), რომელშიც შესულია რჩეული უნგრული რუსთველოლოგიური ლიტერატურის ქართული თარგმანები—ვრცელი კომენტარებითა და ბიბლიოგრაფიით.

ბელა ვიკარის თარგმანის (ბუდაპეშტი, 1917 წ.) გარდა, უნგრულ ენაზე დღესდღეობით არსებობს ვეფხისტყაოსნის შანდორ ვეგორეშისეული სრული პოეტური თარგმანი (1954 წ.), რამდენიმე პროზად გარდათქმული შინაარსი (არბად ზემპლენის, იოჟეფ ფარაგოს და იოჟეფ რომანისა) და კიდევ, როგორც ამას ჯ. გაგნიძემ მიაქცია ყურადღება, პოემის ორი სტროფის (962,967) იშტვან კომიატისეული თარგმანი².

¹ გ. შ ა რ ა ძ ე, ქართული სიძველენი ბუდაპეშტში, „ლიტ. საქართველო“, 7. VIII. 1970; მისივე, სამეცნიერო ექსპედიცია უნგრეთში, წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 157—163; მისივე, ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანი, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 11. II. 1975; მისივე, მიხია ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1979, გვ. 94—109.

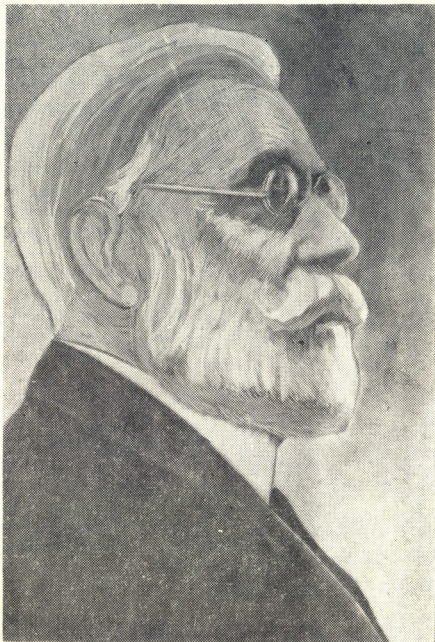
² დაწერილებით მათ შესახებ იხ. Д. Радо, Венгерская критическая литература о поэме «Витязь в тигровой шкуре» Шота Руставели и о венгер-

სურ. 1. ბელა ვიკარი—ვეფხისტყაოსნის უნგრელი მთარგმნელი

ских переводах, иллюстрациях и изданиях поэмы, კრებ. «Литературные взаимосвязи», II, Т6., 1969, с. 5—23; ადრე გამოქვეყნდა ამ ნაშრომის შემოკლებული უნგრული ვარიანტი: Radó G., Rusztaveli eposza és a Magyarok, «Világirodalmi Figyelő», Budapest, 1962, № 1, გვ. 40—50, ხოლო უკანასკნელად ოდნავ შემოკლებული ქართული თარგმანი ო. გოლიაძისა: იხ. კრებ. „რუსთაველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978, გვ. 123—141, 411; მ. იშტვანოვიჩი, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანისათვის, „ლიტერატურული აქარა“, 1964, № 3, გვ. 60—62; Istvánovits M., A Magyar Rusztaveliana kezdeteinél, კრ. ბ. „Vikár Béla Emlékünnepség, Kaposvár—Hetes, [1970], გვ. 33—40; Schelken P., Emlékezés Vikár Bélára, იქვე, გვ. 16—25; ლ. მენაბდე, რუსთაველი და უნგრეთის საზოგადოებრიობა, „მნა-

ამათ გარდა, გამოჩენილი უნგრელი პოეტების დიულა იემისა და შანდორ ვეორემის ცნობით, არსებულა ვეფხისტყაოსნის მესა-

სურ. 2. ბელა ვიკარი

მე სრული პოეტური უნგრული თარგმანი, შესრულებული გეზა შუპკას (1883—1956) მიერ. აღნიშნულ ცნობაში ადრე ექვი შეპქონდა ჯ. გავნიძეს: „ქურნალ „ორსაგ-ვილაგში“ დ. იემის განცხათობი“, 1974, № 8; ჯ. გავნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები, თბ., 1975; კრებული „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, მთავარი რედაქტორი ლ. მენაბდე, თბ., 1978, გვ. 16—18, 37—39, 101—144, 390, 406—413.

დება, გეზა შუპკას მიერ ვეფხისტყაოსნის თარგმანზე, საეპოქოდ მიგვაჩნია. მით უმეტეს, რომ ამის თაობაზე არაფერია ნათქვამი „უნგრულ ლიტერატურულ ლექსიკონში“, რომელიც ყველაზე სრულ და სანდო წყაროდ არის მიჩნეული უნგრეთის ლიტერატურულ წრეებში. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ვეფხისტყაოსნის მთარგმნელის შანდორ ვეორეშის მიხედვითაც არსებობს პოემის მესამე პოეტური თარგმანი, მაგრამ მისი მთარგმნელი ვეორეშისათვის უცნობია. ჩვენი აზრით, როგორც დ. იეშის, ასევე შ. ვეორეშის განცხადება ვეფხისტყაოსნის მესამე პოეტური თარგმანის არსებობის შესახებ, ნაკლებად სარწმუნოა, რადგან არც ერთმა თარგმანს ეს თარგმანი პირადად არ უნახავს. ამ თარგმანის შესახებ არავითარი ბიბლიოგრაფიული მონაცემი არ მოიპოვება ბუდაპეშტის სეჩენის სახ. სახელმწიფო ბიბლიოთეკასა და უნგრეთის ნეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ფონდებში. ამდენად, ეს საკითხი ჭერჭერობით გადაუწყვეტელი რჩება“³.

1973 წლის აპრილ-მაისში უნგრეთში სამეცნიერო მივლინების დროს საგანგებოდ დავინტერესდით გეზა შუპკას თარგმანის ბედით. სეჩენის სახელობის მუზეუმში ამის თაობაზე ნითხრეს, რომ გეზა შუპკას გარდაცვალების (1956 წ.) შემდეგ მისი არქივი პოეტის ქალიშვილის განკარგულებაშია, რის გამოც დღემდე დაუმუშავებელია და ყველასთვის ხელნაწევდომელიც; შეიძლება, ეს თარგმანი (თუკი იგი მართლაც არსებობდა!), სწორედ იქ ინახებოდესო.

აღნიშნული შეხედულების დასაბუთება ვცადეთ 1974 წელს შესრულებულ წლიურ ნაშრომში⁴ და აგრეთვე 1975 წლის 11 თებერვალს გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტში“ გამოქვეყნებულ წერილში: „დიულა იეშისა და შანდორ ვეორეშის ცნობით, არსებულა ვეფხისტყაოსნის მესამე სრული პოეტური უნგრული თარგმანი, შესრულებული გეზა შუპკას (1883—1956) მიერ. ეს თარგმანი არ

³ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული მთარგმნელები და თარგმანები (საკანდ. დისერტ. ხელნაწერი, დაცულია რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში), თბ., 1973, გვ. 33—34, (ბაზი ყველგან ჩვენია. გ. შ.); Дж. Гагнидзе, Венгерские переводчики и переводы «Витязя в тигровой шкуре», (автореферат), Тб., 1973.

⁴ მოხსენა რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის რუსთველოლოგიისა და ძველი ქართული მწერლობის განყოფილებათა გაერთიანებულ სხდომას 1974 წლის 31 ოქტომბერს, ოქმი № 16, (რეცენზენტები ფილ. მეცნ. დოქტორი ნ. მახათაძე და ფილ. მეც. კანდიდატი ლ. ანდლუ-ლაძე).

ჩანს და შეიძლება მთარგმნელის პირად არქივში ინახებოდეს, რომელიც ჭერჭერობით დაუმუშავებელია“⁵.

1975 წელს გამომცემლობა „მეცნიერებამ“ გამოსცა ჯ. გაგნიძის წიგნი „ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები“, რომელშიაც ავტორს შეუცვლია ამ საკითხზე თავისი ადრინდელი შეხედულება. მას მოჰყავს 1966 წლის 9 ოქტომბერს გაზ. „ნეპსაბადშაგში“ გამოქვეყნებული ცნობილი უნგრელი პოეტის, კოშუტის პრემიის ლაურეატის ლასლო ბენიამინის ინტერვიუ, რომელშიც ვეფხისტყაოსნის გეზა შუპკასეულ თარგმანზე დ. იეშისა და შ. ვეორეშის ანალოგიური ცნობაა მოწოდებული⁶, რაც დამატებით ახალი საბუთია შუპკასეული თარგმანის არსებობის სასარგებლოდ: „ამ უნგრელ პოეტთა (დ. იეშის, შ. ვეორეშის, ლ. ბენიამინის) განცხადება, თუმცა არც ერთ მათგანს ეს თარგმანი საკუთარი თვალით არ უნახავს მეტად საგულისხმოდ გვეჩვენება. ამასთან ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თარგმანის შესახებ არავითარი ბიბლიოგრაფიული მონაცემი არ არსებობს ბუდაპეშტის სეჩენის სახელობის სახელმწიფო ბიბლიოთეკასა და უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ფონდებში. მიუხედავად ამისა, ამ მიწართულებით ჭომავალში საჭირო იქნება ძიების გაგრძელება“⁷.

დ. რადოს სიტყვებით, „ქართული ლიტერატურის გაცნობა და მისი შესწავლა უნგრეთში იწყება XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში და დაკავშირებულია ორი უნგრელი ენთუზიასტის სახელებთან, რომლებიც ფართოდ არიან ცნობილი საქართველოშიც: მხატვარ მიხაი ზიჩისა (1827—1906) და მთარგმნელ-ეთნოგრაფ ბელა ვიკარის (1859—1945) სახელებთან“⁸.

მართალია, ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრული თარგმანის ისტორიის შესახებ უკვე საკმაო ლიტერატურა დაგროვდა და ამ თარგმანთან დაკავშირებით ბევრ საკითხს თითქოს შუქიც მოეფინა, მაგრამ ირკვევა, რომ ზოგიერთ მათგანზე სპეციალისტთა შორის შინც აზრთა სხვადასხვაობაა. ზოგჯერ კი დამწვებულია ფაქტო-

⁵ გ. შარაძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანი, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 11. II. 1975; შდრ. გ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978, გვ. 94—95.

⁶ Barátok között, Benjámín László a magyar íróküldöttség szovjetunióbeli útjáról, გაზ. «Népszabadság», 9. X. 1966.

⁷ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები, თბ., 1975, გვ. 29.

⁸ Д. Радос, დას. ნაშრ., გვ. 5; ქართ. თარგმ., გვ. 124.

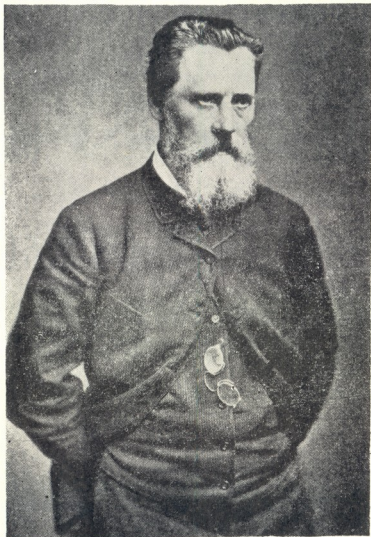
ბრივი უზუსტობანიც. ამის მიზეზი, პირველ რიგში, საჭირო მასალებისა და დოკუმენტების უქონლობასა თუ უკმარისობაში უნდა ვეძიოთ.

ამიტომ, ვფიქრობთ, ამ მიმართულებით გადადგმულ ყოველ ახალ ნაბიჯს გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება წარსულში ქართულ-უნგრულ კულტურულ-ლიტერატურულ ურთიერთობათა უკეთ წარმოსაჩენად⁹.

⁹ აქვე გვსურს მადლობა მოვახსენოთ პროფ. ლ. მენაბდეს, რომელმაც თავაზიანად დაგვითმო სარგებლობისათვის ზოგიერთი ბიბლიოგრაფიული პირველწყარო, აგრეთვე, ახალგაზრდა მთარგმნელს ვანო იმერლიშვილს უნგრული-სპეციალური ლიტერატურის გაცნობისათვის.

ვეფხისტყაოსნის გელა ვიკარიასული თარგმანის
ისტორიისათვის

როგორც უკვე ითქვა, დღეს უნგრულ ენაზე რუსთველის პოე-
მა რამდენჯერმე არის ამეტყველებული. და აქ, უწინარეს ყოვლი-
ნა, უნდა მოვიხსენიოთ დიდი უნგრელი მხატვრის მიხაი ზიჩის

სურ. 3. მიხაი ზიჩი—ვეფხისტყაოსნის უნგრული ილუსტრატორი

(1827—1906) ღვაწლი, რომელმაც თავის თანამემამულეთა შორის პირველმა გაუკაფა გზა რუსთველის სახელსა და მის ქმნილებას¹.

ცნობილია, რომ შოთა რუსთველი და მისი ვეფხისტყაოსანი პირველად უნგრულ ენაზე ნახსენებია 1884 წელს ქურნალ „კოსორუში“ გამოქვეყნებულ წერილში „მიხაი ზიჩი ქართულ ლიტერატურაში“, სადაც ნათქვამია:

„ქართული ლიტერატურის უდიდესი სიამაყეა რუსთველის დიადი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ („ვეფხის ტყაყვი“). 1593 სტროფისაგან შემდგარი თხზულების მდიდრულად გაფორმებული გამოცემა უახლოეს მომავალში იხილავს დღის სინათლეს. ჩვენს თანამემამულეს მხატვარ მ. ზიჩის სთხოვეს თხზულებისათვის ილუსტრაციების მომზადება. ერთმა ქართველმა ლიტერატურის მოყვარულმა გ. ქართველიშვილმა ათი ათასი მანეთი შესწირა გამოცემის ხარჯების დასაფარავად, პოემა მალე ხელმისაწვდომი გახდება ევროპელი მკითხველისათვისაც, რადგან თბილისის „კავკაზის“ რედაქციის ერთ-ერთ თანამშრომელს ი. მეუნარგიას იგი ფრანგულ ენაზე უთარგმნია“².

ვეფხისტყაოსნის ეს გამოცემა მ. ზიჩის შესანიშნავი ილუსტრაციებითურთ მართლაც განხორციელდა 1888 წელს და გიორგი ქართველიშვილის გამოცემის სახელითაა ცნობილი. ამის შემდეგ მ. ზიჩიმ ითავა მეორე დიდი კეთილშობილური წამოწყება—ცნობილ უნგრულ მეცნიერსა და მთარგმნელს ბელა ვიკარს შთააგონა მშობლიურ ენაზე ეთარგმნა და თავისი ხალხისათვის გაეცნო რუსთველის უკვდავი ქმნილება. ლ. ალიოშინას სიტყვები რომ გავიმოვროთ, „ამით ზიჩიმ ხელი შეუწყო საქართველოს ფარგლებს გარეთ მისი უდიდესი ეროვნული პოეტის ქმნილების პოპულარიზაციას“³.

ფინური ეპოსის „კალევალას“ უნგრულ თარგმანზე მუშაობისას 1889 წელს ბელა ვიკარი სოფელ ლახტაში შეხვედრია მიხაი ზიჩის. მას სურდა გამოჩენილი მხატვარი დაეყოლიებინა „კალევალას“ დასურათებაზე, მაგრამ მომხდარა პირიქით: მ. ზიჩიმ მას გააცნო ვეფხისტყაოსნის 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემა, ბრწყინვალედ ილუსტრირებული თვითონ მის მიერ და ურჩია ახალგაზრდა უნგრულ მთარგმნელს მშობლიურ ენაზე გადაეღო

¹ დაწვრილებით იხ. ბ. გორდეზიანი, ზიჩი საქართველოში, თბ., 1966; გ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978.

² იხ. კრებული: „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978 (თარგმანი ქ. ვაგნიძისა), გვ. 102; შდრ. Д. Радо, დასახ. ნაშრ., გვ. 6; ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრ., გვ. 183—184; ქ. ვაგნიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 7.

³ Л. Алешина, Михай Зичи, М., 1975, с. 135.

სურ. 4. ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული უნგრული თარგმანის
(ბუდაპეშტი, 1917) გარეკანი

Zichy Mihály
illusztrációi

26 műlap
Rusztaveli grúz költő

Tariel
a párduebörös lovag
című hőskölteményéhez

Budapest, 1917.

Athenaeum irodalmi és nyomdai r. t.
kiadása.

სურ. 5. ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული უნგრული თარგმანის
(ბუდაპეშტი, 1917) კონტრტურული

იგი⁴. 1912 წელს „ბუდაპეშტი სემლეში“ გამოქვეყნებულ წერილში, აგრეთვე ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის (ბუდაპეშტი, 1917) წინასიტყვაობაში ბელა ვიკარი ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს:

„მე მას ვესტუმრე როგორც მხატვარს იმ მიზნით, რომ მასში ინტერესი გამეღვივებინა „კალევალას“ მიმართ. მე მიხლოდა, უბადლო ილუსტრატორი როგორმე დამეყოლიებინა, ხელი მოეკიდა ცნობილი ეპოსის დასურათებისათვის, რადგან იგი სწორედ შესაფერძალას წარმოადგენდა ჩემთვის... საქმე ისე წარიმართა, რომ ეს საგანგებოდ აწყობილი გეგმა ჩამეშალა, ზიჩიმ მდიდრულად დასურათებული წიგნი მიჩვენა, რომელიც იმ ხანებში იყო გამოცემული. ჩემს წინაშე იდო ჩემთვის უცნობ ენაზე, უცხო შრიფტით დაბეჭდილი, ქართველი ერის უდიდესი პოეტის შოთა რუსთაველის რომანტიკული ეპოსი, მიხაი ზიჩისავე ილუსტრაციებით“⁵.

ან კიდევ: „ფინეთში პირველი მოგზაურობის დროს, 1889 წლის ზაფხულში, ვესტუმრე ჩვენს სახელგანთქმულ მხატვარს მიხაი ზიჩის. მან პეტერბურგის მახლობელ პატარა ფინურ სოფელ ლახტაში მიმიღო და ჩემდამი ისეთი განუმეორებელი თავაზიანობა და უნგრული სტუმართმოყვარეობა გამოიჩინა, რომლითაც სარგებლობდა ყოველი ჩვენი თანამემამულე, რომელიც მის ნახვას მოისურვებდა. მ. ზიჩიმ მაჩვენა მდიდრულად გაფორმებული წიგნი, რომელიც იმ ხანებში იყო გამოცემული. ჩემს წინაშე იდო ჩემთვის უცნობ ენაზე, უცნობი შრიფტით დაბეჭდილი ქართველი ერის უდიდესი პოეტის, XII საუკუნის მოღვაწის, შოთა რუსთაველის რომანტიკული ეპოსი მ. ზიჩის ილუსტრაციებით“⁶.

ბელა ვიკარი იგონებს მიხაი ზიჩის ნამბობს საქართველოში

⁴ გ. ბაქრაძე, Tariel (ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის ისტორიისათვის) „ლიტ. გაზეთი“, 12. XII. 1934; ვ. რ. წერეთელი, ვეფხისტყაოსანი უნგრულ ენაზე, „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, თბ., 1935, გვ. 661—664; გ. ჩიმაკაძე, ქართული კულტურის მოამბე, „დროშა“, 1959, № 9 გვ. 8—9; ბ. გორდეზიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 80—85; ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი, თბ., 1966, გვ. 366; 1975, გვ. 331; ი. მეგრელიძე, რუსთაველოლოგები, თბ., 1970, გვ. 246—248. ლ. ტარდი, უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან: თბ., 1968, გვ. 26—27; Д. Радо, დასახ. ნაშრ. გვ. 9—10; ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრ., გვ. 184; ჯ. ვაგნიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 8—11; ვ. შარაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 96.

⁵ Vikar B., Rusztaveli Georgiai költő és műve, «Budapesti Szemle» 1912, № 152, გვ. 271. მოგვეყვას ჯ. ვაგნიძის თარგმანის მიხედვით: იხ. დას. ნაშრ. გვ. 10—11.

⁶ Vikar B., Előszó: Rusztaveli, Tariel, a párdueböröslovag., Budapest, 1917, გვ. 3; მოგვეყვას ჯ. ვაგნიძის თარგმანის მიხედვით: იხ. კრებ. „რუსთაველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978, გვ. 103.

ვეფხისტყაოსნის ცოცხალი სურათების დადგმისა და პოემის ილუსტრაციებზე მუშაობის შესახებ⁷ და დასძენს: „როგორც ჩანს პირველმა წამოწყებამ, რომელმაც დიდი წარმატებით ჩაიარა, ლიტერატურისა და ხელოვნების ქართველ თაყვანისმცემელთა შორის ვეფხისტყაოსნის მ. ზიჩის შენწეობით დასურათების აზრი მოამწიფა. რამდენიმე წლის შემდეგ მ. ზიჩი განმეორებით მოხვდა თბილისში. იგი ამჯერად ახლდა ალექსანდრე მესამეს, რომელმაც ამ მხარეში მოგზაურობდა. მეფეს ქართველთა დელეგაცია ეახლა და მას შემდეგი თხოვნით მიმართა:

—თქვენო უდიდებულესობავ, თქვენ გყავთ ცნობილი მხატვარი, ჩვენ კი ცნობილი პოემა გვაქვს. ნება გვიბოძეთ, ისინი ერთმანეთთან დავაკავშიროთ. ვთხოვთ, ნება დართოთ თქვენს მხატვარს, ერთი-ორი თვე აქ დარჩეს და ჩვენი დიდი პოეტის თხზულება დაგვისურათოს მდიდრული ეროვნული გამოცემისათვის.

მეფემ მ. ზიჩის ჰკითხა: გინდა? მე არაფერი მაქვს საწინააღმდეგო.

მხატვარმა განაცხადა, რომ იგი კეთილშობილ ქართველ ერს დიდი სიამოვნებით შეუსრულებს სურვილს. მეფის ნებართვით იგი რამდენიმე თვეს დარჩა საქართველოში. მას ეპოსის შინაარსს რუსულად უთარგმნიდნენ. დიდ დახმარებას უწევდნენ მოსამზადებელ სამუშაოებში, რომელთაც იგი უსაზღვრო მონღომებით შეუდგა იქ, სადაც მიმდინარეობდა პოემაში აღწერილი მოქმედება.

ასე შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის დიდებული ილუსტრაციები, რომლებიც თვითონ მ. ზიჩისაც კი ყველაფერს ერჩია. მას შემდეგ, რაც მდიდრულად გაფორმებული წიგნი გამოიცა, ილუსტრაციები მ. ზიჩისავე ხელით მიწერილი განმარტებებით სხვადასხვა უცხოურ გამოფენაზე მრავალმა დამთვალიერებელმა ნახა და მოიწონა. მ. ზიჩი ჩემთან საუბრისას აღფრთოვანებით იგონებდა, თუ თბილისში ყოფნის დროს ქართველი დიდებულები რა დიდი სიყვარულით უმართავდნენ მას ზეიმებს მისადმი ღრმა პატივისცემისა და აღიარების ნიშნად. საქართველოში მისი სახელი ისევე პოპულარული გახდა, როგორც თამარ მეფისა ან რუსთველისა“⁸.

ბელა ვიკარს თავის მოგონებაში რამდენიმე უზუსტობა მოსვლია: 1888 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ალექსანდრე მესამის

⁷ დაწერილებით იხ. ვ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978, გვ. 36—62.

⁸ Vikar B., Előszó., გვ. 4; ქართული თარგმანი ჯ. გაგნიძისა, დასახ. კრებული, გვ. 103—104.

საქართველოში ჩამოსვლის დროს, რომელსაც თან მ. ზიჩიცი ახლდა, ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციები მხატვარს უკვე კარგა ხნის დამზადებული ჰქონდა და ისინი დაბეჭდილიც იყო პოემის ქართველიშვილისეულ გამოცემაში (გამოიცა თბილისში 1888 წლის აპრილ-მაისში, ხოლო ამ წიგნში ჩართული მ. ზიჩის ილუსტრაციები, რომელთა კლიშეები ვენაში დამზადდა, დაიბეჭდა ლაიფციგსა და პეტერბურგში). მამასადამე, ალექსანდრე მესამესთან ქართველების დელეგაციისა და მ. ზიჩის დიალოგები ვეფხისტყაოსნის დასურათების თაობაზე, ბ. ვიკარის ფანტაზიის ნაყოფად უნდა ჩაითვალოს. აღსანიშნავია, რომ ვიკარის ეს მცდარი ცნობა გადასულა თანამედროვე რუსი საბჭოთა ხელოვნებათმცოდნის ლ. ალიოშინას ნაშრომშიც⁹. ამას გარდა, ბ. ვიკარის ცნობით, მ. ზიჩის თითქოს ვეფხისტყაოსნის „შინაარსს რუსულად უთარგმნიდნენ“. სინამდვილეში კი, როგორც ეს კარგადაა ცნობილი, რუსთველის ქმნილების შინაარსის უკეთ გასაგებად, იონა მეუნარგიამ 1884 წელს პოემა ზიჩის ფრანგულად უთარგმნა, რაზედაც მხატვარს მეგობრული შარყებიც კი შეუქმნია (დღეს ზიჩის ეს შარყები დაცულია ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, ხოლო ვეფხისტყაოსნის მეუნარგიასეული ფრანგული თარგმანი ჭერაჯერობით დაკარგულად ითვლება)¹⁰.

მიუხედავად ამ უზუსტობებისა, ბელა ვიკარის ნათქვამიდან მთავარი მაინც ისაა, რომ ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნის ინტერესი მისთვის მიხაი ზიჩის გაუღვიძებია:

„გადათარგმნეთ ეს პოემა! — მითხრა მან.

იმ ხანებში, როცა ყოველივე ამას მ. ზიჩისაგან ვისმენდი, იმდენად ვიყავი დაკავებული „კალევალას“ თარგმნით, რომ რუსთველის ნაწარმოების თარგმანზე ფიქრიც კი არ შემიძლო. მაგრამ დიდი მხატვრის შთამაგონებელი სიტყვები არ დამვიწყებია...“¹¹.

1908 წელს ბ. ვიკარმა დაასრულა „კალევალას“ თარგმნა, რითაც „შესანიშნავმა მცოდნემ არა მარტო ფინური ენისა, არამედ ფინელი ხალხის ცხოვრებისა, ბ. ვიკარმა შეძლო უნგრული ლიტერატურის გამდიდრება „კალევალას“ მშვენიერი, ჭერაც სწორუპოვარი თარგმანით“¹².

⁹ Л. Алешина, Михайл Зичи, М., 1975, с. 134.

¹⁰ გ. შარაძე, ვეფხისტყაოსნის მეუნარგიასეული ფრანგული თარგმანის ფრაგმენტები, „მაცნე“, 1968, № 4, გვ. 116—170; G. Saradze, Zichy Mihály publikálatlan gúnyrajzai es illusztrációi Iona Meunargijáról es S. Rusztaveli., «Művészet ertesito“, Budapest, 1971, XX/4, გვ. 51—54.

¹¹ Vikar B., Előszó..., იქვე.

¹² Д. Радо, დასახ. ნაშრ; გვ. 9., ქართ. თარგმ. ო. გოლიაძისა, კრებ. „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, გვ. 126.

ახლა უკვე შეიძლებოდა ზიჩისთვის ჯერ კიდევ ოცი წლის წინათ მიცემული სიტყვის შესრულება; უკეთ, დადგა დიდი მხატვრის გულმხურვალე თხოვნის ასრულების დროც. ბ. ვიკარი (1912, 1917 წწ.) გვიამბობს:

„ხელი მოგვიდევ ქართული ენის შესწავლას. სამწუხაროდ, მალე დავრწმუნდი, რომ დამოუკიდებლად ქართულს, მსოფლიოს ერთ-ერთ უძნელეს ენას, ვერასოდეს დავეუფლებოდი ისე კარგად, რომ პოეტის ქმნილების თარგმნა გამებედა“¹³.

უფრო დაწვრილებით ქართული ენის შესასწავლად გადადგმულ პირველ ნაბიჯებზე ბ. ვიკარი მოგვითხრობს 1942 წელს გამოქვეყნებულ წერილში:

„ჯერ კიდევ ომისწინა წლებში შევიძინე გერმანელი დირის ქართული გრამატიკა ოსკარ აშბოთის წინასიტყვაობით გერმანულ ენაზე. დავიწყე სწავლა. საკმაო წარმატებებსაც მივაღწიე; ასე რომ, ერთგვარი თვითდარწმუნებით ავიღე ხელში რუსთაველის შედევრი, მაგრამ არაფერი გამომივიდა, ერთი-ორი სიტყვა-და თუ გავიგე მხოლოდ“¹⁴.

აქ ბ. ვიკარის მიერ მოხსენიებულ „გერმანელ დირის ქართულ გრამატიკაში“ იგულისხმება ა დ ო ლ დ ი რ ი ს (Ad. Dirr) «Theoretisch-praktische Grammatik der modernen georgischen (grusinischen) Sprache..., Wien und Leipzig, (1904)».¹⁵⁻²¹

¹³ Vikar B., Rusztaveli..., «Budapesti Szemle», 1912, № 152, გვ. 273; ჯ. გაგნიძის დასახ. ნაშრ., გვ. 11; Vikar B., Előszó..., Budapest, 1917; ქართ. თარგმ. იხ. აგრეთვე დასახ. კრებ., გვ. 104.

¹⁴ Vikar, B., A Kalevalától a Parduchbőrös lovagig, «Turan», 1942, № 1; მოგვყავს მ. იშტვანოვიჩის თარგმანის მიხედვით: იხ. მ. იშტვანოვიჩი, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანისათვის, „ლიტ. აქარა“, 1964, № 3, გვ. 61. (გადაბეჭდილია კრებულში: „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში, II, თბ., 1978, გვ. 113—116).

¹⁵ შდრ. ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული მთარგმნელები და თარგმანები (საკანდ. დისერტ. ხელნაწ.), თბ., 1973, გვ. 12.

¹⁶ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული უნგრული თარგმანის ისტორიისათვის, „მაცნე“, 1972, № 2, გვ. 145.

¹⁷ Д. Радо, დასახ. ნაშრ., გვ. 10.

¹⁸ Istvánovits M., A magyar Rustaveliana kezdeteinél. „Vikár Béla Emlékünnepeég», Kaposvár—Hetes, 1970, გვ. 35; ქართ. თარგმანი იხ. დასახ. კრებ., გვ. 117.

¹⁹ გ. შარაძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანი, „ახალგ. კომუნისტი“, 11. II, 1975.

²⁰ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები, თბ., 1975, გვ. 11.
²¹ იხ. კრებ. „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978, გვ. 127.

ადოლფ დირის სახელმძღვანელოს გარდა, ბ. ვიკარს, მისი ცნობით, ხელთ ჰქონია ზიჩისაგან ნაჩუქარი „ვეფხისტყაოსნის“ 1888 წლის ქართული-შვილისეული გამოცემის ცალი და პოემის ერთ-ერთი მერმინდელი „სახალხო გამოცემა“, აგრეთვე, დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი; ამას გარდა, ვეფხისტყაოსნის ლაისტისეული გერმანული თარგმანი (Dresden—Leipzig, 1889), მ. უორდროპისეული ინგლისური თარგმანი (London, 1912) და კიდევ რომელიღაც რუსული თარგმანი²². ჯ. გაგნიძის დაკვირვებით, ვიკარი „მის მთარგმნელს არ ასახელებს, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს პოემის ბარტდინსკისეული თარგმანი, რადგან ვეფხისტყაოსნის, სათაურის ვიკარისეული გააზრება «Tariel, a párduebörös lovag» წარმოდგენს ამ რუსული თარგმანის მიბაძვას (შეად. „Таріель, барсова кожа“). არც ერთ სხვა რუს მთარგმნელს პოემის სათაური ამ სახით არ უთარგმნია“²³.

ჯერ ერთი, ვეფხისტყაოსნის ი. ბარტდინსკისეული რუსული თარგმანი მხოლოდ 142 სტროფს შეიცავს²⁴, ხოლო ვიკარი თავის ცნობილ მკაცრ შეფასებაში²⁵ მხოლოდ ფრაგმენტულ თარგმანზე ასეთ დასრულებულ წარმოდგენას ვერ შეიმუშავებდა. და თუკი, ჯ. გაგნიძის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, „ბუნებრივია, ვიკარი, ამ თარგმანის ასეთი მკაცრი შეფასების შემდეგ, მას ნაკლებად ენდობოდა მუშაობის პროცესში“ (იქვე), რაღა მაინცდამაინც „ვეფხისტყაოსნის სათაურის გააზრებაში მიბაძვდა“ მას? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ შეიძლება უფრო მეტად იგულისხმებოდეს „Барсова кожа Руставели в рассказе И. Меунаргия“,²⁶ მით უმეტეს, როგორც ვხედავთ, არც პოემის სათაურის მეუნარგისეული გააზრებაა მაინცდამაინც დაშორებული ვიკარისაგან. აქ თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ ვეფხისტყაოსნის ი. ბარტდინსკისეული თარგმანი მაინც პოეტური იყო, რომელსაც თავის დროზე საკმაოდ მაღალი შეფასება მისცა ქართულ-რუსული ენებისა და რუსთველის პოემის ისეთმა

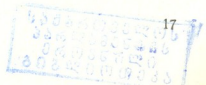
²² «Budapesti Szemle», 1912, № 152; «Turan», 1942, № 1,

²³ ჯ. გაგნიძე, დას. ნაშრ., გვ. 13.

²⁴ იხ. «Иллюстрация», № 6—7, СПб, 1845; დ. ჩუბინოვი, ქართული ქრისტომატია, II, СПб, 1846, с. IX—XXVIII; შდრ. Е. С. Сталинский, Барсова кожа..., Тиф., 1888.

²⁵ V i k a r В., Rusztaveli Georgiai költő és műve, «Budapesti Szemle», 1912, № 152.

²⁶ იხ. პირველი გამოცემა: Тип. Я. Либермана, Тифлис, 1888, 32 გვ; მეორე გამოცემა: Тифлис, 1890, 32 გვ.

შესანიშნავმა მცოდნემ, როგორც იყო პროფ. დ. ჩუბინაშვილი (ვიკარი კი მას ვერ გაუტოლდება ვერც რუსულ-ქართული ენების და ვერც ვეფხისტყაოსნის ცოდნაში!), და ამასთან, ეს თარგმანი ამ დროისათვის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობასაც წარმოადგენდა (გამოქვეყნდა ვიწრო სპეციალურ გამოცემებში—«Иллюстрация-სა» და „ქართულ ქრისტიანთაში“ 1845-46 წწ.), უნდა ვივარაუდოთ, რომ მ. ზიჩის უახლოესმა მეგობარმა იონა მეუნარგიამ მხატვარს უსახსოვრა მის მიერ რუსულ ენაზე პროზად თავისუფლად გარდათქმული ვეფხისტყაოსნის შინაარსის 30-გვერდიანი წიგნაკი. ეს უნდა მომხდარიყო სწორედ 1888 წლის შემოდგომაზე, როდესაც მ. ზიჩი, როგორც კარის მხატვარი, იმპერატორ ალექსანდრე მესამესა და დედოფალს ჩამოჰყვა საქართველოში, ხოლო მეუნარგიასეული აღნიშნული რუსული თარგმანი, როგორც ვიცით, სწორედ ამ შემთხვევისათვის მომზადდა და გამოიცა თბილისში, რომელიც ვეფხისტყაოსნის ქართველიშვილისეულ გამოცემასთან ერთად მიართვეს იმპერატორსა და დედოფალს, რის გამოც გ. ქართველიშვილმა და ი. მეუნარგიამ დედოფლისაგან იაგუნდითა და ბრილიანტებით შემკული ბეჭდები დაიმსახურეს²⁸. მით უმეტეს მიიღებდა ამ წიგნაკს მ. ზიჩი, რადგან მის 31—32 გვერდებზე მოთავსებული იყო «Объяснение рисунков Зичи, приложенных к грузинскому изданию «Барсовой кожи», ხოლო ზიჩისაგან, კი, ყოველი ნიშნის მიხედვით, ხელთ უნდა ჩავარდნოდა ბელა ვიკარს, რომლისაგანაც მან საბოლოოდ ასეთი მკაცრი შეფასება დაიმსახურა. ალბათ, ამ გარემოებამ თუ განაპირობა ბ. ვიკარის ის მცდარი ცნობა, თითქოს ზიჩის ვეფხისტყაოსნის შინაარსი რუსული თარგმანის მიხედვით გაეცნოს²⁹. სინამდვილეში, როგორც ზემოთ ითქვა, ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციებზე მუშაობის დროს ზიჩი რუსთველის პოემის შინაარსს გაეცნო მეუნარგიასეული სრული ფრანგული თარგმანის ხელნაწერის მეშვეობით, რომელიც დღეს დაკარგულად ითვლება, ხოლო მეუნარგიასეული აღნიშნული რუსული თარგმანი პირველად მხოლოდ 1888 წელს გამოვიდა, როდესაც ვეფხისტყაოსნის ზიჩისეული ილუსტრაციები, როგორც ვთქვით, უკვე კარგა ხნის შესრულებულიც იყო და უკვე დაბეჭდილიც³⁰.

²⁷ Д. Чубинов, Замечания на перевод Барсовой кожи, «Кавказ», 1846 6 июля, № 47, с. 106.

²⁸ იხ. „ივერია“, 1888, №№ 207, 209; შდრ. ს. ყუბანეიშვილი, ვეფხისტყაოსნის რუსულ ენაზე თარგმნისა და გამოცემის პირველი ცდა, „ზუგდიდის მუზეუმის შრომები“, ტ. I, თბ., 1947, გვ. 385—386.

²⁹ Vikar B., Előszó... გვ. 4.

³⁰ დაწვრილებით იხ. გ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978, გვ. 74—93.

ქართული ენის დასაუფლებლად გადადგმულმა პირველმა ნაბიჯმა ბელა ვიკარს ათქმევინა შემდეგი სიტყვები: „ჩემი წინა მეცადინეობის საფუძველზე დავასკვნენი, რომ მე რუსთაველის ძველი ენა კი არა, რომელზეც XII საუკუნეში საუბრობდნენ, არამედ ახალი ქართული ვისწავლე... რა მექნა, რომ ჩემი სიტყვა ზიჩისადმი და საკუთარი თავისადმი ლიტონ სიტყვად არ დამრჩენოდა?“³¹.

ნამდვილ მშველელად მას ამ საქმეში მოველინა ერთი ქართველი ახალგაზრდა კაცი, რომელიც, როგორც ეს უკანასკნელ ხანს ჩატარებული კვლევა-ძიებიდან ჩანს, ყოფილა გიორგი ცისკარაული (Ciskalauri Giorgi—„Szivárvány György“), რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში ადრე გიორგი წიკლაურად (Ciklari György) რომ იხსენიებოდა³².

პომეის თარგმანზე მუშაობისას ვიკარი დარწმუნებულია, რომ, როგორც თვითონ წერს, „მიზაი ზიჩი მართალი ყოფილა: ვეფხის-ტყაოსანი ნამდვილად იმსახურებს იმას, რომ ყველა ევროპელი ლიტერატორი გაეცნოს მას“³³.

ჯ. გაგნიძის სიტყვებით, „ცისკარაულის ბუდაპეშტში ჩასვლისთანავე გაუგრძელებია ვიკარს ქართული ენის შესწავლა... ისინი თვეების მანძილზე დღეში ოთხი საათი მუშაობდნენ თარგმანზე. მთარგმნელის გადმოცემით, ცისკარაული პომეის სიტყვასიტყვით უთარგმნიდა მას ესპერანტოს ენაზე. იგი წერდა და შემდეგ ლექსად აწყობდა. ვიკარს სათარგმნელი ჰქონია კადევ 10—12 ფურცელი, როცა მისი ქართველი დამხმარე ბუდაპეშტიდან წასულა და უკან აღარ დაბრუნებულა“ (იქვე, გვ. 12). „1912 წელს ბულგარეთის ომი დაიწყო და იგი მოხალისედ წავიდა ბულგარეთში“³⁴.

მასსადამე, ბ. ვიკარს სათარგმნელი დარჩენია პომეის ბოლო ნაწილი. მას აქაც გამოუჩინდნენ ახალი დამხმარენი. მართალია, ბ. ვიკარი სახელდებით მითითებას მათ შესახებ არ გვაწვდის, მაგრამ პირდაპირ წერს (Turan, 1942, № 1), რომ ურთიერთობა ჰქონდა მრავალ ქართველ სამხედრო ტყვესთან, ან, როგორც მ. იშტვანოვიჩი გადმოგვცემს, „ვიკარი გვიამბობს თავის შეხვედრებზე ქარ-

³¹ Turan, 1942, № 1 (მოგვეყავს მ. იშტვანოვიჩის დასახ. თარგმანის მიხედვით).

³² დაწერილებით ამის შესახებ იხ. ჯ. გაგნიძის დასახ. ნაშრ., გვ. 12—23; უფრო ადრე, დ. რადოს, მ. იშტვანოვიჩის, ს. თურნავას და სხვთა წერილები, რომლებიც განხილული აქვს ჯ. გაგნიძის (იქვე), ავრეთვე, ლ. მენაბდის „რუსთაველი და უნგრეთის საზოგადოებრიობა“, „მნათობი“, 1974, № 8.

³³ Д. Радос, დასახ. ნაშრ., გვ. 10—11; შდრ. ქართ. თარგმ., გვ. 127.

³⁴ გრ. წერეთელი, ვეფხისტყაოსანი უნგრულ ენაზე, „ლიტ. მემკვიდრეობა“, 1, თბ., 1935, გვ. 663.

თველ სამხედრო ტყვეებთან მაშინდელ ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის სხვადასხვა კუთხეში³⁵.

ამ „მრავალი ქართველი სამხედრო ტყვედან“ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი იყო მხოლოდ ორი—გრიგოლ ილარიონ-

სურ., ნ. გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელი—ბელა ვიკარის დამხმარე ვეფხისტყაოსნის უნგრულ ენაზე გადათარგმნაში

ნის ძე წერეთელი და დავით სამსონის ძე თოლორაია. ამათგან, გრ. წერეთელი თვითონ გვიამბობს ვიკართან თავის თანაშრომლობაზე³⁶, ხოლო დ. თოლორაიას შესახებ პირველი ცნობები გამოაქვეყნა ს. კლდიაშვილმა³⁷, უფრო ადრე, გაკვრით იგი ნახსენები ჰყავდა

³⁵ მ. იშტვანოვიჩი, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანისათვის, „ლიტ. აპარა“, 1964, № 3, გვ. 62.

³⁶ იხ. „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, თბ., 1935, გვ. 661—664.

³⁷ ს. კლდიაშვილი, არდასაფიწყებელი მოღვაწენი, „ლიტ. ვაზეთი“, 11. V. 1962. გადამეჭვილია წიგნში: ს. კლდიაშვილი, ის ბედნიერი დღე, თბ., 1970, გვ. 31—34.

სურ. 7. დავით თოლორაია—ბელა ვიკარის ქართველი კონსულტანტი
(სურათი გადაღებულია 1912 წელს)

გრ. წერეთელსაც³⁸. 1917 წელს „მადიაროსაგში“ გამოქვეყნებული რეცენზიის ანონიმ ავტორს კი გრ. წერეთელთან ერთად ბ. ვიკარის დამხმარედ გამოცხადებული ჰყავს კიდევ ერთი ქართველი, რომლის გვარი აღარ ახსოვს. იცის მხოლოდ, რომ იგი სახელმწიფო მოხელე იყო სამეგრელოში³⁹, ჯ. გაგნიძის სამართლიანი დასკვნით, „ავტორს აქ დ. თოლორაია უნდა ჰყავდეს მხედველობაში“⁴⁰.

სურ. 8. დავით თოლორაია (სურათი გადაღებულია 1960 წელს)

მიუხედავად ამისა, სპეციალურ ლიტერატურაში მაინც იგრძნობა ბელა ვიკარის ქართველ კონსულტანტთა შესახებ არსებული ცნობების ერთგვარი სიმწირე. მაგალითად, მ. იშტვანოვიჩის აღიარებით, „სამწუხაროდ, გრ. წერეთლის ცხოვრების შესახებ არაფე-

³⁸ გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი, გვ. 664.

³⁹ Magyarországn, 3. VI. 1917, № 141.

⁴⁰ ჯ. გაგნიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 24.

რი ვიცით“⁴¹. ამიტომ, ჩვენ საგანგებოდ დავინტერესდით ბელა ვიკარის ქართველი კონსულტანტების ვინაობით და ვეცადეთ შეგვეგროვებინა უფრო დაწვრილებითი ცნობები მათ შესახებ.

ბიოგრაფიული ცნობები გრ. წერეთელზე მოგვაწოდა მისმა მეუღლემ, იურისტმა ოლია რუსაძემ (მცხ. ქ. თბილისში, რუსთაველის პროსპექტი, № 20)⁴²:

გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელი დაბადებულა 1893 წელს, ჭიათურის რაიონის სოფელ ცხრუკვეთში. მონაწილეობა მიუღია პირველ მსოფლიო ომში. ჰქონდა სამხედრო შტაბს-კაპიტნის ჩინი. 1918 წლის დეკემბერში დაბრუნდა საქართველოში. კარგად სცოდნია გერმანული, ფრანგული და ინგლისური ენები, განსაკუთრებით, გერმანული, რის გამოც საქართველოს მთავრობაში ხშირად ასრულებდა თარჯიმნის მოვალეობას. საქართველოში მოგზაურობისას მან თურმე დიდი სამსახური გაუწია ფრანგ მწერალ ქალს ოდეტ კენს (რომლის წიგნი საქართველოზე, სხვათა შორის, ნაკლებადაა ცნობილი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში) და, აგრეთვე, გამოჩენილ ინგლისელ ქართველოლოგს, ისტორიკოს ალენს. სხვადასხვა დროს გრ. წერეთელი მსახურობდა ჭიათურის მარგანეცის ამერიკულ ფირმაში „პარიმან“, საგარეო საქმეთა სამინისტროში ალ. სვანიძესთან ერთად, უკანასკნელად იყო თბილისის ერთ-ერთი დაწესებულების ეკონომისტი, ხოლო დაუსწრებლად სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე (სხვათა შორის, მის არქივში შემორჩენილია პროფ. არნ. ჩიქობავას, პროფ. ალ. ბარამიძის, პროფ. ვ. თოფურისა და სხვათა ლექციების ჩანაწერები), თარგმნიდა ევროპული ლიტერატურიდან. დაიღუპა 1938 წელს. გრ. წერეთლის პირადი არქივისა და ბიბლიოთეკის გადარჩენილი ნაწილი დაცულია თბილისში, მის ოჯახში (რუსთაველის პროსპექტი, № 20). აქ ინახება კერძოდ, ოდეტ კენსის წიგნი საქართველოზე, ხოლო დაკარგულა ბელა ვიკარის წარწერით ნაჩუქარი ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანი (ბუდაპეშტი, 1917), რომლის შესახებ გრ. წერეთელი თავის დროზე წერდა: „ბელა ვიკარმა მაჩუქა ერთი ცალი ამ თარგმანისა თავის წარწერით ნიშნად პატივისცემისა. ეს იყო ის ცალი, რომელიც პირველი ჩამოვიდა საქართველოში. საზღვარგარეთიდან იგი მე ჩამოვიტა-

⁴¹ მ. ი. შტგანოვიჩი, უნგრული რუსთველიანის სათავეებთან, იბ. დას. კრებ. გვ. 119.

⁴² შდრ. გ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978, გვ. 102.

ნე დაბრუნების დროს 1918 წლის დეკემბერში⁴³. ასევე დატოვებულია მარჯორი უორდროპის სურათზე წარწერილი აკაკის ლექსი.

რაც შეეხება დავით თოლორაიას, ს. კლდიაშვილის მიერ გამოქვეყნებული და მის ნაამბობზე დამყარებული ცნობების მიხედვით, გრ. წერეთელთან ერთად, იგი, ვიკარს თურმე ეხმარებოდა გიორგი ცისკარაულის ბულგარეთის ომში წასვლის შემდეგ ვეფხისტყაოსნის უთარგმნელად დარჩენილ ნაწილის გადათარგმნაში (გერმანული ენის მეშვეობით) და ამ საქმის „ლირსეულად დაგვირგვინებაში“; ამას გარდა, ვიკარმა „თავის სასარგებლოდ გამოიყენა ის გარემოება, რომ დავით თოლორაიამ კარგად იცოდა მეგრულ-ქანური. თოლორაიას დახმარებით პროფესორი ვიკარი დაწვრილებით ეცნობოდა ქართული ენის კილოებს“⁴⁴. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ დ. თოლორაიას ცნობებში დაშვებულია რამდენიმე უზუსტობა, თითქოს „მხატვარი ზიჩი და პროფესორი ბელა ვიკარი, მათთვის მოულოდნელად, შვეციის დედაქალაქში შეხვდნენ ერთმანეთს. ...იმ დროს ზიჩის უკვე დამთავრებული ჰქონდა ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციებზე მუშაობა და ახლა შვეციაში ჩასულყო სკანდინაველთა საგების ილუსტრაციაზე სამუშაოდ. ბელა ვიკარიც შვეციის აკადემიის მიერ მიწვეული ყოფილიყო—მას სთხოვდნენ უნგრულ და გერმანულ ენებზე საგების ტექსტის თარგმნას... ამ შეხვედრის დროს ზიჩიმ გააცნო ბელა ვიკარს ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციები, უამბო რუსთაველის პოემის შინაარსი... გაგონილს ისეთი შთაბეჭდილება მოუხდენია ვიკარზე, ისეთი ღრმა ინტერესი აღუძრავს, რომ მას დროებით განზე გადაუდევს საგებზე მუშაობა და შესდგომია ქართული ენის და ლიტერატურის, განსაკუთრებით ვეფხისტყაოსნის შესწავლას“. აქ ერთმანეთში არეულია შვეცია და ფინეთი, „სკანდინავური საგები“ და „კალევალა“, ამასთან, ვიკარს დროებით განზე არ გადაუდვია ვითომცდა „საგებზე“ მუშაობა, იგი ვეფხისტყაოსნის თარგმნას „კალევალაზე“ მუშაობის დამთავრების შემდეგ შეუდგა. ამას გარდა, გვხვდება სხვა აღრევებიც: გრიგოლ წერეთლის ნაცვლად დამოწმებულია მიხეილ წერეთელი, ხოლო კერესელიძე— ნაცვლად გიორგი ცისკარაულისა და ა. შ.

დავით თოლორაიას შესახებ უფრო დაწვრილებით 1979 წლის 1 დეკემბერს გვიამბო მისმა ქალიშვილმა, თბილისის უცხო ენათა

⁴³ „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, თბ., 1935, გვ. 663.

⁴⁴ ს. კლდიაშვილი, არდასავიწყებელი მოღვაწენი, „ლიტ. გაზეთი“, 11. V. 1962.

ინსტიტუტის პედაგოგმა დიანა დავითის ასულმა თოლორაიამ (მცხ. ქ. თბილისში, ნ. ნიკოლაძის ქ. № 4):

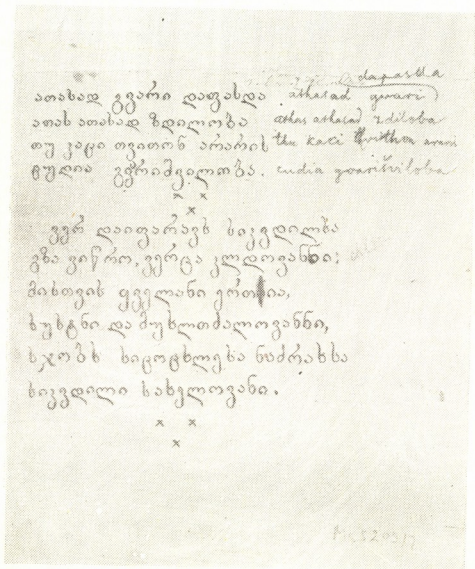
დავით სამსონის ძე თოლორაია დაიბადა 1889 წელს, ზუგდიდის რ-ნის სოფელ კორცხელში, შეძლებულ ოჯახში. მამა — სამსონ თოლორაია სასულიერო პირი ყოფილა, კორცხელის ეკლესიის დეკანოზი, დედა — ათინა ანთელავა. მათ დავითის გარდა შვილი არ ჰყოლიათ. დ. თოლორაია სწავლობდა ჯერ ზუგდიდში, შემდეგ დაუმთავრებია ძველი სენაკის სასწავლებელი (მეტი განათლება მას არ ჰქონია). 1912 წელს ჯარში გაიწვიეს, 1914 წელს მოუსწრო პირველმა მსოფლიო ომმა: ავსტრია-უნგრეთის საზღვრებზე ტყვედ ჩავარდა და ხშირად მოიგონებდა: „მე და გრიშა წერეთელი ერთად ვიყავით. ერთხელ ყაზარმაში მოვიდა ბელა ვიკარი და გერმანულად იკითხა, ვინ ხართ აქ ქართველებიო. ორნი ვიყავით მხოლოდ. ვიკარი წავიდა უფროსთან და ითხოვა ჩვენი დათმობა; გავგათავისუფლა, წაგვიყვანა ბუდაპეშტში, ჯერ მასთან ვცხოვრობდით ბინაზე, შემდეგ სამსახურიც გვიშოვა და ცალკე ბინაც. ვეხმარებოდით ვეფხისტყაოსნის დარჩენილი ნაწილის თარგმნაში, აგრეთვე ჩემგან იწერდა მეგრულ ლექსიკასო“. 1918 წელს დ. თოლორაია ჩამოვიდა საქართველოში, ცხოვრობდა კორცხელსა და ზუგდიდში და მთელი სიცოცხლე კოოპერატორად მუშაობდა. კარგად იცოდა რუსული და გერმანული ენები, ვიკართან თურმე გერმანულად საუბრობდა. მისი მოგონებით, „ვიკარი იყო ყურადღებიანი, მომთხოვნი, დისციპლინიანი, დიდად მოხიბლული ქართველებით. გრიშასთან [წერეთელთან] ძალიან დიდი მეგობრობა მქონდა, ერთად გავატარეთ 5 წელი, აქედან 4 წელი—ბელა ვიკარის მფარველობის ქვეშ ვიყავით“. დ. თოლორაიას ბევრი ლექსი, მათ შორის, გ. ჭალაღიდელის „მახსოვს პირველად“ ზეპირად სცოდნია და კარგადაც მღეროდა; რაც შეეხება ბ. ვიკარისაგან ნაჩუქარ წიგნებს, კერძოდ, ინგლისური ენის სახელმძღვანელოს, რომლის მიხედვით ვიკარი მას თურმე ინგლისურს ასწავლიდა, სამწუხაროდ, დღეს დაკარგულია.

მამასადამე, ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნაში ბელა ვიკარის დამხმარედ სულ უკანასკნელ დრომდე სპეციალისტები აცხადებდნენ სამ ქართველს — გიორგი ცისკარაულს, გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელსა და დავით სამსონის ძე თოლორაიას.

მაშინ რა ვუყოთ ბელა ვიკარის მიერ, თუმცა გაკვირთ და გვაჩვენებს დაუსახელებლად, მაგრამ მაინც, არაერთგზის დაბეჭდილებით ნათქვამს „სხვა ქართველ სამხედრო ტყვეებთან“ ურთიერთობის შესახებ? ჯ. გაგნიძე, მაგალითად, ამ კითხვას ასე პასუხობს: „... აღწერილი გარემოება საბაბს არ გვაძლევს ყველა ქართველი, ვისაც

კი ვიკარი ოდესმე შეხვედრია, მის დამხმარედ გამოეცხადოთ⁴⁵.
ოღონდ გვაქვს კი უნგრელი მთარგმნელის ცნობაში დაეჭვების სა-
ფუძველი?

უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკაში 1970 წლის ივლისში სა-
მეცნიერო მივლინებით ყოფნისას საშუალება მოგვეცა გავცნობო-

სურ. 9. ბელა ვიკარის ავტოგრაფი

დით ბელა ვიკარის არქივს, რომელიც დაცულია ბუდაპეშტში, უნ-
გრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა განყოფილებაში⁴⁶

⁴⁵ ქ. გაგნიძე, დას. ნაშრ., გვ. 23.

⁴⁶ სხვათა შორის, დღემდე ვერ მოვახერხეთ ბელა ვიკარის არქივის იმ ნაწილის

და გვეპოვა რამდენიმე ახალი დოკუმენტი, კერძოდ, ქართული ზელნაწერები: ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღი“, გ. ჭალაღიდელის

წიგნის დარიგება

მახინს პოეტულად ხაზგაღებული ამ სიტყვებითა დადარდებითა
 წასკენად რომ მე მიმავალს და ეს მას აწერ და მანს სივლია
 მაინ ვნახი მომეცე მე ხოლო რომ ის ამ სიტყვებს ვინახობთ ამბობდა
 და მოახს. ესსა მე ვამბავს თვის თვლიდან ცხელს ვრჩევს გვიჩნდ
 უკუდავი მანდარებს რომ ვითარებდათ
 ნახევ ბილიბსა ვეინოვებით,
 დღონებული მწიგად ვსწიროდი
 მეგრამ ამავე ვებრატობოდი.
 მხოლოდ ეს მახინს ვამბოვი და
 და მითხრა: მელო, კმა, ნუ სკათი:
 ვინც სხობსა და მსა - და გაყვით
 ვინ მითხრა ივიდგან ვინ
 ტყუარადე სწავლა, გულ მოდინება,
 შინა, და თუ ნუ დაეკრება,
 თუ შენი სწავლ და მის ტყუ
 საქმობლოს რა მუ ვითადგება.
 იყო მე ვითი და გვიანდეს სქეს:
 ყოვია, მელო, სწავლას მეტეს!
 მეგრამ ამს ვითე ყველხედა ვით:
 არ დაივიწყო საქმობლი ენა
 მეტწმუნე, რომე ვითყადლია:
 მე საქმრველი დანჯარულია
 მაინ ვედლებს ამხეხისთვალ
 ყოველი შრომა დაყოველსა!

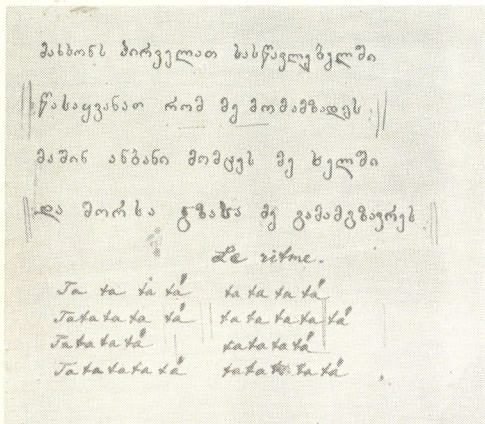
- ს. ჭავჭავაძე
 1915 წლის
 თბილისი
 ს. ჭავჭავაძის
 ხელმოწერა
 27

სურ. 10. ბელა ვიკარის ავტოგრაფი

„დედის დარიგება“, გრიგოლ წერეთლისა და დავით თოლორაიას მიერ 1915 წელს ჩაწერილი ქართულ ხალხურ თამაშობათა, სიმღე-

ნახვა და შესწავლა, რომელიც დაცულია უნგრეთის სოფელ დუნავეჩე-ში (Dunavecse), ქ. დუნაიუვაროშთან ახლოს, სადაც სიცოცხლის უკანასკნელი წლები გაატარა და 1945 წლის 22 სექტემბერს, 86 წლის ასაკში, გარდაიცვალა ბელა ვიკარი.

რათა თუ ლექსთა ტექსტები. განსაკუთრებით საინტერესოა თვით-
ბელა ვიკარის მიერ ლამაზი ქართული ასოებით ჩაწერილი „მრავალ-
ვალიამიერ“, „წუთისოფლის სტუმრები ვართ“, „ათასად გვარი-
დაფასდა“, „ვერ დაიფარავს სიკვდილსა“ ...გამოირკვა, რომ ბ. ვი-

სურ. 11. ბელა ვიკარის ავტოგრაფი

კარი ინტენსიურად მუშაობდა ქართული ენის დასაუფლებლად. არქივში აღმოჩნდა უნგრელი მთარგმნელის მიერ შედგენილი ლექსიკოლოგიური მასალები — ქართული სიტყვები, ქართული საუბრის ნიმუშები, მისალმება, — რომელთა გვერდით ვიკარი იძლევა მათ გერმანულ და ფრანგულ შესატყვისებს.

აღნიშნულ მასალათა შესახებ წინასწარი ცნობები პრესაში გამოვაქვეყნეთ 1970 წელს⁴⁷, რის თაობაზე, 1972 წელს, ეჟურნალ „მაცნეში“ ჯ. გაგნიძე წერდა: „ამ საკითხთან დაკავშირებით საგულისხმომასალას მიაკვლია ფილოლოგიის მეცნი-

⁴⁷ გ. შარაძე, ქართული სიძველენი ბუდაპეშტში, „ლიტ. საქართველო“, 1970, 7. VIII, № 32. (იხ. აქვე, დანართი № 1).

ერებათა კანდიდატმა გ. შარაძემ უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში დაცულ ვიკარის არქივში. ფოტოფირებზე, რომლებიც მან გადმოგვცა, აღბეჭდილია ბ. ვიკარის, გრ. წერეთლის და დ. თოლორაიას ხელით ჩაწერილი ქართული ტექსტები (იხ. გ. შარაძე, ქართული სიძველენი ბუდაპეშტში, გვ. „ლიტ. საქართველო“ 1970, 7 აგვისტო, №32). არქივში დაცული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ „მრავალი ქართველი სამხედრო ტყვედან“ ბ. ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონია მხოლოდ გრ. წერეთელთან და დ. თოლორაიასთან⁴⁸. სიტყვისიტყვით ამასვე გვიამბობს ჯ. გაგნიძე თავის საკანდიდატო დისერტაციაში 1973 წელს (იხ. ხელნ., გვ. 26) და ამიტომ აქ აღარ გავიმეორებთ. ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ნ. მახათაძეს, რომელიც 1974 წელს ზემოთ აღნიშნულ რეცენზიაში წერდა: „უთუოდ აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ჯ. გაგნიძის ამ საინტერესო გამოკვლევას დიდად შეუწყო ხელი გ. შარაძის მიერ ჭერ კიდევ 1970 წ. უნგრეთში მოპოვებულმა საარქივო მასალებმა“.

ამავე საკითხზე მსჯელობისას, 1975 წელს წიგნად გამოცემულ იგივე ნაშრომში ჯ. გაგნიძე წერს: „ამ საკითხთან დაკავშირებით ამ ორი ათეული წლის წინათ უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში დაცულ ვიკარის არქივში საგულისხმო მასალას მიაკვლია უნგრელმა მკვლევარმა პალმა შელკენმა (შდრ. Schelken Palma, Emlékezés Vikár Bélára, Vikar Béla Emlékünnepség, Kaposvár—Hetes, 1970, გვ. 16—25). ფოტოფირებზე, რომლებიც მან მოგვაწოდა, აღბეჭდილია გრ. წერეთლისა და დ. თოლორაიას ხელით ჩაწერილი სხვადასხვა ქართული ტექსტი. ამათგან, ორ ხელნაწერ გვერდზე, რომელიც გრ. წერეთელს ეკუთვნის, მიწერილია თარიღები—1915 წ. 3 ივნისი; 1915 წ. 22 ივნისი ძველი სტილით (ფონდი Ms—5203/9), რაც გვაფიქრებინებს, რომ ვეფხისტყაოსნის უკანასკნელი გვერდები 1915 წლის ზაფხულში ითარგმნებოდა. არქივში დაცული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ „მრავალი ქართველი ტყვედან“ ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა მხოლოდ გრ. წერეთელთან და დ. თოლორაიასთან“⁴⁹.

⁴⁸ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული უნგრული თარგმანის ისტორიისათვის, „მაცნე“, № 2, 1972, გვ. 153.

⁴⁹ ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები თბ., 1975, გვ. 23—24.

მანუკიანი = 12

სახელის დასრულება

1) ვაქანები ჩიბი დასრულდა ვაქანების უბნებში, 12
 დასრულდა ვაქანების დასრულება მანუკიანი, 12
 ვაქანები თუბი ამჟამად, დასრულდა ჩიბი უბნებში 12
 ვაქანები დასრულდა ვაქანების უბნებში.

ვაქანების დასრულება ვაქანების უბნებში, 12
 დასრულდა ვაქანების დასრულება მანუკიანი, 12
 ვაქანები თუბი ამჟამად, დასრულდა ჩიბი უბნებში 12
 ვაქანები დასრულდა ვაქანების უბნებში.

მანუკიანი დასრულდა ვაქანების უბნებში, 12
 დასრულდა ვაქანების დასრულება მანუკიანი, 12
 ვაქანები თუბი ამჟამად, დასრულდა ჩიბი უბნებში 12
 ვაქანები დასრულდა ვაქანების უბნებში.

Franz David Tolosa
 ვაქანების დასრულება

MS 52029

სურ. 13. დავით თოლორაიას ავტოგრაფი

(„რამდენიმე წლის წინათ უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა განყოფილებაში ძველ, გაყვითლებულ გაზეთებსა და ჩანაწერებს შორის ერთი 1908-09 წლების დროინდელი პატარა შავედიან, ხაზებიან რვეულს წავაწყდი. რვეულში გაკეთებული ჩანაწერებით ბელა ვიკარის ხელი შევიცანი, გაოცებული ვკითხულობდი შავად ნაწერ ქართული ენის გრამატიკის წესებს, ქართული ენის გრამატიკის სავარჯიშოებს“).

ან კიდევ: „Nagyon alaposan Készült fel Vikár Béla a mű fordítására. Egy gyorsírásos mindenes füzetében—legnagyobb

meglepetésemre—Georgiáról készített feljegyzéseket találtam

(„ძალზე საფუძვლიანად ემზადებოდა ბელა ვიკარის ნაწარმოების თარგმანისათვის. ერთ საერთო რვეულში, ჩემდა გასაოცრად, ქართული ენიდან გაკეთებულ მის სტენოგრაფიულ ჩანაწერებს წავაწყდი“⁵⁰).

როგორც ვხედავთ, პ. შელკენს აქ არსად არ უწერია ბელა ვიკარის არქივში ილია ჭავჭავაძის, გიორგი ჭალადიდელის თხზულებათა ხელნაწერები, ქართულ ხალხურ სიმღერათა ვიკარისეული ჩანაწერები და „გრ. წერეთლისა და დ. თოლორაიას ხელით ჩაწერილი სხვადასხვა ქართული ტექსტი ვიზოვეო“; ასევე პ. შელკენის მიერ უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში მოპოვებული მასალებიდან არ ჩანს, რომ „მრავალი ქართველი ტყვედან“ ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა მხოლოდ გრ. წერეთელთან და დ. თოლორაიასთან“?¹

სინამდვილეში პ. შელკენი ლაპარაკობს ბელა ვიკარის 1908—09 წლების რომელიღაც „შავყდიან რვეულზე“, რომელშიც თურმე „ქართული ენის სავარჯიშოები“ თუ „სტენოგრაფიული ჩანაწერები“ ყოფილა! პ. შელკენი ამის შესახებ გვიამბობდა ჯერ კიდევ 1959 წელს გ. ჩიმაკაძისთვის მიწოდებულ ცნობაში: „ამ რამდენიმე ხნის წინათ უნგრეთის აკადემიის ხელნაწერთა საცავში სიყვითლედაკრულ გაზეთის ფურცლებსა და შენიშვნებს შორის მე წავაწყდი შავ ტყავში ჩასმულ მოზრდილი ზომის რვეულს. იგი დათარიღებული იყო 1908—1909 წლებით. ამ რვეულში ბელა ვიკარის ხელით ჩაწერილია ქართული ენის გრამატიკის წესები და თვით პოემის ნაწილის თარგმანის შავი ვარიანტი“⁵¹.

პ. შელკენის ეს მონაპოვარი ჯეროვნად შეაფასა მ. იშტვანოვიჩმა⁵². ხოლო ჩვენ იმავე „ბუდაპეშტელი ჟურნალისტი ქალის პალმა შელკენის მიერ გამოვლენილი ბელა ვიკარის მოგონებანი ვეფხისტყაოსნის თარგმანზე მუშაობის შესახებ“ საგანგებოდ აღვნიშნეთ 1970 წელს გამოქვეყნებულ წერილში⁵³.

მაშასადამე, სულ სხვაა ბელა ვიკარის არქივში პ. შელკენის

⁵⁰ Schelken Pálma, დასახ. ნაშრ., 1970, გვ. 21—22.

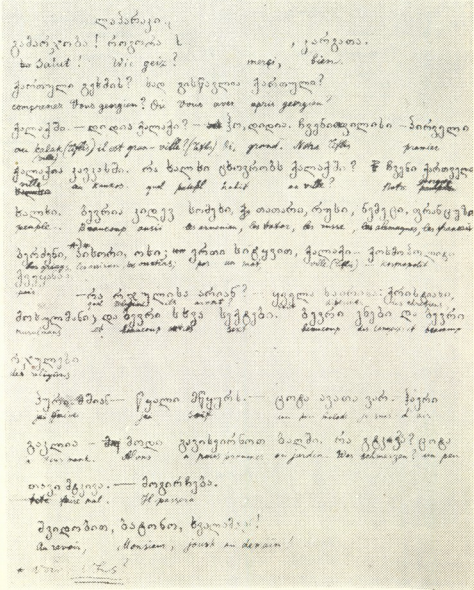
⁵¹ გ. ჩიმაკაძე, ქართული კულტურის მოამავე, „დროშა“, № 9, 1959 გვ. 8.

⁵² Istvánovits Marton, A magyar Rusztaveliana..., 1970. გვ. 35; ქართ. თარგმ. იხ. „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978, გვ. 117.

⁵³ გ. შარაძე, ქართული სიძველენი ბუდაპეშტში, „ლიტ. საქართველო“ 7. VIII. 1979.

მიერ გამოვლენილი „საგულისხმო მასალა“ და სულ სხვა არისა და
დეგ—ჩვენი⁵⁴.

ახლა კი თვით საკითხის არსებით მხარეზე: როგორც ვთქვით,
ჯ. გაგნიძე ეჭვით ეკიდება ბ. ვიკარის ცნობას, რომ მას
„ურთიერთობა ჰქონდა მრავალ ქართველ სამხედრო ტყვეს-
თან“ და ასეთ დასკვნას გვთავაზობს: „მაგრამ აღნიშნული გა-

სურ. 14. ბელა ვიკარის ავტოგრაფი

⁵⁴ გ. შარაძე, სამეცნიერო ექსპედიცია უნგრეთში, წიგნში: „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 157—163 (იხ. აქვე, დანართი № 2).

რემოება საბაბს არ გვაძლევს ყველა ქართველი ვისაც კანონმდებლობა
 ოდესმე შეხვედრია, მის დამხმარედ გამოვაცხადოთ, ან კიდევ:
 „არქივში დაცული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ „მრავალი ქარ-

ქართული სიტყვები.	ლათინური	ქართული	სიტყვა	რუსული	სამოცი
ქუჩი	trat	თუბი	სე	раств	სამოცი 20
წყალი	Wasser	ხადლი	ხადლი	раств	სამოცი და პირი
ხახვი	maison	პარი	პარი	mittagen	ოთხმოცი 20
კაცი	человек	ხამო	ვახშაში	aber diesen	სამოცი და პირი
ვაჟი	сын	ვახშა	ვახშა	тут	ახი 100.
დედა	мать	დედა	დედა	ночь	სამი 1000
მამა	отец	მამა	მამა	кафе	სამი დახე 2000
დედა	мать	დედა	დედა	те	მადონა 2000
პაპი	grand père	პაპი	პაპი	зачи	
მეძი	grand mère	მეძი	მეძი	ein	
შვილი	sohn	შვილი	შვილი	soni	
ცოლი	femee	ცოლი	ცოლი	два	
და	saem (schwester)	და	და	für	
ძმა	frère	ძმა	ძმა	fünf	
ჩემი	mein	ჩემი	ჩემი	aus	
შენი	dein	შენი	შენი	ziehen	
მისი	seiner	მისი	მისი	8	
წელი	aller	წელი	წელი	9	
აღმე	ausgehen	აღმე	აღმე	10	
დასე	ausgehen	დასე	დასე	20	
კარგი	gut	კარგი	კარგი	30	
ცუდი	schlecht	ცუდი	ცუდი	40	
დღე	tag	დღე	დღე	რამოცი და პირი 50	

სურ. 15. ბელა ვიკარის ავტოგრაფი

თველი ტყვედან“ ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა მხოლოდ
 გრ. წერეთელთან და დ. თოლორაიასთან⁵⁵.

⁵⁵ ვ. გაგნძი, დასახ. ნაშრ., გვ. 23—24.

ვიკარის არქივში 1973 წელს მუშაობის დროს დამატებით გამოვლინდა ამ საკითხთან დაკავშირებული ახალი მასალები⁵⁶.

როგორც დავრწმუნდით, მრავალი ქართველი სამხედრო ტყვე-დან ბელა ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა მხოლოდ გრ. წერეთელ-თან და დ. თოლორაიასთან კი არ ჰქონია, არამედ სიქინავასთან, ბარ-კალიასთან, ირაკლი მუკბანიანთან, გიორგი კალანდაძესთან, და-ვით საჯაიასთან, ლევარსი მამალაძესთან, აგრეთვე, ოს—იასონ კუ-ლუმბეგოვთან და ამ მხრივ, ბელა ვიკარის ცნობა კორექტივს არ საჭიროებს!

ბუნებრივია, ისმის მეორე კითხვაც, განა ყველა აქ დასახელე-ბული ქართველი იღებდა მონაწილეობას ვეფხისტყაოსნის უნგრუ-ლად გადათარგმნაში?

თვითონ გრ. წერეთლის მოწმობით, იგი ბ. ვიკარს 1915 წელს შეხვედრია („ამ პროფესორს მე შევხვდი ქ. ბუდაპეშტში 1915 წელს“)⁵⁷. ამ დროს „მას ვეფხისტყაოსნის თარგმანი თითქმის დას-რულებული ჰქონდა, აკლდა მხოლოდ უკანასკნელი ნაწილი, დაახ-ლოებით ათი-თორმეტი ფურცელის მოცულობით... ამის შემდეგ დავიწყე მასთან სიარული და ეს ათი ფურცელიც გადავთარგმნეთ. მე ვუთარგმნიდი მას გერმანულად. შემდეგ იგი ლექსავდა უნგრუ-ლად“ (იქვე, გვ. 663).

გრ. წერეთლის ამ სიტყვებიდან მაინცდამაინც ისე გამოდის, თითქოს გიორგი ცისკარაულისგან დარჩენილი ადგილების თარ-გმნაში ვიკარს მხოლოდ იგი დახმარებია. ს. კლდიაშვილის ცნობით კი, ამ საქმეში დავით თოლორაიასაც მიუღია მონაწილეობა⁵⁸. (სხვა-თა შორის, იგივე გვიამბო დიანა დავითის ასულმა თოლორაიამაც, იხ. ზემოთ), ამის გამო ჯ. გაგნიძე წერს: „გრ. წერეთლის განცხადე-ბა ჩვენ ტენდენციურად მიგვაჩნია. ამას გვაფიქრებინებს, ს. კლდი-აშვილის წერილს რომ თავი დავანებოთ, უნგრული პერიოდიკა და ვიკარის არქივში დაცული, მართალია, მცირე, მაგრამ უაღრესად სანდო მასალა, რომელიც გრ. წერეთლის გვერდით, ვეფხისტყაოს-ნის უკანასკნელი გვერდების პუბლიკაციის მთარგმნელად დ. თოლო-რაიასაც აღიარებს“⁵⁹.

⁵⁶ გ. შარაძე, სამეცნიერო ექსპედიცია უნგრეთში, „არქეოგრაფიული ძიებანი“, თბ., 1973, გვ. 159; (იხ. აქვე, დანართი № 2); მისივე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანი, „ახალგ. კომუნისტი“, 11. II. 1975.

⁵⁷ გრ. წერეთელი, ვეფხისტყაოსანი უნგრულ ენაზე, „ლიტ. მემკვი-დრეობა“, I, თბ., 1935, გვ. 661.

⁵⁸ ს. კლდიაშვილი, არდასაქმებული მოღვაწენი, „ლიტ. გაზეთი“, 11. V. 1962.

⁵⁹ ჯ. გაგნიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 25.

ამასთან დაკავშირებით უნდა შევნიშნოთ, რომ ვიკარის ში დაცულია დ. თოლორაიას მიერ ჩაწერილი მხოლოდ მეგრული ხალხური ლექსები და ლექსიკოლოგიური მასალა, რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს ვეფხისტყაოსნის ტექსტთან. ასე, რომ ეს „უაღრესად სანდო მასალა“ არ გამოდგება ამ საკითხის საბოლოოდ გადასაჭრელად.

რა თქმა უნდა, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ვეფხისტყაოსნით ისე დაინტერესებულ უცხოელ მეცნიერსა და მთარგმნელს, როგორც ბელა ვიკარი იყო, რომელიმე ქართველთან, და მათ შორის, დავით თოლორაიასთან თანამშრომლობა ჰქონოდა და მასთან ვეფხისტყაოსნის თაობაზე სიტყვა არ ჩამოეგდო, რაიმე ნიუანსი არ დაეზუსტებინა. მაგრამ ცისკარაულთან ვიკარის თანამშრომლობის შემდეგ ვეფხისტყაოსნის უთარგმნელად დარჩენილი 10—12 ფურცელი არც იმდენ სირთულეს წარმოადგენდა, რომ მასზე რამდენიმე კაცს ემუშავა. ცნობილია, რომ ბელა ვიკარს, გარდა ვეფხისტყაოსნის გადათარგმნისა, როგორც ე. წ. „უფრანსისტს“ აინტერესებდა კავკასიური ენები, კერძოდ, ქართული და ქართველური ენები. გრ. წერეთელი ამის თაობაზე წერს: „უადვილო არ იქნება აგრეთვე აღვნიშნოთ, რომ ლიტერატურულ მუშაობის გარდა, პროფ. ბელა ვიკარი აწარმოებდა მეცნიერულ მუშაობასაც: ადარებდა ქართულსა და მეგრულს. ამ მიზნით მან გამოაყენა დავით თოლორაია, რომელთანაც საათობით იჯდა და მეგრულ და ქართულ ბგერებს ადარებდა. ვიკარი ეკუთვნოდა დასავლეთის ფილოლოგთა იმ ჯგუფს, რომელთაც „უფრანსისტები“ ეწოდებოდათ. მახსოვს, მისი აზრი იყო, რომ მადიარებს (უნგრელებს) ახლანდელ დაღესტნის ხალხების, ქართველების და ფინების ენასთან ნათესაური კავშირი აქვს. მახსოვს, ამის შესახებ მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა პროფ. შუხართთან და ერთხელ მაჩვენა კიდევ შუხართის წერილი, რომელშიაც ის ეთანხმებოდა ვიკარის მიერ გამოთქმულ აზრს „მზე“ სიტყვის შესახებ“⁶⁰.

ბელა ვიკარის არქივში ახლად გამოვლენილი მასალები, რომლებსაც აქვე დამატების სახით ვბეჭდავთ (წიგნის მოცულობის შეზღუდულობის გამო, სამწუხაროდ, აქ ვერ მოხვდა 1915—16 წლებში „ქართველ სამხედრო ტყვეებისაგან“ ბელა ვიკარის მიერ შეკრებილი „ქართულ-მეგრულ-სვანურ-აფხაზურ-ოსურ ლექსიკურ შესატყვისობათა მასალები“), სწორედ ამ ცნობის დადასტურებას წარმოადგენს.

შეძლება ვინმემ იკითხოს, აქ წარმოდგენილ მასალებს რა

⁶⁰ გრ. წერეთელი, დასახ. ნაშრ., გვ. 664.

უშუალო კავშირი აქვს ვეფხისტყაოსნის ტექსტთან? მართლაც, მასალები იმდენად ვეფხისტყაოსნის ტექსტს არ ეხება, რამდენადაც უფრო ვეფხისტყაოსნის უნგრელი მთარგმნელის ენათმეცნიერულ ინტერესებს, თუმცა მათშიაც გვხვდება წმინდა რუსთველოლოგიური მასალა (მაგალითად, „ათასად გვარი დაფასდა“... „ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა...“)⁶¹, მაგრამ ეს მასალები, უპირველეს ყოვლისა, გვითვალისწინებს, თუ რამდენად ფლობდა ბელა ვიკარი რუსთველის ენას, თუ როგორ ცდილობდა ევროპელი კაცი ჩაწვდომოდა ქართული ენის სიღრმეებს, მის საიდუმლოებებს და, ამდენად, ავსებს ჩვენს ბუნდოვან წარმოდგენას იმის შესახებ, თუ რამდენად საფუძვლიანად იცოდა ბელა ვიკარმა არა მარტო ქართული ენა და ქართული წერა-კითხვა, არამედ როგორ დაინტერესებას იჩენდა იგი ქართველური ენების (მეგრულ-სვანური), კავკასიური ენებისა (აფხაზური, დაღესტნური...) და ოსურისადმი. ეს მასალები უკვე თვალნათლივ გვითვალისწინებს იმასაც, რომ ვეფხისტყაოსნის უნგრელი მთარგმნელი დაინტერესებული ყოფილა არა მარტო რუსთველის პოემით, არამედ სხვა ქართველი მწერლების (ილია ჭავჭავაძე, გიორგი ჭალადიძელი...) შემოქმედებითაც, აგრეთვე, ქართული ხალხური მუსიკითა და ეთნოგრაფიული ყოფით (იხ. აქვე, ქართულ ხალხურ სიმღერათა და თამაშობათა ჩანაწერები...).

მაშასადამე, ვეფხისტყაოსნის პირველი სრული თარგმანის ისტორია ასეთია: ბელა ვიკარმა, მართალია, შეისწავლა და იცოდა ქართული, მაგრამ არა იმდენად, რომ თავისუფლად და დამოუკიდებლად შეძლებოდა რუსთველის თარგმნა. ამ საქმეში მას დახმარებიან ქართველები. კერძოდ, ვეფხისტყაოსნის უდიდესი ნაწილი 1909—12 წლებში ვიკარს უთარგმნია გიორგი ცისკარაულის დახმარებით, ხოლო ბოლო ნაწილი 1915 წლიდან გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთლის მონაწილეობით. პოემის ტექსტის სათანადოდ გასაგებად ვიკარი პირველ შემთხვევაში იყენებდა ესპერანტოს, ხოლო მეორეჯერ—გერმანულ ენას. თარგმანი დასრულდა და გამოიცა 1917 წელს ბუდაპეშტში გამომცემლობა „ათენეუმში“ რომელშიც ჩართულია მიხაი ზიჩის 26 ილუსტრაცია, ხოლო გარეკანზე გამოყენებულია ქართველი მღვიმისეული გამოცემის ყდის მხატვრობა. თარგმანს წინ უძღვის ბელა ვიკარის წინასიტყვაობა, რომელშიც განხილულია რუსთველის პოემის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელო-

⁶¹ ამ ლექსების ვიკარისეული ჩანაწერები, რომლებიც ჩვენ გამოვაქვეყნეთ, უკვე აისახა რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში: იხ. შ. ო ნ ი ა ნ ი, ეკუთვნის თუ არა რუსთველს ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბეს“, თბ., 1976, გვ. 81.

ბა⁶². რაც შეეხება დავით თოლორაიას და სხვა ქართველებს (გიორგი კალანდაძე, დავით საჯაია, ლევარსი მამალაძე, ირაკლი მუქბანიანი, სიკინავა, ბარკალაია, ამათთან ერთად, ოს იასონ კულუმბეგოვს), ბელა ვიკარი მათ უმთავრესად იყენებდა ქართული და ქართველური ენების, აგრეთვე, ოსური ენის დაუფლებისა და თავისი ენათმეცნიერული მიზნებისათვის, კერძოდ, უნგრული და კავკასიის ხალხთა ენების თავდაპირველი ბუნებისა და ნათესაობის დასადგენად.

სულ უკანასკნელად უნგრელმა ქართველოლოგმა ლაიოშ ტარდიმ მოგვაწოდა ვენის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კრებულში 1917 წელს დაბეჭდილი ცნობილი ავსტრიელი ქართველოლოგის, ვენის უნივერსიტეტის პროფესორის რობერტ ბლაიხშტაინერის (1891—1954) ორი მოხსენება⁶³, საიდანაც ირკვევა, რომ, გარდა ბ. ვიკარისა, 1917 წლის მაის-ივნისსა და ოქტომბერში, ეგერის ქართველ სამხედრო ტყვეებთან რ. ბლაიხშტაინერსაც უმუშავია და მათგან ჩაუწერია ქართული ფოლკლორული თუ ენათმეცნიერული თვალსაზრისით საინტერესო ტექსტები. პროფ. რ. ბლაიხშტაინერი, გარდა ბ. ვიკარის მიერ ჩამოთვლილი ქართველებისა, ახსენებს ლანჩხუთელ გრიგოლ კალანდარიშვილს, შუხუთელ ვლადიმერ ასკურავას, კოლოზნელ მელიტონ ჯოჯუას, თელაველ ვასილ ვახვახიშვილს, ზუგდიდელ სამსონ კვარაცხელიას და, რაც ყველაზე მეტად სიანტერესოა, ფშაველ ივანე წიკლაურს („Von dem Pschaven Iwan C'ik' lauri aus Svindadse, kreis Tiflis, bekam ich eine Volkssage“, გვ. 82; „von dem Pschaven Iwan C'ik' lauri aus dem Dorfe Svindadze bei Marienfeld in Kachetien“ ..., გვ. 87). ხომ არა აქვს რაიმე კავშირი ამ წიკლაურს ცისკარაულთან, ამან ხომ არ გამოიწვია ვეფხისტყაოსნის თარგმანში ვიკარის ნამდვილი დამხმარის გიორგი ცისკარაულის გვარის დამახინჯება? ყოველ შემთხვევაში, ფაქტია, რომ ამ დროს სხვა ქართველებთან ერთად მაშინდელ უნგრეთში ყოფილავინმე წიკლაური!

მარტონ იშტვანოვიჩის აღიარებით, „ჩვენთვის განსაკუთრებით საამაყოა, რომ მსოფლიო ლიტერატურის უდიდესი წარმომადგენ-

⁶² ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის ისტორიისა და ანალიზის თაობაზე ვრცლად იხ. ჯ. გაგნიძე, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები, თბ., 1975.

⁶³ Berichte des Forschungsinstituts für Osten und Orient, I, Wien, 1917, გვ. 81—86 შმდ. (იბეჭდება აქვე დამატებაში). შდრ. გ. შარაძე, მიხაი ზიჩი და ქართული კულტურა, თბ., 1978, გვ. 107—108.

ლის რუსთველის ფასი ევროპაში ერთ-ერთმა პირველთაგანმა შე-
ოცნო ბელა ვიკარმა, და არა მარტო შეიცნო, არამედ თავისი ცხოვ-
რების მნიშვნელოვანი ნაწილი უძღვნა ქართველოლოგიურ კვლე-
ვას, ამ კვლევის მწვერვალს წარმოადგენს უნგრულ ენაზე ამტ-
ყველებული რუსთველის ქმნილება⁶⁴, ხოლო გამოჩენილი უნგრე-
ლი მწერალი არბად ზემპლენი ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარ-
გმანის გამოსვლასთან დაკავშირებით „ბუდაპეშტი სემლეში“ 1918
წელს წერდა: „ჩვენთვის, უნგრელებისათვის, რუსთველის ქმნილე-
ბას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან მისი ეროვნული
გამოცემა გამოვიდა უდიდესი უნგრელი ილუსტრატორის მ. ზიჩის
სურათებით... ზიჩი ადგილზე მუშაობდა და შეძლო ღრმად ჩასწვ-
დომოდა თავისი ილუსტრაციების საგანს, მკითხველს მისი სურათე-
ბი ძლიერ უწყობს ხელს, სწორად გაიგოს თვით რუსთველის ნა-
წარმოები. კავკასიის ვარსკვლავისათვის ბელა ვიკარს მიხაი ზიჩიმ
შიაქცევინა ყურადღება. ვიკარმა, რომელიც მაშინ კალევალას ჯუნგ-
ლებში დახეტილობდა, მიიღო მხატვრის წინადადება და ცოტა
ხნის შემდეგ გაემართა უცნობი ვარსკვლავისაკენ... კავკასიის შე-
მოვლა, თვით იალბუზის მწვერვალზე ასვლა ბავშვური თამაშია
ქართული ენის შესწავლასთან შედარებით. ვიკარმა შეისწავლა
ქართული და გადათარგმნა ვეფხისტყაოსანი“⁶⁵.

ასე შეესბა ფრთები მიხაი ზიჩის დიდი ხნის ოცნებას მშობ-
ლიურ ენაზე ამტყველებულიყო გენიალური ქართველი პოეტის
უკვდავი ქმნილება!

და ნ ა რ თ ი № 1

ქართული სიძველენი ბუდაპეშტში

ამ ცოტა ხნის წინათ, [1970 წლის ივლისში] ცნობილი უნგრე-
ლი ისტორიკოსისა და ქართველოლოგის ლაიომ ტარდის მიწვევით,
საშუალება მქონდა რამდენიმე დღე დამეყო ქალაქ ბუდაპეშტში.
უნგრეთში ჩემი ჩასვლის ერთ-ერთ მიზანს, აგრეთვე, შეადგენდა

⁶⁴ იხ. ლ. მე ნ ა ბ დ ე, რუსთველი და უნგრეთის საზოგადოებრიობა, „მნა-
თობი“, 1974, გვ. 187.

⁶⁵ ცნობა მომეწოდა მ. ი შ ტ ვ ა ნ ო ვ ი ჩ მ ა, რისთვისაც დიდად ვპატივობთ.

¹ პირველად დაიბეჭდა: „ლიტერატურული საქართველო“, 7. VIII. 1970,
№ 32. აქვეა დაბეჭდილი ფოტოები: 1. ბელა ვიკარის ქართული ჩანაწერები.
2. სიაჟუში, როსტომი იჭერს კამუსს. 3. მსოფლიო ლიტერატურის ენციკლოპე-
დია, ტ. 1, ბუდაპეშტი 1970.

უნგრული საზოგადოებისათვის გამეცნო გასულ წელს ყირიმში გამოვლენილი მიხაი ზიჩის 44 ნამუშევარი. ამთავითვე უნდა აღვნიშნო უნგრელთა დიდი ინტერესი თავიანთი ეროვნული მხატვრის უცნობი ქმნილებებისადმი: ბუდაპეშტის რამდენიმე ყურნალმა გამო-საქვეყნებლად მიიღო ჩემ მიერ ჩატანილი ზიჩის ნამუშევართა რეპროდუქციები და გამოკვლევა, ხოლო უნგრეთის რადიოთი მომიხდა სპეციალური გამოსვლა.

ბუდაპეშტი თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ევროპაში ერთ-ერთ ძლიერ ქართველოლოგიურ ცენტრად. ყველამ კარგად ვიცით აქაურ ქართველოლოგთა—ლაიოშ ტარდისა და მარტონ იშტვანოვიჩის—სახელები. მათს მდიდარ ბიბლიოთეკებში ქართული მხატვრული თუ სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის სიუხვეზე ლაპარაკი ზედმეტია. ლ. ტარდის საკუთარ ბინაზე ქართული მუზეუმშიც მოუწყვია, აქ არის ნაბადი, კახური თუ სვანური ქუდები, ქართული ჩოხა და სატევარი, კერამიკა, კედურობა, მათ შორის, კობა გურულის ნამუშევარი, ქართული ხელსაქმის ნიმუშები და აღვანური ხალიჩა... ამას თუ დავუმატებთ თბილისიდან მომავალ ყოველდღიურ ქართულ პრესას და მასპინძელთა უზადო სტუმართ-მოყვარეობას, ძლიერ გიჭირს დაიჯერო, რომ უცხოეთში ხარ.

ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია, ქართველ საზოგადოებას ზოგი რამ ვაცნობო ბუდაპეშტში მიმდინარე ქართველოლოგიური მუშაობის შესახებ. ლაიოშ ტარდი ამთავრებს თავის სადოქტორო შრომას უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, რომლის დაცვა თბილისშია ნაგარაუდები. ამას გარდა, განსაკუთრებულ ყურადღე-ბას იქცევს მის მიერ ევროპულ წყაროებში გამოვლენილი უცნობი მასალები (XVI—XVIII სს.) საქართველოს შესახებ, რაც, უეჭველად, ჩვენი წყაროთმცოდნეობის შენაძენია.

მარტონ იშტვანოვიჩმა მაცნობა, რომ მომავალი სასწავლო წლიდან ბუდაპეშტის უნივერსიტეტში წაიკითხავს სპეციალურ კურსს: „ქართული ფილოლოგიის შესავალი—1. ქართული ენის საფუძვლები. 2. ქართული საისტორიო მწერლობა (ლეონტი მროველი)“. აღარაფერს ვამბობ მისი ინტენსიური მუშაობის შესახებ ქართული ფოლკლორის საკითხებზე.

აქ, საერთოდ, ყოველი ფეხის ნაბიჯზე იგრძნობა უნგრელ მეცნიერთა ინტერესი ქართული კულტურისა და ყოფისადმი. დოქტორი დიერდ რადო მუშაობს მედეას პრობლემაზე. მისთვის მეტად ძვირფასი აღმოჩნდა აკაკი გაწერელიას ნაშრომი „დანტე და პრეისტორიული ხანის საქართველო“ და აკაკი ურუშაძისა და გიორგი ციციშვილის მიერ გაგზავნილი ბიბლიოგრაფიები. ეთნოგრაფიის

ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე იმტვან ვინცე სწავლობს ქართველ მევენახეთა იარაღებს, ხოლო ეთნოგრაფიის მუზეუმის განყოფილების გამგეს ლაიოშ ტაკაშს განსაკუთრებით აინტერესებს ქართული სამკალი იარაღები. მათ ძლიერ სურთ ურთიერთობა ჰქონდეთ ქართველ ეთნოგრაფებთან. ბუდაპეშტელმა ჟურნალისტმა ქალმა პალმა შელკენმა გამოავლინა ბელა ვიკარის მოგონებანი „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანზე მუშაობის შესახებ. პეტეფის სახელობის ბუდაპეშტის ლიტერატურულ მუზეუმში მაჩვენეს შანდორ პეტეფის ავტოგრაფები და პეტეფის გრივოლ აბაშიძისეული ქართული თარგმანის გამოცემები. ქ. სენტენდრეში დავესწარი უნგრეთის ეთნოგრაფიული საზოგადოების 82-ე ყრილობას, რომელიც მიძღვნილი იყო აკადემიკოს დ. ორტუტაის დაბადების 60 წლისთავისადმი. აკად. ორტუტაი ქართველ მეცნიერთა დიდი მეგობარია, ბალატონის ტბაზე შევხვდი გამოჩენილ უნგრელ მწერალს ლასლო პაშუტის, რომელმაც იმ დღეებში, 70 წლის თავზე, მთავრობის მაღალი ჯილდო მიიღო. იგი უნგრული ისტორიული პროზის დიდოსტატად არის აღიარებული: „ეს ჩვენი გამსახურდიააო“, — ასე გამაცნო ლაიოშ ტარდიმ. მას თავის რომანებში არაერთი ადგილი აქვს დათმობილი საქართველოსთვის. ქართველი მკითხველისათვის ურიგო არ იქნება მისი თარგმნა. მწერალმა თბილად მოიგონა შეხვედრები ირაკლი აბაშიძესთან და გადმოცა უნგრულ და ფრანგულ ენებზე დაწერილი მისალმება ქართველი მწერლებისადმი:

„ძვირფასო მეგობრებო, საქართველოს მწერლებო!

ჩემი 70 წლისთავის დღეს ძლიერ ბედნიერი ვარ, რომ თქვენ გიგზავნი ჩემს გულითად მისალმებას და ვისურვებდი თქვენი მშვენიერი ქვეყნის ლიტერატურის აყვავებას და თქვენი ეროვნული კულტურისა საერთოდ.

მე არასოდეს არ დავივიწყებ საქართველოს ჩემი მეგობრის პროფესორ ლაიოშ ტარდის შემწეობით.

გაუმარჯოს საქართველოს! გაუმარჯოს მწერლებს თქვენი მშვენიერი ქვეყნისას.

მარად თქვენი ლასლო პაშუტი.

ბალატონი, 15 ივლისი, 1970“.

მეტად სასიამოვნო აღმოჩნდა მარტონ იმტვანოვიჩის მიერ მომზადებული ნობათი, უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიამ სულ ახლახან გამოსცა მსოფლიო ლიტერატურის ენციკლოპედიის პირველი ტომი, აქ უხვადაა წარმოდგენილი ქართული მხატვრული ლიტერატურა და ლიტერატურისმცოდნეობა. ქართველი მწერლე-

ბიდან: ირაკლი აბაშიძე, გრიგოლ აბაშიძე, შიო არაგვისპირელი, ტონ კათალიკოსი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, მამუკა ბარათაშვილი, მარიკა ბარათაშვილი, ვასილ ბარნოვი, აკაკი ბელიაშვილი, ბესიკი, ზუტა ბერულავა; ქართველი ლიტერატურისმცოდნეები: ალ. ბარამიძე, ლ. ასათიანი, გ. აბზიანიძე, დ. ბენაშვილი. ცალკეა დამუშავებული „აბესალომ და ეთერი“, „არსენას ლექსი“. წერილების ავტორია ნარტონ იშტვანოვიჩი. ტექსტებს ახლავს ი. აბაშიძის, ნ. ბარათაშვილის, ბესიკის, შ. არაგვისპირელისა და ვ. ბარნოვის პორტრეტები. ღრმა რწმენით შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის პირველი ევროპული ენციკლოპედია, რომელშიც ასე ფართოდ არის წარმოდგენილი ქართული მწერლობა და ლიტერატურისმცოდნეობა (ჯერჯერობით, მხოლოდ ორი ასოს მიხედვით), ამასთან, მეცნიერულად ზუსტად და ფაქიზად. ენციკლოპედიის სტატიებიდან ცალკეა აღსანიშნავი ცნობილი უნგრელი პროფესორის იოზეფ ვეკერდის სტატია: „ბალავარიანის ქართული რედაქციები“. აქ უმთავრესად გამოყენებულია ილ. აბულაძისა და დ. ლანგის ნაშრომები. მთავარი მაინც ისაა, რომ პროფ. ვეკერდი გასაზიარებლად თვლის მოსაზრებას, რომ „ბალავარიანი“ ქართულიდან არის ბერძნულად ნათარგმნი.

არქეოლოგიურ ბიბლიოთეკაში მუშაობისას ჩემი ყურადღება მიიპყრო „ლონდონის ილუსტრირებულ ჟურნალში“ (1967. № 22, გვ. 30) გამოქვეყნებულმა სტატიამ: „მითი და რეალობა სპარსულ ხელოვნებაში“, რომელიც ეძღვნება ვიქტორიასა და ალბერტის მუზეუმში მოწყობილი სპარსული მინიატურების (XV—XIX სს.) გამოფენას, ექსპოზიცია შედგენილი ყოფილა ბრიტანეთისა და ირლანდიის სახელმწიფო და კერძო კოლექციებიდან. წერილს თან ახლავს რამდენიმე ექსპონატის რეპროდუქცია. მათ შორის, სიაუშის „როსტომი ქამანდით იჭერს კამუსს“. წერილის ავტორის სიტყვებით, „1548 წელს სპარსეთის დედაქალაქი თავრიზიდან გადატანილი იქნა სამხრეთით, ყაზვინში, რადგან აღრინდელი დედაქალაქი ახლოს იყო თურქეთის საზღვართან. „როსტომი ქამანდით იჭერს კამუსს“ დახატულია იქ, ისმაილ მეორისათვის, რომლის ხანმოკლე მეფობა საშუალებას გვაძლევს მინიატურა დავათარილოთ 1576 ან 1577 წლებით. მხატვარი იყო ქართველი სიაუში“.

როგორც ვხედავთ, ბრიტანეთში დაცული ყოფილა XVI—XVII სს. სპარსეთში მომუშავე ქართველი მხატვრის სიაუშის ჩვენი საზოგადოებისათვის უცნობი მინიატურა. დღემდე ჩვენ ვიცოდით მისი მხოლოდ „გაწვრთნილი შევარდენი“, რომელიც ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკაში

იქნა გამოვლენილი და დაბეჭდილია ივ. ჯავახიშვილის, ნ. ბერძენიშვილისა და ს. ჯანაშიას ავტორობით გამოცემულ „საქართველოს ისტორიის“ სახელმძღვანელოში.

უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში მოვიკითხეთ „ვეფხისტყაოსნის“ უნგრულ ენაზე პირველი მთარგმნელის ბელა ვიკარის არქივი, რადგან ვიცოდით, რომ იგი თავის დროს ამ აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად (და არა აკადემიკოსად, როგორც ჩვენში წერენ) იყო არჩეული, მართლაც ბელა ვიკარის არქივში წავაწყდით ქართულ მასალებს: Ms 5203/9, Ms 5204/6, Ms. 54/1963), 1. ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღი“ (შესავალი). 2. გ. ჭალადიდეღის „დედის დარიგება“ და მისი, ალბათ ვიკარისეული, ფრანგული თარგმანი. 3. გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთლის მიერ 1915 წელს ვიკარისათვის ჩაწერილი ქართული ხალხური თამაშობანი (ცხენობია, სტუმრობია, კატა-თავობია, მალულობია, ფანტი). [აგრეთვე დავით თოლორაიას მიერ ჩაწერილი ქართული ხალხური ლირიკული პოეზიის ნიმუშები].

განსაკუთრებით საინტერესოა თვით ბელა ვიკარის მიერ ჩაწერილი, მისივე ხელით საუცხოო ქართული ასოებით გამოყვანილი ქართული ტექსტები.

საუცხოოდ გამოყვანილი ქართული ასოებით ბელა ვიკარი წერს:

„მრავალ ქამიერ
ღმერთმა ინებოს
თქვენი სიცოცხლე
მადლობელი ვართ
სადღეგრძელოსთვის
არი არალო“.

ან კიდევ:

„წუთი სოფლის სტუმრები ვართ,
ჩვენ წავალთ და სხვა დარჩება;
თუ ერთმანეთს არ ვახარებთ —
იმის მეტი რა შეგვრჩება?“

ამათ გარდა, ვიკარს ჩაუწერია ვარიანტები ცნობილი აფორიზმებისა (პირველი მათგანი რუსთველს მიეწერება, მეორე კი ნამდვილად რუსთველისაა, იხ. ჩანაწერის ფოტოპირი):

„ათასად გვარი დაფასდა
ათას ათასად ზდილობა,
თუ კაცი თვითონ არ არის
ცუდია გვარიშვილობა“.

„ვერ დაიფარავს სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისთვის ყველანი ერთია,
სუსტნი და მუხლთძალოვანი,
სჯობს სიცოცხლესა ნაძარხსა
სიკვდილი სახელოვანი“.

ბელა ვიკარი, ეტყობა, ინტენსიურად მუშაობდა ქართული ენის დასაუფლებლად. ამის დამამტკიცებელია მის არქივში დაცული ლექსიკოლოგიური მასალები (ქართული სიტყვები, ქართული საუბრის ნიმუშები, მისალმება... იქვე ვიკარი იძლევა მათ გერმანულ და ფრანგულ თარგმანს თუ შესატყვისებს).

ამის შემდეგ სანახავი დამარჩა ცნობილი მეცენატისა და არქეოლოგის გრაფ ევგენი ზიჩის (1837—1906) მიერ გასული საუკუნის 90-იან წლებში კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში მოწყობილი ექსპედიციის მასალები. დღეს იგი განაწილებული აქვთ ფერენც ჰობის სახელობის აღმოსავლეთ აზიის მუზეუმსა და ეთნოგრაფიის მუზეუმს. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნული ექსპედიცია და მის მიერ მოპოვებული მასალები მხოლოდ ნაწილობრივაა გაშუქებული (ვგულისხმობ ე. ზიჩის მოგზაურობის 1 ტომს, ბუდაპეშტი, 1897, ფრანგულ ენაზე და ლ. ფერენცის სტატიებს—1955, 1959 წწ.). ამასთან, მათ დღემდე არ შეხებია ქართველი კაცის ხელი, თავი რომ დავანებოთ სპეციალისტ არქეოლოგს ან ეთნოგრაფს. ხოლო მათი უბრალო გადათვალიერებაც კი ქართული სულიერი და ნივთიერი კულტურის უმდიდრესი განძის შთაბეჭდილებას ტოვებს. რას არ ნახავთ აქ: ბეჭდები, საყურეები, ყელსაკიდები, თავსამკაულები, მკერდის შემკულობა, ნაქარგი ქამრები, ფატა, ჩიხტი, კაბა, ქართული აკვანი, ხევისურთული ხალიჩა, შანდალი და სკამი, აჭარული ჭილის კალათები, ზუგდიდური დანა-წალდი, ყანწები, ქამარ-ხანჯლები, ნამგალი, ტიკი (მძივებიანი), ჩიბუხი, სავარცხელი, საპირისწამლე, დოლა, დაირა, ნადირობის სცენის გამომსახველი ძველი ქედურობა....

სამწუხაროდ, ვერ მოვახერხე ზალაში—მიხაი ზიჩის მშობლიურ სოფელსა და სახლ-მუზეუმში ჩასვლა. აგრეთვე არ მომიხერხდა ბელა ვიკარის არქივის სხვა ადგილსამყოფელთა შემოწმება უნგრეთის პროვინციებში (ბუდაპეშტში მისი მხოლოდ ნაწილია დაცული).

ვფიქრობ, საჭიროა და აუცილებელიც, რომ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიამ მოაწყოს ექსპედიცია არქეოლოგის, ეთნოგრაფისა და ფილოლოგის შემადგენლობით უნგრეთში დაცული ქართული სიძველეების გამომწვეურებისა და მეცნიერული შესწავლისათვის.

სამეცნიერო ექსპედიცია უნგრეთში

საქართველო-უნგრეთის კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობებს შორეულ წარსულში აქვს ფესვები გადგმული. ჩვენი ხალხების დაახლოების კეთილშობილურ მიზანს განსაკუთრებული ღვაწლი დასდეს მიხაი ზიჩიმ და ბელა ვიკარმა „ვეფხისტყაოსნის“ ზიჩისეული ილუსტრაციები ქართული კულტურის განუყოფელ ნაწილად აქცა, ხოლო პოემის ვიკარისეულმა პირველმა სრულმა უნგრულმა თარგმანმა დიდი როლი ითამაშა ჩვენი ეროვნული გენიის პოპულარიზაციის საქმეში.

ცნობილია, რომ ჩვენი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე ქართული კულტურის ბევრი ძეგლი მოხვდა საზღვარგარეთ და იქ დაიდო ბინა. 1970 წელს, უნგრეთში ყოფნისას, საშუალება მოგვეცა გავცნობილით უნგრულ მუზეუმებსა და სიძველეთსაცავებს, სადაც ქართული სულიერი კულტურის აუარებელი ძეგლი—ხელნაწერები, არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული ნივთები, ჭედური და ხელოვნების სხვა ნიმუშები აღმოჩნდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ევგენი და მიხაი ზიჩების, დეჩისა და ვიკარის კოლექციები, ამთავან ცნობილმა უნგრელმა არქეოლოგმა და მეცენატმა გრაფმა ევგენი ზიჩიმ ორჯერ იმოგზაურა გასული საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოში და ბევრ ქართულ ძეგლს მოუყარა თავი (სხვათა შორის, ევგენი ზიჩის ჩვენს ქვეყანაში იზიდავდა წარმტაცი ლეგენდა, რომლის მიხედვით ზიჩები ციციშვილების შთამომავლობისანი ყოფილან).

საჭირო იყო უნგრეთში დაცული ქართული სიძველეების მეცნიერული შესწავლა და მათი სრული აღწერილობისა და ფოტოპირების საქართველოში ჩამოტანა. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიამ გადაწყვიტა ამ მასალების შესასწავლად უნგრეთში, 4 კვირის ვადით, გაეგზავნა სამეცნიერო ექსპედიცია არქეოლოგის, ეთნოგრაფის, ხელოვნებათმცოდნისა და ფილოლოგის შემადგენლობით. საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმმა მოიწონა აღნიშნული ექსპედიციის მოწყობის იდეა, შეიტანა საზღვარგარეთ სამეცნიერო მივლინებათა თავის 1973 წლის აპრილ-მაისის გეგმა-

¹ პირველად დაიბეჭდა: გ. შარაძე, არქეოგრაფიული ძიებანი, თბ. 1973, გვ. 157—163; შდრ. გ. შარაძე, ქართული სიძველენი უნგრეთში, ვახ. „სამშობლო“, VIII. 73.

ში და დაამტკიცა მისი შემადგენლობა—პროფესორი ალექსანდრე კალანდაძე, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გივი ჭავჭავაძე, ხელოვნებათმცოდნეობის კანდიდატი რუსუდან ყენია და ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი გურამ შარაძე.

[1973 წლის] 24 აპრილს უკვე ბუდაპეშტში ვიყავით.

ექსპედიციის წევრებს უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიაში გულთბილი შეხვედრა მოგვიწყო აკადემიის გენერალურმა მდივანმა კონიამ. მიღებას უნგრელ მეცნიერებს გარდა ესწრებოდა უნგრეთში საბჭოთა საელჩოს მეორე მდივანი თეიმურაზ ჩიქოვანი. მათ კმაყოფილება გამოთქვეს ჩვენი ექსპედიციის მოძმე უნგრეთში ჩასვლის გამო და იგი ჩვენს ქვეყნებს შორის მეგობრული, კულტურული და მეცნიერული თანამშრომლობის საუკეთესო გამოვლინებად მიიჩნიეს, ამასთან, მუშაობაში ყოველნაირი ხელშეწყობა აღვითქვეს.

ექსპედიციის მიმართ დიდ ინტერესს იჩენდა უნგრეთის რადიო, პრესა, კერძოდ, საშუალება მომეცა გამოვსულიყავი უნგრეთის რადიოთი, რომლის დროსაც ხაზი გავუსვი უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიულ ფესვებს, ვილაპარაკე ბუდაპეშტის ქართველოლოგებზე და ჩვენი ექსპედიციის მიზნებზე. სხვათა შორის, ეს გამოსვლა გადაიცა მოსკოვის რადიოს პროგრამითაც.

უნგრელმა კოლეგებმა მუშაობისათვის შესანიშნავი პირობები შეგვიქმნეს, რათა მაქსიმალურად გამოგვეყენებინა მივლინებისათვის განკუთვნილი ვადა და წარმატებით შეგვესრულებინა დაგეგმილი პროგრამა.

ბუდაპეშტში ვმუშაობდით ეთნოგრაფიის, ფერენც ჰოპის სახელობის აღმოსავლეთ აზიის ხელოვნების მუზეუმებში, ნაციონალურ გალერეაში, უნგრეთის სახელმწიფო მუზეუმში, მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა განყოფილებაში, აღმოსავლურ ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

აღმოჩნდა 300-მდე ქართული ეთნოგრაფიული ნივთი, არქეოლოგიური ძეგლი თუ ხელოვნების ნიმუში. მოვახდინეთ მათი სრული აღწერილობა, მეცნიერული დახასიათება და ფოტოფიქსაცია. ჩემთვის განსაკუთრებით საინტერესო იყო უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა განყოფილებაში მუშაობა. აქ, ადრე ბელა ვიკარის არქივში ვიპოვეთ ილია ჭავჭავაძისა და გიორგი ჭავჭავაძის თხზულებათა ნუსხები, გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთლისა და დავით თოლორაიას მიერ 1915 წელს ჩაწერილი ქართულ ხალხურ თამაშობათა, სიმღერათა თუ ლექსთა ტექსტები, აგრეთვე, ბელა ვიკარის ქართული ჩანაწერები, რომლებიც მოწმობ-

და მის ქართულ ენაში განსწავლულობას. ამას გარდა, ახლა ამოვლინდა ქართული ხელნაწერების ორი მოზრდილი შეკვრა, რომელიც წარმოადგენს ბელა ვიკარის მიერ შედგენილ ქართულ-მეგრულ-სვანურ ლექსიკონს, ალაგ-ალაგ გვხვდება აფხაზურ-ოსური შესატყვისობანიც.

ლექსიკონი თარიღდება 1916 წლით. გარდა იმისა, რომ აღნიშნული შრომა ქართული დიალექტოლოგიური პარალელური ლექსიკონის შედგენის ერთ-ერთი პირველ ცდათაგანია, იგი გვითვალისწინებს ბელა ვიკარის ღრმა ინტერესებს ქართული და ქართველური ენების ბუნებაში ჩასაწვდომად და სრულიად ახალ ფურცელს შლის ბელა ვიკარის მიერ ამ მიმართულებით ჩატარებული მუშაობის წარმოსადგენად. ჩვენ დღემდე ხეირიანად არც კი ვიცოდით ვიკარმა ნამდვილად იცოდა თუ არა ქართული ენა, ქართული წერა-კითხვა, მიკვლევული მასალებით ამ საკითხს უკვე შუქი ეფინება. ამას გარდა, გამოვლინდა ქართველთა ახალი სახელები, რომლებიც მკიდრო თანამშრომლობაში ყოფილან ბელა ვიკართან. დღემდე ჩვენ ვიცნობდით გიორგი ცისკარაულს (თუ წიკლაურს), გრიგოლ წერეთელსა და დავით თოლორაიას. ბელა ვიკარი თავის პუბლიკაციებში ლაპარაკობდა უნგრეთში პირველი მსოფლიო ომის დროს მოხვედრილ მრავალ ქართველთან ნაცნობობასა და თანამშრომლობაზე, მაგრამ მათ სახელებს კი არ ასახელებდა. ამიტომ მათი ვინაობა დღემდე უცნობი იყო. ბელა ვიკარის ხელნაწერულ მემკვიდრეობაში მივაგენით მათ სახელებსა და გვარებს. ესენია: სიჭინავა, ბარკალაია, ირაკლი მუკბანიანი, გიორგი კალანდაძე, დავით საჯაია, აგრეთვე, ოსი—იასონ კულუმბეგოვი. ბელა ვიკარი მათგან იწერს ქართულ, მეგრულ, სვანურ, აფხაზურ, ოსურ სიტყვებს, სწავლობს ქართულ მეტყველებას. მინაწერებიდან ირკვევა მათი შეხვედრების დრო და ადგილი: ეგერი, ფრაკოვი, 1916 წელი.

მუშაობა გავაგრძელე უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლურ ხელნაწერთა ინსტიტუტში, რომლის ფონდება ძლიერ მდიდარია. აქ ინახება 100 სპარსული, 200 არაბული, 600 მონღოლური, 600 თურქული, 1000 ებრაული, 3000 ტიბეტური და თითო სომხური, ეთიოპური, დრავიდული და სანსკრიტული ხელნაწერი. ქართული მათ შორის არ აღმოჩნდა, სამაგიეროდ, აქ ბევრი ქართული ნაბეჭდი წიგნი და გამოკვლევა, კერძოდ, აკაკი შანიძის, არნოლდ ჩიქობავას, ალექსანდრე ბარამიძის, ივანე გიგინეიშვილის, ვარლამ თოფურიასი და სხვების.

უნგრეთის ნაციონალურ მუზეუმში შედის სეჩენის სახელობის ხელნაწერთა მუზეუმი, რომელშიაც ბევრი წერილობითი ძეგლია

დაცული. აქ აღმოჩნდა ცნობილი უნგრელი მწერლისა და მთარგმნელის არპად ზემპლენის (1865—1919) რეცენზიის ფრაგმენტი „ვეფხისტყაოსნის“ ვიკარისეულ უნგრულ თარგმანზე, რომელიც ზოგიერთ ახალ ფილოლოგიურ ცნობას შეიცავს.

უნგრეთის ეთნოგრაფიის სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოთეკაში ევეგნი ზიჩის კოლექციიდან დარჩენილია შოთა რუსთაველის გაგარინიდან მომდინარე პორტრეტი.

ბუდაპეშტში მოპოვებული მასალებით უკმაყოფილო არ ვყოფილვართ, მაგრამ გული მაინც ყველას ზალასაყენ მიგვიწევდა, მიხაი ზიჩის მშობლიურ სოფელში მივიჩქაროდით.

10 მაისს ბუდაპეშტიდან ზალას გავემგზავრეთ. თან გვახლდნენ არქეოლოგი დოქტორი იშტვან ერდვი და ეთნოგრაფი დოქტორი ანტალ ფილე.

გავიარეთ სეკეშფაპერვარი (ძველი სატახტო ქალაქი), ბალატონი, შიოფოკი და ოთხი საათის მგზავრობის შემდეგ ჩავედით სოფელ ზალაში, მიხაი ზიჩის სახლ-მუზეუმში. შენობა აგებულია 1823 წელს. მასზე გაკრულია მემორიალური დაფა, რომელიც დაუმზადებია მოქანდაკე ფერენც შედლოუს 1927 წელს, მიხაი ზიჩის დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით. დაფაზე საგულისხმო წარწერაა: „აქედან დაიწყო თავისი სახელოვანი ცხოვრების გზა მიხაი ზიჩიმ. შომოდის ოლქის მცხოვრებლებისაგან. 1927 წელი“. ასრულდა 1875 წელს ანტალ ზიჩის მიერ თავისი ძმისადმი მიწერილი სიტყვები: „დადგება დრო და შენი ხალხი შენ მუზეუმს გაგიხსნის“.

მიხაი ზიჩის სახლ-მუზეუმი დღემდე კერძო მუზეუმად ითვლება. მისი დირექტორია ზიჩის შვილიშვილი მარია ალექსანდრა რონოი. მას გულთბილი მიმოწერა აქვს საქართველოში ივანე მაჩაბლის ასულთან ელენე მაჩაბელთან, რომელიც აბასთუმნის ობსერვატორიის ბიბლიოთეკის დირექტორია. არის რალაც ამაში სიმბოლური, მიხაი ზიჩისა და ივანე მაჩაბელის მეგობრობა მათს შთამომავლობაშიც რომ ასე გრძელდება. მარია რონოი მეც მიცნობდა, ოღონდ მიხაი ზიჩიზე გამოქვეყნებული შრომებით. ბუნებრივია, რა დიდი იყო ჩვენი სურვილი პირადად გვენახა და გავცნობოდით მიხაი ზიჩის შთამომავალს.

მაგრამ იმედი გავვიცრუვდა! მარია რონოი 18 მარტს თავის ვაჟთან წასულა ამერიკაში, ვაშინგტონში, სადაც სექტემბრის ბოლომდე დარჩება. იგი უკვე 83 წლის მოხუცია, ერთადერთი ვაჟის გარდა, ჰყავს ორი შვილიშვილი.

ქმარი—იშტვან ჩიჩერ-რონოი—უკვე გარდაცვლილია. მისი მშობლები იყვნენ სოფია მიხაის ასული ზიჩი და ტიოდორ ფლეში.

აქ ვნახეთ მარია რონოის გრაფიკული პორტრეტი შესრულებული 1945 წელს გიზო სეგედი-მოლნარის მიერ მეტად ორიგინალური ხერხით — ზიჩის სახელოსნოში, ზიჩის ქალაღდზე, ზიჩის ფანქრით, ზიჩის მანერით. პორტრეტიდან გვიცქეროდა შუახანს გადაცილებული სიმპატიური დარბაისელი ქალი!

მარია რონოის ზალაში არყოფნამ გუნება გაგვიფუჭა. ამას ზედ მეორე ამბავიც დაერთო: ომის დროს ზიჩის სახლი დაზიანებულა, კერძოდ, ბომბი დასცემია სახელოსნოსა და ბიბლიოთეკას. ამის გამო, გადარჩენილი ხელნაწერები, წიგნები თუ ნივთები სეიფში ჩაუტეციათ ყოველგვარი აღწერილობისა და კატალოგის გარეშე. მარია რონოის ნებართვის გარეშე კი სეიფის ფონდებში შესვლა არ შეიძლებაო—გვაცნობა მუზეუმის მცველმა. რა გაეწყობოდა!—დავიწყეთ მუზეუმის მუდმივი ექსპოზიციის დათვალიერება, რომელიც ოთხ ოთახშია მოწყობილი. მათგან ყველაზე დიდია ზიჩის სახელოსნო. აქ გამოფენილია დიდი მხატვრის ნამუშევრები, პირადი ნივთები, ფუნჯები, პალიტრა... ბევრია „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციათა რეპროდუქციები. მხატვრის ნაქონ ნივთებს შორის აღმოჩნდა ორი ქართული ვერცხლის სასმისი — კულა და ჭინჭილა, შემკული ორნამენტებითა და სხვადასხვა გამოსახულებებით. ერთ მათგანზე თარიღიც ამოვიკითხეთ: „1779“. აქვეა ერთი ქართული ხალიჩაც. ამ მონაპოვარმა ძლიერ გაგვახარა: მაშასადამე, გადარჩენილა და შორეულ ზალაში ჩაულწევია მიხაი ზიჩის მიერ საქართველოდან წამოღებულ ნივთებს. მაგრამ ამან კიდევ უფრო გავვიძლიერა ხელნაწერ ფონდებში მუშაობის სურვილი. იქნებ იქ რაიმე ქართული ხელნაწერიც იყოს დაცული ან, ყოველ შემთხვევაში, „ვეფხისტყაოსნის“ მეუნარგისეული ფრანგული თარგმანი მაინც, რომლის მიხედვით ზიჩიმ გაიცნო რუსთველის პოემის შინაარსი და შექმნა ბრწყინვალე ილუსტრაციები. მას შემდეგ, ეს თარგმანი დაკარგულად ითვლება. დაიკარგა მისი მეორე ეგზემპლარიც, რომლის მიხედვით პოემა რუსულად თარგმნა კონსტანტინე ბალმონტმა. ჩვენამდე მოღწეული ცნობების მიხედვით კი, იონა მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსანი“ ფრანგულად უთარგმნია სრულად, პოემის 1860 წლის დავით ჩუბინაშვილისეული გამოცემის მიხედვით, თარგმანი შესრულებული ყოფილა საკმაოდ მაღალმხატვრულად თეთრი ლექსით. ასე რომ, მისი აღმოჩენა ერთბაშად გაამდიდრებდა რუსთველოლოგიურ მეცნიერებას, საერთოდ, იონა მეუნარგიას მთარგმნელობით მოღვაწეობას კი უფრო სრულად წარმოვიდგენდით.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს ამჯერად არ მოხერხდა: მუზეუმს საჩუქრად გადავეცით ჩვენ მიერ ყირიმსა და ზუგდიდში აღმოჩენილი

მიხაი ზიჩის 60 უცნობი ნამუშევრის ფოტორეპროდუქციებზე წყევით სოფელ ზიჩ-ში. იგი ზიჩების საგვარეულო სოფელია. მისი სახელიდან მოდის გვარიც—ზიჩ-ი, რაც ქართულად ზიჩ-ელს ნიშნავს. აქ არის ზიჩების საგვარეულო საძვალე და ეკლესია. მიხაი ზიჩის პაპა ამ სოფელში ცხოვრობდა. ორივე სოფელში—ზიჩში და ზალაში—კარგად იციან საქართველოში ზიჩის ყოფნის შესახებ. ამის თაობაზე აქაურ მცხოვრებლებს ლამაზი ლეგენდაც შეუქმნიათ „ვეფხისტყაოსნის წიგნის ქვეყანაზე“, რომელიც პირველად 1970 წელს ჩაიწერა ჟურნალისტმა ვლადიმერ ალფენიძემ.

ჩვენი მივლინების პროგრამით გათვალისწინებული გვქონდა უნგრეთში გაშლილი ქართველოლოგიური მუშაობის გაცნობა.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ბუდაპეშტში შექმნილია ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ქართველოლოგიური ცენტრი. ქართული კულტურის საკითხების ასეთი კომპლექსური კვლევა საზღვარგარეთის სხვა ქვეყნებში იშვიათია. უნგრელი ქართველოლოგები მუშაობენ ჩვენი სულიერი კულტურის თითქმის ყველა დარგში—ისტორიაში—ლაიომ ტარდი, ეთნოგრაფიასა და ფოლკლორში—მარტონ იშტვანოვიჩი, ლიტერატურულ ურთიერთობებში,—დიერდ რადო, ხელოვნების ისტორიაში—ერჟებეტ ტომპოში და კაროლ გომბოში, ანთროპოლოგიაში—ტიბორ ტოტი, წყაროთმცოდნეობაში—მარგიტ ბირო. ამათგან მარტონ იშტვანოვიჩმა, ერჟებეტ ტომპოშიმა და მარგიტ ბირომ თბილისში გაიარეს ასპირანტურის კურსი ქსენია სიხარულიძის, ვახტანგ ბერიძისა და თამაზ გამყრელიძის ხელმძღვანელობით.

ქართველოლოგიური მუშაობა წარმოებს როგორც უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიაში, ისე ბუდაპეშტის უნივერსიტეტში. აქ იკითხება ქართული ენის კურსი, სპეციალურ ჯგუფში მარტონ იშტვანოვიჩის ხელმძღვანელობით სწავლობენ ქართულ ენას. სემიოლოგიის კათედრის გამგემ პროფესორმა კ. ცეგლედიმ თავის კათედრასთან გახსნა კავკასიური ფილოლოგიის ჯგუფი, მათ შორის, ქართულ წყაროებზე — აგიოგრაფიული მწერლობა, „ქართლის ცხოვრება“, მუშაობს მარგიტ ბირო. ლაიომ ტარდიმ სულ ახლახან (8 მაისს), თბილისში, ისტორიის ინსტიტუტში წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია „გვიან შუა საუკუნეთა ევროპული წყაროები საქართველოს შესახებ“. მარტონ იშტვანოვიჩმა გვითხრა, რომ წელს გამოვა მისი წიგნი „ქართული ხალხური ბალადა“, რომელსაც იგი, ალბათ, სადოქტოროდ წარადგენს. ჩვენი უნგრეთში ყოფნისას გამოვიდა ერჟებეტ ტომპოშის შესანიშნავი წიგნი „საქართველო“, რომელიც მიძღვნილია ძველი ქართული ხელოვნების-

სადმი (არქიტექტურა, კედლის მხატვრობა, ხელნაწერთა შემკობა-მინიატურები). დიერდ რადოს ჩაფიქრებული აქვს ორიგინალური თემა „ქართული ლიტერატურა როგორც ევროპული ლიტერატურა“. მკვლევარს სურს ნედვას პრობლემის, შოთა რუსთაველისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების მაგალითზე დასაბუთოს, რომ ქართული ლიტერატურა არ არის წმინდა აღმოსავლური ფენომენი, რომ იგი, ამავე დროს, ევროპული ლიტერატურაა. დიერდ რადო აპირებს საკანდიდატო დისერტაცია რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში დაიცვას. კართლ გომბოში, რომელიც ფერენც ჰობის მუზეუმის დირექტორია, ძლიერ არის დაინტერესებული ქართული ხელოვნების პოპულარიზაციით. კერძოდ. მისი დიდი ხელშეწყობით ბუდაპეშტში გასულ წელს მოეწყო კობა გურულის გამოფენა, მისი რედაქტორობითა და წინასიტყვაობით გამოიცა ამ გამოფენისადმი მიძღვნილი წიგნი უნგრულ ენაზე. აკადემიკოსები ორტუტაი და ტოლნაი მუშაობენ ქართული ფოლკლორისა და სტამბის ისტორიის საკითხებზე.

უნგრეთში დიდია ინტერესი ქართული ლიტერატურისადმი. ცნობილი უნგრელი პოეტი, შანდორ ვეორეში. მუშაობს „ვეფხისტყაოსნის“ ახალ უნგრულ თარგმანსა და ქართული პოეზიის ანთოლოგიის შედგენაზე. ინტენსიურად თარგმნის ქართველ პოეტებს ქუყარაბი. თამარის ეპოქითაა დაინტერესებული უნგრული ისტორიული პროზის დიდოსტატი ლასლო პაშუტი.

უნგრელი მასპინძლები ცდილობდნენ კარგად გაეცნოთ ჩვენთვის თავიანთი ქვეყანა და ხალხი. მოვიარეთ თითქმის მთელი უნგრეთი, ვნახეთ შესანიშნავი უნგრული ქალაქები და სოფლები, არქიტექტურული ძეგლები, მდიდარი მუზეუმები, გავეცანით შრომისმოყვარე ნიჭიერი უნგრელი ხალხის ცხოვრებას. ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ვგრძნობდით მათ დიდ სიყვარულს და პატივისცემას ჩვენი ქვეყნისადმი. ყველაფერი ეს ხომ ჩვენი დროის, ხალხთა შორის სოციალისტური თანამეგობრობის ეპოქის მონაპოვარია!

შენიშვნა: ამ ექსპედიციის შესახებ გამოქვეყნდა აგრეთვე გ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს „სამეცნიერო მივლინება უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკაში“, „მაცნე“ (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია), № 2, 1974, გვ. 181—184 (თან ერთვის 8 ტაბულა).

მასალები გულა ვიკარის არქივიდან

1

ქართული სიტყვები

პური	brot	დღეს	heute	
წყალი	wasser	ხვალ	morgen	
სახლი	mazon	ყავა	kafe	
კაცი	homo	ჩაი	te	
ვაჟ-კაცი	virus	შაქარი	zucker	
დედა-კაცი	weib	ერთი	ein	
მამა	pere	ორი	zwei	
დედა	mere	სამი	drei	
პაპა	grand pere	ოთხი	für	
ბებია	grand mere	ხუთი	fünf	
შვილი	sohn	ექვსი	sex	
ცოლი	femme	შვიდი	sieben	
და	soeur (schwes- ter)	რვა		8
ძმა	frere	ცხრა		9
ჩემი	mein	ათი		10
შენი	dein	ოცი		20
მოდი	komm	ოც-და-ათი		30
წადი	allez	ორმოცი		40
აღექ	leve-vous	ორმოც-და-ათი		50
დაჯექ	sitzen	სამოცი		60
კარგი	gut	სამოც-და-ათი		70
ცუდი	schlecht	ოთხმოცი		80
ფარი		ოთხმოც-და-ათი		90
დღე	tag	ასი		100
ღამე	nacht	ათასი		1000
სადილი	früschstück	ათი ათასი		10000
სამხარი	mittagessen	მილიონი		1.000.000
ვახშამი	abendessen			

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი, უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება (ქვემოთ ყველგან ეს ფონდი იგულისხმება). Ms. 5203/4.

ბელა ვიკარი იწერს ქართულ სიტყვებს, სათაურიც ასეთი აქვს: „ქართული სიტყვები“. გვერდით უწერს ზოგს გერმანულ, ზოგს კიდევ—ფრანგულ შესატყვისებს. ამას გარდა, აღსანიშნავია ისიც, რომ პური, წყალი, სახლი, კაცი, ვაჟ-კაცი, დედა-კაცი, მამა, დედა ვიკარს გადმოცემული აქვს პიქტოგრაფიულად (პური, წყალი, სახლი, კაცი, და ა. შ.), ე. ი. ხატოვანი დამწერლობის საშუალებით. ფრანგული და გერმანული შესატყვისები ყველა შემთხვევაში ზუსტია. მხოლოდ ერთგან სადილის გერმანულ შესატყვისად ჯერ *abendessen* დაუწერია, რაც, რასაკვირველია სწორი არ არის, მერე გადაუშლია და ზემოდან სწორად *früschstück* დაუწერია, ხოლო ფარი უთარგმნელად არის დატოვებული. სულ ჩაწერილია 55 სიტყვა, მათ შორის 23 არსებითი სახელია, 2 ნაცვალ-სახელი, 2 ზედსართავი სახელი, 2 რიცხვითი სახელი, 4 ზმნა, 2 ზმნიზედა.

2

ლაპარაკი

გამარჯობა!—*Salut!*

როგორა ხარ?—*wie geis?*

გმადლობთ, კარგათა.—*merci, bien.*

ქართული გესმის?—*comprenez Vous georgien?*

სად გისწავლია ქართული? *Ou Vous avez appris georgien?*

ქალაქში.—*au kalak (Tiflis). (ville)*

დიდია ქალაქი?—*il est gran—ville? (Tiflis)*

ჰო, დიდია.—*Oi, grand.*

ჩვენი თფილისი პირველი ქალაქია კავკასიაში.—*Notre Tiflis—premier ville au Kaukas.*

რა ხალხი ცხოვრობს ქალაქში?—*quel peupl habit au ville?*

ჩვენი ქართველი ხალხი. ბევრია კიდევ სომეხი, თათარი, რუსი, ნემეცი, ფრანცუზი, ბერძენი, აისორი, ოსი; ერთი სიტყვით, ქალაქი—ქოსმოპოლიტი ქვეყანაა. *Notre georgie peuple. Beaucoup aussi les armenien, les tatar, les russe, les alemagnes, les francais, les greqs, les assiriens, par un mot, ville (Tiflis)—Kosmopolit pais.*

რა რჯულისა არიან?—*quel religien ils avont?*

ყველა ნაირისა: ქრისტიანი, მუსულმანი და ბევრი სხვა სექტის
 ბევრი ენები და ბევრი რჯულები.—*tant differents: les chretiens,*
musulmans et beaucoup autres sekt. beaucoup des langages et beau-
aucoup des religions.

პური მშიან.—*j'ai faime.*

წყალი მწყურს.—*j'ai soif*

ცოტა ავათა ვარ.—*un peu molade je suis.*

ჰაერი გაკლია.—*d'air a Vous mank.*

მოდო გავისეირნოთ ბაღში.—*Alons a pous promener ai jar-*
din.

რა გტკივა?—*was schmerzen?*

ცოტა თავი მტკივა.—*un peu tete faire mal.*

მოვირჩება.—*Il passera.*

შვიდობით(!), ბატონო, ხვალამდინ!—*Au revoir, Monsierr,*
jousk au demein!

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი, Ms. 5203/4.

სასაუბრო მეტყველების ნიმუშს წარმოადგენს ბელა ვიკარის
 მიერ ჩაწერილი „ლაპარაკი“. ქართული ფრაზები თარგმნილია
 ფრანგულად, მხოლოდ ორ შემთხვევაში გვაქვს ფრანგულის ნაც-
 ვლად გერმანული გამოთქმები (*Wie geis?, Was schmerzen?*). ამ
 საუბარში ყველაზე მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ვიკარი
 თ ბ ი ლ ი ს ი ს შესატყვისად ქ ა ლ ა ქ ს ხმარობს, როგორც ეს
 მიღებული იყო ჩვეულებრივ ქართულ მეტყველებაში. ეტყობა,
 უნგრელი მთარგმნელის კორესპონდენტი კარგი მოქართულე უნდა
 ყოფილიყო. საერთოდ, ვიკარი უშეცდომოდ იწერს ქართულად, მაგ-
 რამ გვაქვს ზეპირი მეტყველებიდან მომდინარე გამოთქმები (კარ-
 გათა, მშიან, მწყურს, ავათა, შვიდობით).

3

ათასად გვარი დაფასდა

ათას ათასად ზრდილობა

თუ კაცი თვითონ არარის (!)

ცუდია გვარიშვილობა.

* * *

ვერ დაიფარავს სიკვდილსა

გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანნი:

მისთვის ყველანი ერთია (!)

სუსტნი და მუხლთძალოვანი,
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი.

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი: Ms 5203/7. აქვე ვიკარი გვაძლევს პირველი აფორიზმის ტრანსკრიფციას:

Athasad gvari dapasda
athas athasad zdiloba
thu kaci thvithon araris(!)
cudia gvarišviloba.

ამ ორი აფორიზმიდან უკანასკნელი წარმოადგენს ვარიანტს (ალბათ, ზეპირად ჩაწერის გამო!) „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი სტროფისა:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი,
მისგან გასწორდეს ყოველი, სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მსცოვანი
სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“
(800; 1957 წ. გამოცემის მიხედვით).

რაც შეეხება პირველ აფორიზმს, როგორც ცნობილია, ტრადიციული თვალსაზრისით, იგი შოთა რუსთველს მიეწერება, ოღონდ ვიკარისეული ტექსტი წარმოადგენს უცნობ ვარიანტს დღემდე არსებულ ყველა ჩანაწერთან შედარებითა.

აღნიშნული აფორიზმის უძველესი ჩანაწერი ეკუთვნის თეიმურაზ ბაგრატიონს¹, ხოლო პირველად 1846 წელს „ქართულ ანდაზად“ გამოაქვეყნა დ. ჩუბინიშვილმა², 1860 წელს კი მან იგი, წყაროს მიუთითებლად, შოთა რუსთველის თხზულებად მიიჩნია³. ამავე აზრზე დარჩა დ. ჩუბინაშვილი თავის უკანასკნელ პუბლიკაციაში 1887 წელს⁴. დ. ჩუბინაშვილის კვალობაზე ამ ლექსის ავტორად შოთა რუსთველს აცხადებენ ალ. ხახანაშვილი⁵, ნ. მარი⁶,

¹ გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონის ფოლკლორული ჩანაწერები „მაცნე“, № 5, 1969; მისივე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, II, თბ., 1974, გვ. 14, 18—19.

² დ. ჩუბინოვი, ქართული ქრისტომატია..., I, სპბ., 1846, გვ. 394.

³ ვეფხისტყაოსანი..., ახლად დაბეჭდილი დავით ჩუბინოვის აგანგანმარტებითურთ, სპბ., 1860.

⁴ დ. ჩუბინოვი, საუნჯე ქართულის ენისა. ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სპბ., 1887, გვ. XXXIX.

⁵ ალ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, თბ., 1904, გვ. 374—375.

⁶ ნ. მარი, ქართველთა ეროვნება, ქუთაისი, 1905, გვ. 51—52.

ა. წერეთელი⁷, მ. ჯანაშვილი⁸, ლ. მეტრეველი⁹, ი. მეგრელი¹⁰ და სხვები. აღნიშნულ მოსაზრებას დაბეჭდვით იცავს შ. ონიანი¹¹, ხოლო ალ. ბარამიძეს დამარწმუნებლად არ მიაჩნია ეს ცდა¹².

ბელა ვიკარიც ამ აფორიზმს რომ უყოყმანოდ რუსთველისეულად მიიჩნევდა, ეს ჩანს „ვეფხისტყაოსნის“ უნგრული თარგმანის 1917 წლის გამოცემის წინასიტყვაობიდან, სადაც იგი წერდა: „გასაკვირი არ არის, რომ რუსთველის გენიის ტრიუმფმა მის წინააღმდეგ აამოქმედა შური ალსავეს ბოროტი მზრახველები. ეს იმანაც განაპირობა, რომ იგი თავის თხზულებაში ამ დროს გაბატონებული იდეოლოგიის საწინააღმდეგო ლიბერალური იდეების წინაშე იბრის ქედს. იგი აცხადებს, რომ მონაიხეთვე ადამიანია, როგორც ფეოდალი, რომ გვარიშვილობა არ აფერსნიშნავს კეთილშობილების გარეშე“¹³.

ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხვედრა, რომ ბელა ვიკარის ჩვენ მიერ ხაზგასმული სტრიქონები „ათასად გვარი დაფასდა“ პერიფრაზს წარმოადგენს და, მაშასადამე, ამ ლექსის ავტორად იგი შოთა რუსთველს აღიარებს.

4

მარბალური სახალხო ვიზი-ვიზი ლექსები

- I. ვოჯანგდი ჩქიმი ჯარგვალც კარ კილერო უმინჯურო,
ქემორთ ჟირი მაჭირხოლქ ლურჭულეს მხიარულო,
ლოგინც თეში აშემგარდი, მუჭოთ ჩქიჩქ უქუძურო,
ტკბილი მაჭირხოლიში ბირა მიმოჩქვდ უგემურო.

⁷ ა. წერეთელი, თხზულებანი, ტ. VI, თბ., 1957, გვ. 54, 174, 192.

⁸ მ. ჯანაშვილი, თამარ მეფე, 1917, გვ. 93.

⁹ ლ. მეტრეველი, კაცობა და გვარიშვილობა, გაზ. „ლიტ. საქართველო“, № 1938, № 5.

¹⁰ И. Мегрелидзе, Руставели и фольклор, Тб., 1960, გვ. 114-132.

¹¹ შ. ონიანი, ხალხში გავრცელებული ერთი ლექსის შესახებ, ლიტ. გაზეთი, 1. III, 1957, მისვე, ეკუთვნის თუ არა რუსთველს ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბეს“, თბ., 1976.

¹² ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 318.

¹³ იხ. Rusztaveli, Tariel a párduebörslovag, Fordította Vikar Béla, Budapest, 1917, Előszó, გვ. 6; ქართული თარგმანი ჯ. გაგნიძისა კრებულში: „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, II, თბ., 1978, გვ. 105.

II. ვალურუქენი მუ გალოლე, გურც დოგიშინუა,
სი სოთინი მიდურქენი, მა შხვას ქალემჯირუა,
ქემურქენი, დორხვადექ, თოლემც დოურწკინუა,
ფართო-ფართოს გეჩიებუქ, ხელეფც დოუფინუა.

III. ართი ყოროფას ლური უჩქ, მაჟირას წაფიქრება,
ყოროფაქ დამასუსტ, ლურც მებჩი ანწი ნება.

Freiwillig Dawid Toloraja

დათიყო თოლორაია

IV. სი რექ ზეა დო სი რექ თუთა, მანათებელი სი სერიში,
ტანო ჩე ჯა ოსვისვინა, თუმა გილუ გიშერიში,
ხუმა მადშალიაში გილუ, ულა გიჩქ სი სქვერიში,
ყოროფილც გურც უხარე, მაყვილარი რექ მტერიში.

Перевод

Ты есть солнце, ты есть луна, светитель ночи
Телосложеннем тополя изображаешь, волос имеешь
агатовый

Голос у тебя соловейный, а походка лань,
Любимца радуешь, а врага убиваешь.

Д. Толорая¹.

დავით თოლორაიას ავტოგრაფი: Ms. 5203/9; 2ფ.

ოთხი ქართული (მეგრული) ხალხური ლექსი, ჩაწერილი „ქე-
თილი ნებით“ (Freiwillig) დავით თოლორაიას მიერ ბელა ვიკარი-
სათვის. ბოლოს ერთვის ერთ-ერთი მათგანის („სი რექ ზეა...“) თო-
ლორაიასეული რუსული თარგმანი, რომელსაც ფანქრით მიწერილი

¹ რუსულ თარგმანში წაშლილია «изумрудовый», «олейная»; «противника»
და შესაბამისად ზემოდან დაწერილია: «агатовый», «лань», «врага». სხვა ხელით
მიწერილია: «Не хороший перевод», «სვისვალი», «წერეთელი», «Mensch».

აქვს: «Не хороший перевод». ამავე ხელითაა ნასწორები თხზულების
თარგმანის ტექსტი: კერძოდ, „თუმა გილუ გიშერიში“ დ. თოლორა-
იას უთარგმნია, როგორც «волос имеешь изумрудовый», რომე-
ლიც გასწორებულია: «волос имеешь агатовый». დედნისეული „გი-
შერიში“ სწორედ „агатовый-ს“ ნიშნავს. ვფიქრობთ იგი გ. წერე-
თლის გასწორება უნდა იყოს, რადგან იმავე ხელით უწესრიგოდ
შესრულებულ სხვა მინაწერებს შორის იკითხება „წერეთელი“.

ოთხივე ლექსი საინტერესოა ქართული ხალხური სიტყვიერე-
ბის ნიმუშთა ჩაწერის ისტორიისათვის. დღემდე პირველი ლექსის
შემდეგი ვარიანტები აყო ცნობილი:

კ. სამუშიას პუბლიკაციის მიხედვით, აღნიშნული ლექსი „ქალ-
ვაჟიანის“ („ბოშ დო ცირაში ცოროფა“) ფრაგმენტი გამოდის

„ვოჯანდი ჩქიმ ჯარგვალცე,
ქარკვლერო, უმინჯურო,
ქემორთ ეკრი მაჭირხოლქე,
ღურჭულესე მხიარულო;
ქეგმაშინ ცოროფილქე,
გურქ ქალმანჭუ უნებურო,
ლოგინც თეში გილემგარდი,
მუჭო ჩქეჩქე უძუძურო...²„

ამ ვარიანტს უახლოვდება ო. ჩიჯავაძის მიერ ჩაწერილ „ქარ-
თულ (მეგრულ) ხალხურ სიმღერებში“ შესული ტექსტი:

„ვოჯანუდი ჩქიმ ჯარგვალს, კარკილერო, უმინჯურო,
ქომორთ ჟირი მარჭიხოლქ, ღურჭულეს მხიარულო;
ქოგმაშინუ ცოროფილქ, გურქ გინმართუ უგემურო.
ლოგინს თეშა გილევნგარდი, მუჭო ჩქიჩქუ უძუძურო...³.

გვხვდება მესამე ვარიანტიც:

„ვოჯანუქ ჩქიმ ჯარგვალს
კარკილერო, უმინჯურო,
ქემორთ ჟირი მაჭირხოლქ,
ღურჭულეს მხიარულო.
ქეგმაშინ ცოროფილქ;

² ქართული ხალხური პოეზიის მასალები (მეგრული ნიმუშები), გამოსაცემად
შომამზადა კ. სამუშიამ, თბ., 1971, გვ. 33.

³ ქართული ხალხური სიმღერები—მეგრული, ჩაწერილია ოთარ ჩიჯავაძის
მიერ, თბ., 1974, გვ. 110—112.

გურქ მიმაქუ უნებურო,
ლოგინს თეში გილენგარქ,
მუჭო ჩქეჩქე უძუტურო“⁴.

რაც შეეხება დანარჩენ ტექსტებს, ა. ცანავას ცნობით, ისინი შეიძლება მივიჩნიოთ ახალ ჩანაწერებად, რომლის მსგავსი, განსაკუთრებით მეორე ლექსი, აქამდე ამ სახით არ ყოფილა ჩაწერილი. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ ვიცნობთ მესამე ლექსის შემდეგ ვარიანტს:

„ართ უოროფას ჩხურუ უჩქე,
მაჟირასე გოფურაფა,
მანგარ სინჩხეშ მეჩამა დო
რაგადიშო დოგურაფა,
ლურიწკემა ბორდიში დო
კიდალაში მობუნაფა“⁵.

აქვე ვიძლევიტ ოთხივე მათგანის ქართულ პეკარედს:

მებრული ხალხური პატარ-პატარა ლექსები

- I. ვიწექი ჩემს ჯარგვალში, კარგამოკეტილად, უპატრონოდ, მოვიდა ორი მერცხალი, იკიკიკეს მხიარულად, ლოგინში ისე ვტიროდი, როგორც ჩვილი უძუტური. მერცხლის ტკბილი ჭიკჭიკი უგემურად მიმაჩნდა.
- II. მოკვდები, აბა რა იქნება, გულს რომ გაგისივებ, შენ რომ სხვაგან წახვალ, მე სხვას მოვიწვენ, რომ მოხვალ, თვალებს მივნაბავ. ბრტყელ-ბრტყელად გელაპარაკები, ხელების გაშლით.
- III. ერთნაირმა სიყვარულმა ძილი იცის, მეორენაირმა — ფიქრი, სიყვარულმა დამასუსტა, ძილს მივეცი აწი ნება.
- IV. შენ ხარ მზე და შენ ხარ მთვარე, მანათობელი ღამის, ტანად ალვა ხარ, თმა გაქვს გიშრის, ხმა ბულბულისა გაქვს, სიარული იცი შვლის, სატრფოს გულს უხარებ, მკვლელი ხარ მტრის.

⁴ ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები), პოეზია, I, (შემდგენლები ა. ცანავა და ტ. გულავე), თბ., 1975, გვ. 43, № 76.

⁵ იხ. ქართული ხალხური პოეზიის მასალები (მეგრული ნიმუშები), ვამოსაცემად მოამზადა კ. სამუშიამ, თბ., 1971, გვ. 48.

1915 წ. 22 ივნ. კვილ. სტილით

ნაწყვეტი ილ. ზამხაველიძის კომედიანს

„კაკო ყაჩაღი“¹

სამშობლოს ცასა ბნელათ გაშლილო
მწუხრის ზეწარი გადაეფარა
და მთვარის შუქზე მთებისა ჩრდილო
ალაზნის ველზე წამოიხარა.

ლამის გუშაგი, მუდამ მჭმუნავი
მთვარე მეფურად, ძლავრათ (!) ვიდოდა,
მთებისა ყინვით ნაკვეთი თავი
იმის სხივებთან მუსაიფობდა.

და იმ მნათობთა სხივის ალერსით
ველს მშვენიერსა ჩასძინებოდა;
მხოლოთ ხანდახან მთისა ნიავი
ტყეში ფოთლებთან ლაზღანდარობდა.

ყველას ეძინა, ღლით ფეთქავს რაცა,
თითქოს დაღლილა მიწაც და ცაცა,
მხოლოთ კი ერთგან ურემი მძიმე
მოჭრიალებდა, გზას აღვიძებდა
და ნაღვლიანათ მასზე მეურმე
მწუხარ სიმღერას დაღუღუნებდა.

ღუღუნნი იგი ჩამრჩენია გულს,
მწუხარე არის, ვით გლოვის ზარი
და თუ კი ნაღველს მოჰბერს დაჩაგრულს
უკუ ჰყრის კიდევც, ვით ღრუბელ ქარი.

მიდის ურემი, და ვიღაცამა
უცბათ ტყიდანა ასკუბა ცხენი,

¹ აქვს სხვა დასათაურებანიც, რომლებიც გადაშლილია. „კაკო ყაჩაღი“; „რამდენიმე სურათი ყაჩაღის ცხოვრებიდან. თავ. ილია შავჭავჭავაძისა. ნაწყვეტი“.

მოვარდა იგი ურემს მედგრათა
მკმუნარე სახის ამაყათ მჩენი.

ზ ა ქ რ ო

„ვერ მომასწავლებ კუდი გორის გზას?“
კითხა თამამათ მან მეურმესა.

მ ე უ რ მ ე

„რატომ ვერ ძამო, აგერ ა იმ მთას
მარჯვნივ აუხვევ და გახვალ ხევსა,
იქა საურმე გზა დაგიხედება,
იმ გზას დაადგე, წადი და როცა
ცხვირ-წამოწვდილი მთა შეგეყრება,
ის მთა იქნება კუდი-გორაცა.“

„იქ რა გინდა შენ?“ კითხა მან ბოლოს
როს გაათავა გზისა სწავლება;
„იქ საფრთხე რამე არ დაგემართოს,
ბლაქიაშვილი იქ იმყოფება!“

„მე როგორც ვხედავ, შენც კი გაქვს მკლავი
ბევრს შენს ტოლს ბიჭს არ დაუარდები,
მაგრამ მაინც თუ გებრალვის თავი,
ბლაქიაშვილს ნუ დაენახვები.“

ნურც დაანახვებ შენს ქურან ცხენსა,
თორემ ის ბიჭი განანებს ბევრსა;
შალია, როგორც ხირიმის ტყვია
და ტყვიასავით დაუნდობელი,
თუ სისხლი მართებს, ისა სჯობია
შეარჩინო და აიღო ხელი“.

ზ ა ქ რ ო

„შენ ფიქრი ნუ გაქვს, მეც იმას ვეძებ,
მეც მისებრ ძამო მიღრინავს გული.
როგორც ის ცხოვრებს, ისე ვიცხოვრო,
ამ დღიდგან თავზე ხელ-ადებული“.

და რა სთქვა ესა მოხდენით ცხენი
მოსხლიტა უცეფ, ლაზათიანმა
გაფრინდა ცხენი, ვით შავარდენი
და მის ფეხის ხმას, ხმა მისცა მთამა.

თითქო შენატრა იმას მეურმემ,
ახ, ნეტავი შენ, წაიღულუნა
და გაიქნა რა თავი მერმე
შორით ხარ[ს] შოლტი გაუტყლაშუნა
და მერმე ისევ უფრო მწუხარეთ
თვისი სიმღერა დაიღულუნა.

ხელის მიხედვით. გრ. წერეთლის ავტოგრაფი, Ms.5203/9.
ხელის შესადარებლად და დასადგენად ვიყენებთ „ქართული ხალ-
ხური თამაშობების“ ტექსტს, რომელსაც ბოლოში მიწერილი აქვს;
„გრ. წერეთელი, 1915,3/VI“.

ტექსტი წარმოდგენს ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღის“ შესა-
ვალ ნაწილს. ყველა ნიშნით, ტექსტი ზეპირი მახსოვრობით არის
ჩაწერილი, გარდა სტილისტურ-ორთოგრაფიული და რედაქცი-
ული გადახვევებისა („ხანდახან მთისა ნიავი“, „და თუ კი ნაღველს
მოჰბერს“, „ვიღაცამა უცბათ ტყიდანა...“, „ძღაღრათ“, „მოჭრია-
ლებდა“. „მომასწავლებ“ და ა. შ.), ტექსტს შიგნით აკლია ორი
სტროფი: „შორნი მნათობნი მოკამკამენი...“, „და ალაზანი შეუ-
პოვარი...“. ჩანაწერს თავში უზის თარიღი: „1915 წ. 22 ივნ. ძველი
სტილით“.

6

[ქართული ხალხური თამაშობები]

ფანტის თამაში

ფანტის თამაშში მონაწილეობას ღებულობენ როგორც კაცები,
ისე ქალები; თამაშობა უფრო საინტერესოა, როდესაც მოთამაშეთა
ჯგუფი მრავალ-რიცხოვანია. თამაშობა ამნაირათ მიდის: ქალ-ვაჟი
ჩამომწკრივდება ირგვლივ სკამებზე, ამოირჩევენ სამ მოსამართლეს
(შეიძლება მეტიც და ნაკლებიც) და ერთ მეფანტეს. მეფანტე ტომ-
სიკაში ან ქუდში აგროვებს წვრილმან ნივთებს: მაგ. დანას, ცხვირ-
სახოცს, ბეჭედს და სხვ. მხოლოდ თითო ნივთს თითო კაციდან;
ამის შემდეგ მეფანტე დაჯდება ცალკე, ჯგუფის და მოსამართლე-

ბის ცოტა მოშორებით, იღებს რომელიმე ნივთს ტომსიკიდან და
რომ არავინ დაინახოს რა ნივთია და ეუბნება მოსამართლეებს:
„ამ ფანტის პატრონს რა ეკუთვნის?“ მოსამართლეები მსჯელობენ
ერთმანეთ-შორის და რამე გადაწყვეტილებას დაადგებიან; მაგალი-
თად, იტყვიან: „მაგ ფანტის პატრონმა სამჯერ გაიცინოს, წაბაძოს
ვირს; ან გამოვიდეს შუა ადგილას და ძეგლათ დადგეს“; ყველას
უფლება ეძლევა, ვისაც რა ფორმა სურს, იმ ფორმას მისცემს
ძეგლს, ან კიდევ, სხვა ამისთანეები. ბოლოს მეფანტე ამოიღებს
ნივთს და იძახის, ვისია ეს ნივთიო! პატრონი გამოდის. მოსამართ-
ლეები უხსნიან სასამართლოს გადაწყვეტილებას და თან უმატე-
ბენ, თუ არ დაემორჩილები ჩვენს გადაწყვეტილებას, ნივთს ვერ
მიიღებო; თუ დაემორჩილება, ნივთს აძლევენ, თუ არა და, ნივთი
დარჩება მას, ვინც მის მაგიერ შეასრულებს სასამართლოს გადა-
წყვეტილებას, ან კიდევ ამისთანა გადაწყვეტილებას გამოიტანე-
ბენ: „მაგ ფანტის პატრონი ფომტალიონი იყოს“. მაშინ ფანტის
პატრონი აიღებს ხელში პაკეტს და არაკუნებს კარზე ან სხვა რამე-
ზე: „ვინა ხარ?“ — კითხავენ ჯგუფიდან. ფომტალიონი უპასუხებს,
ვინც არის. „ვისი წერილია?“ — ფომტალიონი ამბობს ვისიც
არის; ამბობს სახელს იმ ვაჟის ან ქალისას, რომელიც მას უნდა.
„რამდენი კაპიკიანი მარკა აკრავს?“ — კითხავენ ჯგუფიდან. მარ-
კის რიცხვი და ფასი ფომტალიონზეა დამოკიდებული. მაგრამ საქ-
მე იმაშია, რომ რამდენ კაპიკიანიც არის მარკა, იმდენჯერ უნდა
აკოცოს იმას, ვისაც წერილი ეკუთვნის. რასაკვირველია, ფომტა-
ლიონი ყოველთვის იმ ქალს ირჩევს, რომელიც მას მოსწონს და
იმდენ კაპიკიან მარკას დააკრავს წერილს, რამდენიც მას სურს. ქა-
ლი ვალდებულია წერილი მიიღოს და სამაგიეროთ ფომტალიონი
მას კოცნის. ეს პროცედურა იწვევს დიდ ხარხალს (!) მოთამაშეთა
შორის.

ამნაირათ მიმდინარეობს თამაში მანამ, სანამ ფანტი ქულში
არ გამოიღევა, რასაკვირველია, ყოველ ფანტზე ახალ-ახალი სას-
ჯელი უნდა იყოს; რაც უფრო გონებაამახვილ დადგენილებას გა-
მოიტანებენ მოსამართლეები, მით უფრო სიმხიარულე და ხარხა-
რია მოთამაშებში.

თამაშობა გათავდება მაშინ, როდესაც ფანტი გამოიღევა.

ც ხ ე ნ ო ბ ი ა

ცხენობია ქვია მას, რომ პატარა ბავშვი შეჭდება გათლილ ჯოხ-
ზე, გარბის რაც ძალი და ღონე აქვს და გონია თუ მას ცხენი მიაქა-

ნებს; რასაკვირველია, ცხენის გამოწყობა ბავშვის ოსტატური და მოკიდებული და ცხენის სიმარღე — თვით ბავშვის სიმარღეა.

ს ტ უ მ რ ო ბ ი ა

სტუმრობია წარმოადგენს პატარა ლხინს, რომელსაც გამართავს ბავში, მიიწვევს მეგობრებს და წარმოადგენენ იმ სცენას, როგორც დიდები იქცევიან სტუმრიანობის დროს: მაგ. რომელიმე სტუმარი მოიჭრება თავის გიჟი ცხენით, ხელათ ბიჭი მივარდება და ზრდილობიანათ ცხენს ჩამოართმევს, დიასახლისი ქრმით გამოეგებება და ოთახში შეიწვევს. შემდეგ მიდის ლხინი, რომელშიდაც სტილობენ უფროსებს წაბაძონ.

მ ა ლ უ ლ ო ბ ი ა

ეს თამაში მდგომარეობს იმაში, რომ მოთამაშე ჯგუფიდან ირჩევენ „დედას“, რომელიც ჯდება ერთ განსაზღვრულ ადგილზედ. ერთი მიდის და იმალება მისთან ადგილას, რომ ნახვა, ძნელი იყოს, დანარჩენებს „დედა“ თვალებს დაუფარავს, რომ არ დაინახონ, საით წაეიდა დასამალავი ყმაწვილი. როდესაც დაიმალება, დაიძახებს სამჯერ „კუკუ“-ს. ამის შემდეგ დედა გამოუშვებს დანარჩენებს და ეტყვის ექვბეთო. შეიქმნება გაჩქარებული ფაფური ყველგან, კუთხეებში, მოფარებულ ადგილებში. ექვბენ იქამდის, სანამ არ წამოაგდებენ; ან თუ ვერ ნახეს, დამალული თითონ შორბის, მაგრამ უნდა ეცადოს, არავინ „დარაკოს“ ე. ი. დაარტყას. თუ დაარტყეს მკვდარია და თამაშის გათავებამდის ვერაფერში მონაწილეობას ვერ მიიღებს. ამნაირათ, რიგ-რიგობით იმალება თვითეული მოთამაშე.

თ ა გ ვ ო - კ ა ტ ო ბ ი ა

ეს თამაში წარმოადგენს წრეს, ხელი-ხელ ჩაკიდებულ მოთამაშეთაგან შემოკრულს. ვაჟი კატა და ქალი—თაგვი. თაგვი გარბის, კატამ უნდა დაიჭიროს, რაც უფრო მალე დაიჭერს, მით უკეთესია. ამნაირათ, წყვილ-წყვილათ, გამოდიან კატა და თაგვი, რასაკვირველია, სურვილისამებრ.

მ ე ზ ო ბ ლ ო ბ ი ა

ირვლივ სხედან ქალ-ვაჟი, ისე რომ ყოველ კაცს ქალი უჯდეს გვერდში. წრის შუა ადგილას გამოდის ზედმეტი, კენტათ დარჩე-

ნილი ქალი ან კაცი და ხმა-მალლა მიმართავს ყველას: „ვის ძეგლი მეზობელი?“ — ვისაც თავის მეზობელი არ მოსწონს, განაცხადებს: „მომაბეზრა თავი ჩემმა მეზობელმა, მომაცილე!“ — „ვინ გინდა?“ — კითხავს პირველი. უკანასკნელი დაუსახელებს ვინც მას სურს. ჩვეულებრივიათ, თუ კაცია მსურველი, მეზობლათ ქალს თხოულობს. და თუ ქალია მთხოვნელი — კაცს. ვისაც თხოვენ, ის წამოხტება და მირბის იმისაკენ, ვინც ითხოვა მეზობლათ. ამის ადგილზე მორბის დაწუნებული მეზობელი. მაგრამ შეიძლება ამ ადგილზედ დაჯდომა სხვას ვისმეს სურს და ისიც გამოექანება; შეიქნება ერთი ჩოჩქოლი, მიხლა-მოხლა, ყველა ცთილობს იმ ადგილზე დაჯდეს, ვის გვერდითაც მას სურს და ამავე დროს ის მოთამაშეც, რომელიც ფეხზედ იდგა, კენტი იყო, აგრეთვე ცთილობს ამ თამაშობის დროს მაინც აღარ დარჩეს ფეხზე. შეიქნება ერთი გადაჯდომა-გადმოჯდომა და ვინც კარგად მოეწყობა კარგია; ბოლოს ერთი მაინც დარჩება, რომლისთვისაც სკამი აღარ არის და ის დაიწყებს კითხვას, ვის არ სურს თავის მეზობელი. კიდევ განაცხადებს ვინმე მე შემძულდა ჩემი მეზობელიო და შეიქნება ისევ ხორხოზი. ასეთი გადახტომ-გადმოხტომა დიდ სიცილს და გონებამახვილებას იწვევს.

გრ. წერეთელი
1915. 3. VII.

გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთლის ავტოგრაფი — Ms. 5203/9. ბელა ვიკარი, როგორც ცნობილი ეთნოგრაფი, ეტყობა, დაინტერესებულა ქართული ხალხური თამაშობებით. გრიგოლ წერეთელს, ამ მიზნით, მისთვის ჩაუწერია აღნიშნულ თამაშობათა ცალკეული სახეობანი.

7

მ რ ა ვ ა ლ შ ა მ ი ე რ

ღმერთმა ინებოს
თქვენი სიცოცხლე
მადლობელი ვართ
სადღეგრძელოსთვის
არი არალო.

გამარჯობა! —
— გაგიმარჯოს!

9

წუთი სოფლის სტუმრები ვართ
ჩვენ წავალთ და სხვა დარჩება;
თუ ერთმანეთს არ ვახარებთ —
ინის მეტი რა შეგვრჩება?

წერეთელი

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი, იქვე.

ქართული მისალმება და ხალხური სიმღერების („მრავალყა-
მიერ“, „წუთისოფლის სტუმრები ვართ“) ტექსტები. ბოლოში, ვი-
კარისავე ხელით, ფანქრით მიწერილია „წერეთელი“, რაც ასე
უნდა გავიგოთ, რომ აღნიშნული მასალა ბ. ვიკარს გრ. წერეთლი-
საგან უნდა ჰქონდეს ჩაწერილი.

10

მადლობა ღმერთს! —
სთქვა მოლლა ნასრედინმა.
მაგის წმინდა ნებაზე ყველა არის კარგად;
თუ არ არის ავად;
და ეს არის მართალი,
თუ არ არის ტყუილი.

11

მახსონს პირველათ სასწავლებელში
||წასაყვანათ რომ მე მომამზადეს||
მაშინ ანბანი მომცეს მე ხელში
||და შორსა გზასა მე გამამგზავრეს||

Le ritme

Ta ta ta ta' ta ta ta ta'
Tatatata ta' ta ta ta ta ta'

Tatatata' tatatata'
Tatatatata' tatatata ta'.

ბელა ციკარის ავტოგრაფი, დაცულია იქვე.

12

დედის ღარიბება

მახსონს პირველად სასწავლებელში
წასაყვანად რომ მე მომამზადეს
მაშინ ანბანი მომცეს მე ხელში
და შორსა გზასა მე გამამგზავრეს.

გზედავდი მინდვრებს რომ ვშორდებოდი
ნაჩვევ ბალებსაც ვეთხოვებოდი
დაღონებული მწარედ ვსტიროდი
მაგრამ არავის ვებრალებოდი.

მხოლოდ ეს მახსოვს: გამომყვა დედა
და მითხრა: შვილო, კმარა, ნუ სტირი;
ვინც სახლში დარჩა—რა გააკეთა,
ვინ მოიშორა თავიდან ქირი.

გიყვარდეს სწავლა, გულს მოდგინება;
შრომა, ჯაფა ნუ დაგეზარება;
თუ შენი სწავლა და შენი ჯაფა
სამშობლოს რადმე გამოადგება.

იყავ ბეჯითი და გქონდეს სმენა:
კარგია, შვილო, სწავლის შექენა!
მაგრამ ამას გთხოვ ყველაზედ უფრო:
არ დაივიწყო სამშობლო ენა.

მერწმუნე, რომა გამოცდილია:
თუ საძირკველი დანგრეულია—
მაშინ კედლების აშენებისთვის
ყოველი შრომა დაკარგულია!

ამ სიტყვებითა დედაც მომშორდა
და ეს მას აქეთ ღამანახსოვდა:

რომ ის ამ სიტყვებს გრძნობით ამბობდა —
თვალიდგან ცრემლსა ფრქვევა გაჰქონდა.

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი, Ms. 5203/9. გიორგი ჭალადიდელის (1847—1898) ცნობილი ლექსი „მოგონება“ ვიკარს ჩაწერილი აქვს შემოკლებით, ეტყობა, ქართველი კორესპონდენტისაგან, ზეპირი გზით. ამით თუ აიხსნება ტექსტისაგან განსხვავებული ასეთი ფორმები: „მახსონს“, „დამანახსოვდა“, „თავიდგან“, „თვალიდგან“, „გულს მოდგინება...“ ლექსის სათაურიც ახლებურია: „დედის დარიგება“, ნაცვლად „მოგონებისა“; გ. ჭალადიდელს თავისი ლექსი 5 თავად აქვს დაყოფილი, რომელიც 48 სტრიქონს შეიცავს. ვიკარისეული ვარიანტი კი 7 სტროფისაგან შედგება და სულ 28 სტრიქონია დედნიდან დატოვებული. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული ლექსი ბელა ვიკარს ჩაწერილი უნდა ჰქონდეს დავით თოლორაიასაგან, რადგან დიანა თოლორაიას მოგონებით, მამამისმა ზეპირად იცოდა და მღეროდა კიდევ გ. ჭალადიდელის ამ ლექსს.

13

LE CONSEIL DE MERE

1

Je souvien, comme le premier foi on ma preparé pour aler a l'ecole: on m'ave doné Abecedaire et envoyè a moi loin.

2

J'ave vu que je eloigne de notre champagnes; que je laisse pour longtemps les jardins, a quis j'ete si acoutumee; tre triste, j'ave plore sens consolation, mais a personne je inspire compassion.

3

Seulement je souvien, que maman m'akompagnie et elle me parla ainsi: „fils, sufis, pas plorez; Celui qui a resté dans la maison, que a profité—Es que il se libre de la mal?

4

Aimez les etudes, perfeccion, Aimez le travail. Si ton travail et tes etudes sera util a ta patrie.

soi laboreuz, ayez bone attention: Ce est bone, mon fils, acquirer instrukcion. Mais je te prièavantous: Jamais oubliez la langue maternel

Croyez moi, que ce est deja aprouvée: Si fundament est ruine—alors pour konstruktion de les murs tous le travail c'est inutil.

Avec cette mots la mere aussi laissa a moi: Mais je souvien que quand elle parla cette mots le larmes eté sortie de sa oeils.

ბელა. ვიკარის ავტოგრაფი; წარმოადგენს გ. ჭალადიდელის ლექსის ზეპირად ჩაწერილი ვარიანტის ვიკარისეულ ფრანგულ თარგმანს. ამიტომ მოცულობით ფრანგული თარგმანი ემთხვევა ვიკარისეულ ქართულ ჩანაწერს, მაშასადამე, ორივე 7-სტროფიანია. ფრანგულ თარგმანზე უბრალო დაკვირვებითაც ნათელი ხდება, რომ ბ. ვიკარი შედარებით სუსტად ფლობდა ფრანგულს. ყოველ შემთხვევაში, თარგმანში ბევრია არასწორი ან ფრანგული მართლწერის ნორმებიდან გადახვევის მაგალითები.

[ქართულ-მეგრული ლექსიკა]

მტერი	გოგო	} — ძღაბი
სარეცხი	ქალი-შვილი	
ძაფი		— osuri skua
წინააღმდეგ	წინადადება	
მეჩეჟე	წათლა	
მჩატე მსუბუქი	წვერო	} — წვეანი
ლრმა	წვერი	
ზედა-პირი	დაკეტვა	— კილაფა
ქვეშა-პირი	გაღება	— გონჯამა
შინაგანი — მა მიყოარს	} ფაში
შიგნეულობა (1r-v)		

გასივებული — შინაფილი
 გლახა (ქალი) ცოლი—გლახა
 (ოსური) ჩილი
 ქმარს გულს უსივებს—ქომონც
 გურც უშინუანც
 სადმე —სოთინი
 —ფართო-ფართოს
 მა გეჩიებუქ
 ფართე-ფართეს
 სი მეჩიებუქ
 —თინა მეჩიებუ
 —ჩქგ გეჩიებუთ
 —თქვა მეჩიებუთ
 —თინეფი მეჩიებუნა
 ფიქრობს —ფიქრენც (9რ—v)
 სუსტი —სუსტი
 სიყვარულმა—ყოროფაქ
 ძილი —ლური
 მივეცი —მებჩი
 აწი —ანწი
 ჭკუით —ჭკუათ
 ჭკუა —ტვინი
 გადათარგმნა—
 თარგმანი —თარგმანი
 ტყე —ტყა
 —ტყაში ლეჯქ ყვანა
 გეშაყათ.
 —ქალარდი ოჭარადი
 რე.
 —წიგნი ლორონთქ გაა-
 რჩქინ ოკითხეთ.
 დაასრულებს—დაასრულენც.
 ხვალ —ჭუმე
 —ჭუმეშა
 აქიდან —ათაურე
 აქამდის —ათაქიშა
 აქიდან იქა-
 მდის —ეთეურე ეთექიშა
 (10რ—v)

მოხუცებულობა

მოხუცი
 ბერი
 —ვაგააჯოგუ
 მე მძულს —მა ბჯოგ
 მშიერი II და-
 მშეული—შქირენული
 ვენახი —ბინეხი
 მიპარება —მეტყობუნც
 ბრაჰველი
 რაჰა
 —თექ მისხუნუ
 უჩა ლურა
 თბილი —ტიბუ
 ჰაერი —ჰავა
 ძირს
 ზევით(-გან) —ეი
 ზვიდან —ეიშე (ეიშე მოურც)
 ქვევიდან
 მიდის —მეურც
 ცივი —რგილი
 —დიხაშე ეურც
 ორქი
 —ცაშე ვალი-გურგინი
 ირჩილე
 —ბეაში სხივემქ ცა ქი-
 თათ დოლაფ (11რ—v)
 —კალ-კალეშა
 —თუთა
 თამაში —ლაყაფი
 —ოლაყაფუშა
 შობა —ქირსე
 აღდგომა —თანაფა
 სულიწმინდის
 მოფენა —
 ხარება
 მარიამობა —მარაშინა
 ბზობა —ბაიობა
 ყველაერი
 ნათლისღება

ახალი წელიწადი—ახალ წინა კა-	—ჩქიჩქ
ლანდა	—უძუძურო
. —მაკითხე	ტკბილი	—ტკბილი
. —მასუმა	ტოროლა	
. —სო რე?	სიმღერა	—ბარა
ხარობა —ხიოლი	მიმჩინდა	—მიმოჩქედ
. —თიცალი კოც ცენა	უგემური	—უგემური
პატის, ნამუსგთ-	თუ არ მოკვდები—ვალურქენი	
ბრელი უშრომე- —თოლემც(14r—v)	
ბუ ქიყანაშონი.	დაფახურება	
უქმე —უქმე	ხელების გამლა	
ლოგინი	ძილა	—ლური
იარე —იირეთ (შკოლაშ)	იცის	—უჩქ
მან იაროს(12r—v) —მაყირას	
მხატვარი	ფიქრი	—ფიქრი
მიჯნური	აწი	—ანწ
ბერძენი	ალვის-ხე	—ჩე ჯა
არაკი —სვისვალი	
მოსწავლეები —ოსვისვინა	
ვაცი	სიარული	—ულა
საშვალება —გიჩქ	
დათა	შველი	—სქვერი
მან ბიმართა	არჩვი	
ქონი —ჯარგვალი	უხარებ	—უხარე (15r—v)
ვიწექი —ვოჯანჯლი	მზათა	
დახურული(ლად)—კილერი (-რო) —ქორგა	
პატრონი —მინჯე	ყინვა	—ყინ
მერცხალი —მაჭირხალი	წელიწადი	
ჭიკჭიკი —ლურჭული	ერთჯერ	—ართიშა
შაშვი —ზესკეი(1)	როგორც	—მუჭოთ
მზიარულად—მზიარულა (13r—v)	თვე	
ლოგინი —ლოგინი —მირავადჯნანი მირ-	
ლოგინზედ —ლოგინც	ავალუნა	
ისე —თეში	იყო —ორდგ	
ლული —პივა —იაფეთიშ მოთა	
ალავერდი —დიხაშ გურც, მუჭოთ-	
იანშიოლ	რაგადანანი, ნდლუ-	
ტირილი —ნგარა, (აშემგარდა)	ლაფირი თხითხ რე.	
როგორც —მუჭოთ —ამორტია.	

- . . . —ღისა მუში ღერძიშ მუკე-მუკე ტრიალენც, მუჭოთ ამტკიცენცენი.
- . . . —თიჯგურა ამბე ქომიწით, ნამუთი ჩქვ ვამიჩქვანგნი.
- არ ვიცი —ვამიჩქ
 - . . . —კოჩი ტანჯვას ადვილო ითმინენც, თიშენი ნამდა მომავა- (16r—v)¹ ლიშა იმენდი ულუ.
 - . . . —ბორია რჩქინდგ თიშენი, ნამდა ჰავა მონძრავენცი.
 - . . . —ფარა კოჩქ ვაარჩქინ საჭიროებაში უმიოი ადვილი დასაკმაყოფილებელი.
 - . . . —საათი ვამიგონ კოჩქ, დროში შოტყვე-ბულო.
 - . . . —სი თაქიანი ამბე ქომიწი, დო მა თექიანი ამბეს ქოიწინქ.
 - . . . —ფუთიანი ქუა მეტის იწონუ, ვიდრე ვირვანქიანი ქუა.
 - . . . —ნამთინეს ჰარილი ქალარდი უჟორც, დო ნამთინეს უჰარ.
 - . . . —ქართველობას ჰარილი წიგნეფი თუმცა ბრელი ულუ, მარა იშენი ოჰარალი ბრელი რე.
 - . . . —მა ვოჰარაფუა მოგურაფუმეც. გაკვე-
- თილც (17r—v):
 - —მოგურაფე
 - —მაგურაფალი
 - —მა ვოჰარაფუა წერილც გიგოს.
 - —მა გიგოს ჭუდეს ვოკეთებაფუა.
 - —ოჭიში უკახალე ნღურისა უჯგუ პიჯიშა ნღურია.
 - —პიც მაკეჟაფალი ეშმაკიში მოციქული რე.
- წყრომა —ჰყორინი
- მწყრალი —ჰყორინელი
 - —ლურენჯი კოჩი საქმეშო ვერგ.
 - —უსაქმე კოჩი ირო მოსეირნე რე.
 - —ცხენი მიკოკჯ რგდ ლობერც.
 - —გურაფა ღიჯყაფუ ოთხი დღაში უკულო.
 - —ხუთ საათის ბინდი ღიჯყაფუ (18r—v)
 - —მა ვეშემიღებუდუ მიპასუხებუდუკო თქვანი წერილიშა.
 - —მა გემჯარი ამხანაგიშო.
 - —ვანჯარა, ვამანჯართ
 - —ართი საათი რე მა მიდგინგნა.
- კიდე[ვ] —ხოლო
 - . . . თქვა ხოლო ვეიდგინგა ნანება—მონან
- მენანება
 - —მა ძალამც ბჟუხენქ

¹ 16-ზე მიწერილია: „1915 год 1915 წელი“

- . . . —მა მხანენქ
 . . . —თქვა გოწყინებაფეთ-
 გნი დო რთხინთ მე-
 მიტუათენი
 . . . —ირი განათლებული
 პატიოსანი კოჩი ოკო
 (19r—v) აღინადას
 საზოგადოებას.
 . . . —მა ფშგ ართი შემ-
 თხვევა.
 . . . —გემინჯწყით სიტყვა,
 ნამუთი თქვა ასე
 თქვითენი.
 . . . —მა თქვა გიჯინეთ,
 დროქ ქმაღვენუდა.
 დღეს ეყოფა —ამღლა დააბაღ.
 ჩემი ბიძას
 ცოლი
 ბიცოლა
 კეთილის ბუნე-
 ბის კაცი
 მდიდარი
 [ფ]ოთოლი
 ჭყავის
 მოზვერი
 თოფი
 ხმალი
 ლეკური
 ხანჯალი
 თუჯი
 თითბერი
 სპილენძი
 ტყვია
 ღერო (20r—v).
 ქვიშა
 ციხე —ჯიხა
 მოხელე
 ხარაზი
 წულა —წულა
- ქალამანი
 ტუფლი
 თერძი
 მექულე
 ხურო
 მჭედელი —ჭკადგ
 სამჭედური —ოჭკადგრე
 მეუნაგრე —მეონანგრე
 უნაგერი —ონანგერი
 აღვირი
 ლაგამი —ლაგამი
 ბალიში
 კეხი
 საოფლე —საუფლე
 მოსართავი —მოსართე
 უზანგი —აბჟანდი (21r—v).
 თოქალთო —თოქართე
 სამკერდე —საკვდღრო
 საქუე —სანძო
 მათრახი —მათრახი
 ტარი
 თასმა
 ბოლო
 წინა
 ხატაეთი
 ხეთა
 მოხეტიალე
 ხეტიალი
 კვიცი
 ფაშატი
 ულაყი —ვარყა
 ლაფშა
 ჭაკი
 ნალი(-ები)
 ჩლიქი
 ძუა
 ფაფარი
 ლურჯა (22r—v)
 კანჯარი

. . . —მონდა ჭუბურიშ ფერი	—თულეფი
. . . —ოქროშფერი	ბატკანი —კვრები
. . . —ჩელა	კრავი
ოქრომჭედელა—ოქროჭკად	ვართხა(ვირ-თხა)
ღურგალი	ლამურა
სატეხი —ოტახ	წოვა
შალაშინი	წოვება —წულა (24r—v)
ბურღი	ძუძუს თითი—ძუძუში კითი
ნაჯახი —არგუნი	კახა —კახმა
წალი —კვალა, ბურჭული	ბოზი —კახმა
სასხლავი	ყვავილი —ბატგნეფი
სხვლა (ვენახის
სხვლა) —	მესათე
ნაჭერი	კალატოზი
ყურძენი —ყურძენი	მქსოველი —მამული
მტევანი —ტიანი	რეკვა —რეკუა
ფანჯარა —აკოშკა(!)	ზარი —ზარა
სარკმელი	მრეკავი —მარეკალი
ჭიჭიტალა —ჭვიტე	სამრეკლო
მე ვჭიჭიტა-	მღვდელი —პაპა
ლობ —მა გვთვოჭვიტინა	ბებია
ნახვამლის —ძირაფაშა	ბებია ქალი
საყურადღებო	ბანა
ყურადღება (23r—v)	ბანაობა —ბონუა
შესანიშნავი	გოგირდი
შენიშვნა	ნახშირი
ფქვილი —ქვირი	ქვანახშირი
სასწორი —სახწორი.	აღამანტი
წონა —გირვანქა	ჯლიბა —ჭკირი
მნიშვნელობა	ტილი —ტი(25r—v)
ხელის მუშა	რწყილი —წყირი კედლის-ტილა
მეტყევე —მეტყებე	—ლანდალა კილაჭი
მიწის მუშა	წილი
მეჯინბე	ხვლიკი —ხველარი
მედროხე —მერხოულე	ბუზი —ჭანდი()
მომ[ვ]ლელი	ჭინჭველი —ჭკიჭკიტია
მეცხვარე —მეწხურე	ბუნჭველი
მცლორე —მელეჯე	ყასაბი —ყასაბი
—თუ	ხორცი
	სალორე —ოსკ

მე სადმე წა-	ჭვავი
ვალ —მა სოთინი მიდურქ —ლეჯა
. . . —მა ბლურც ლოვინც —ბეა
კითხვა —კითხირი	ბეოლა
დღეს —ამღლა	(27r—v)
გუშინ —გოღვა	ბეუტვა
გუშინწინ —გოღვაწო(!)	ის ბეუტავს
ზეგ —გელანი	ხნიერი —ხანიერი
შარშან —გოწოს	სენი —შონი
მომავალ	სვანეთი
წელს —წანას(26r—v)	(svanet) —შონეთი
წელიწადი	ბავში —ბოში
წლები —წანეფი —ბოში რენ დო ძღაბი?
ბევრი —ბრელი	გოგო —ცირა
თათლი —თოფური —ბოშ-კოჩი
დათვი —თუნთი —ჭკვრი
მგელი —ნგერი	რწყილი
პასუხი —პასუხი	ჩემი ასული —ჩქიმა ცირასქუა
. —მა ბკითხენქ	შუბლი —ყვა
. —სი კითხენქ	კბილი —კიბირი
. —თინა კითხენც	საინგილო
. —ჩქი ბკითხენტ	ინგილო(-ები)
. —თქვა კითხენტ	ბაღლინჯო
. —თინეფი კითხენა	თითი —კითი
მეყოლება	ტური
. —მა ვახვეწქ ლო-	ბაგე
—რონც, სქუაქ ქგმა-	ჩეჩნეთი
შუასენი	ჩეჩენი
ჯაჭვი —ჯაჭვი	ბოჩოლა —გინი(28r—v)
მომეცი —ქომუჩი	ბელი —მარგვი
ძვირფასი —ძვირფასი —თუნთიში მარგვი
. —მაჭუცი —ნგერიში მარგვი
წაკითხვა —ტურაში მარგვი
1—10 —mingrel	მელა
. —ართი	ტურა
. —ჟირი —ლორონთი
. —პიჯი —ლორონთგმე
. —ჭვე	მრგვალი —რგვალი
ლიკა —ფულუა

- — პატგნი
დამცველი
მფარველი
. . . . — სტოლსაფარი
გაკვეთილა — გაკვეთილი
ხელმწიფე — ხელწვეფე
საწყალი — საწყალი
წყალობა — წყალება
თვალი
. . . . — ორთვალი
. . . . — სკვამი
. . . . — ჭიკე
. . . . — ჭიკე რე
. . . . — ჭუჭული
. . . . — ჭითა
ყრუ — ყუნგა
ბრმა — მვერე
. . . . — დიხური
. . . . — ქომიწი
ღირს — ღირჯ
. . . . — კვარჩხალი
. . . . — გვარგვალი (29r—v)
. . . . — ქლოდგით
. . . . — ფშუნქ
. . . . — ქემორთ
. . . . — ქოთხუ
. . . . — კითხ
გაფრთხობა — განთხება
. . . . — ცხენი გვენთხებუ
შიში — შიში
. . . . — ეშარდულა
. . . . — ვარდი ეშეერდუ
. . . . — ბალანაქ მირდ
. . . . — ქდაყათ
. . . . — ნიკოქ ჩილი ქდაყათ
. . . . — ნიკო ჩილქ ქდაყათ
. . . . — თიქ
. . . . — უჩქგნა
. . . . — მა თიჩქ
- — თის უჩქ
. . . . — თინემც უჩქგნა
. . . . — თქვა გიჩქგნა
. . . . — ვარა
. . . . — ვარა მა ღო ვარა სი
. . . . — მუ ჯოხო თის?
. . . . — მუ ჯოხო თეს?
. . . . — მუ რჯოხი სი?
. . . . — მუ რჯოხონა თქვა?
. . . . — მუ გვარი რეთ თქვა?
. . . . — მა ძალამი ჩხურუ
მაფუ
ძვირი — ძვირას
თფილისი — ქართი (30r—v)
ქართლელი
(-ები)
ქართლი
ასო
. . . . — მა ვორდი ქართის
. . . . — სი თექი ორდი
. . . . — სი ორდი
. . . . — თინა ორდ
. . . . — ჩქი ვორდით
. . . . — თქვა ორდით
. . . . — თინეფი ორდეს
სხვილი — შხუ
. . . . — ოჭიში
ჩემს უკან — ჩქიმი უკახლე
. . . . — ქიყანა
. . . . — უკულაში
. . . . — ჩქიმი უკულაში
ბებერი — ბადელი
. . . . — არძო
ერთი მეო-
რესთვის — ართი მაქირაშო
ერთმანეთის-
თვის — ართიანიშო
მაგრატელი — მარგატელი
(ვაკკარგნც)

. — გიმუანი — ჩქიმი ნაჩინებუ
. — ჰკარგნც კვათგნც — მა მიჩინენც
თხელი — თხეთხე — ხუმა გემუანნი
. — უკუმელა	კოჩი
არავინ — მითინი (31r—v) — მორთი აშო
ვინმე — მიდგარენი — მეუ ვიშო
უკუნეთი — გემოკურცხინუე
ჯოჯოხეთი — უჩქ
. — ქალარდი — ოჰკუმუ
. — მა მილუ ზარალი — მიფშათ
საუხმე — საკაკალო	მე რათ მინდა დუქანი
. — ოჰმარე	ქალი მინდა მსუქანი.
. — მა ქემობრთი	მე რათ მინდა კონკა,
. — თენა ქუმურც	ქალი მინდა კოხტა.
. — ქემორთი — ჰარუა
. — შემიღებუნა	დავწერო? — დობჰარაო?
იარე — დობჰარათო?
. — ჰუმე — კვათგნც
. — ირგენა — ჯაყვა
. — იბრგჰქ — ყულეს ქედმოსკვღ
. — იბრგვთ — ყულეს ქედობსკვღი
. — ჯვირი — ჰოულუ
შური — კითხულენც (33r—v)
მოშურნე — ჩილც თხულენც
მე შშურს — ხანტგნც
. — შურიში ლალა — ბხანტგნც
. — მა შური მემილუ — მიორც
. — შური ინთხანც — სო რე?
. — ჯვირი შური ინთხანც	კვირა — მარა
. — ჰარილი ბარათი — ეირხოლო
ლუქი — ლუქი	სჯული — რჯული
ჩექმა — ჩექმა — ჩქიმი რჯული კოჩი
ყველი — ყვალი	სარჯულო
. — ბიძი — ოჰარალი
. — ჯიმაღი (32r—v)	მწყერი — ჰყორი
იწვიმებს — ლოჰვენც	ბუზი — ჰანდი
წვიმს — ჰვენც	სკა — სკა
წვიმა — ჰვიმა	ბუცი — ბუცი
. — ჰვიმა მურც	გვერდი — გვერდი

ნახევარი	—უკახალე
. —დოგიჩუათო? —მა ხოლო ქემობრთი
. —დოგიჭუათო? —ტენამი კოჩი
. —ჭალა —ჭუჯი
. —ჩულა	ღლა ილია — რღია
. —ნთხორუა	ჭიპი — ჩუპა
. —ღონთხორეს —ნაჩა კუჩხი
. —დასაფულეს —უნჩამი
ვარდი —ვარდი (34r—v) —ოძირაფალი კითი
. —სი ფიქრენქ	შუა — შკამი
. —ჩქე ბგორჯნთ	გმირი —
. —ჩქე პკარჯნთ	ნეკი — ჭიჭე კითი
. —თქვა გიჩქენა	ცერი
. —თქვა მიზოჯნთ —ხეშქაგური
. —მი ზოჯნთ? —ქემიდვით ჩაფულეფი
. —მი რეთ? —ნუ გილურქ
ასე —ათაში —გილართი ჭიჭე
. —მუკოქუნალი —ჩქარას გიბონით თქვა
. —ველა	ხე ღო პიჯი
. —ვაგაშკურინას	გზა — შარა
. —ვაგაშკურინან	ღელე — ღალე
. —ღუჭარენა	ძარღვი — ჭერღვი
ჭილა —ჭილა	გული — გური (36r—v)
. —შხური	მკერდი — კელერი
. —ჩხომი	კუჭი — კუჭი
კეტი —კეტი	მუცელი — ქვარა
სიგრძე —გარძე	ფილტივი — ფიქვი
. —კუნტა	ტყლიპი — ტყილი
. —მუზმარე	ჩონჩხი — ჩონჩხი
. —მალას	ღვირძლი
. —ასახოლო	ჭაჭა — ჭაჭა
. —ათენა ღირ გვერდი	ნაწლაგები — ჭი
მანათი, თუმანი-10r.	ტყავი — ტყები
ხელიკი —ოშმეში
ხევი	ჩუქება — ჩუქება
ხევის თავი —ქემაჩუქ
მეჯლისი —მა თექ ვორექ, მარა
სიკვდილი —ღურა (35r—v)	თინა თაქ ვარე
. —ოჭიში	თხრა — თხორუა

წვერები	—ფრიმული	კოჭი	—წყურიკუჩხი
წარბები	—წარი	ქუსლი	—ქურსი
ბიბილო		ბალახი	—ოდიარე
კაქნატელა		მღელო	—ნდელო
საყურე	—ოყუჯე(37r—v)	თივა	—ნაცალა
ლოყა	—ღვა	თელა	—თელა
ფიჭვი	—ფიჭვი	—წუ
წამწამი		—თიფი
უბე		დაჩენჩხა	
ნიკაბი	—ნკკ	ჩენჩხი	
ლაპაპი(!)	—ლალაპი	ლობიო	
ლიპი	—ღპი	—ყერძი
.	—გიდალი (კოჩი)	—მუნაპა
ბარკალი	—კანჭი	ნისლი	—ნისლი
.	—მა ხე იბწყუნე	—უჩა
.	—მიქ ოყოთ თოფი?	—ჩე (38r).
ბარძაყი	—კუთი		

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი: Ms 5204/6. წარმოადგენს ბ. ვიკარის მიერ ჩაწერილ ქართულ-მეგრული ლექსიკის ნიმუშებს. ქართულ სიტყვებს გვერდით მიწერილი აქვს—Kh; ხოლო მეგრულს—m. შესაბამის გვერდებზე ვიკარს მიწერილი აქვს აგრეთვე იმ ქართველთა სახელი და გვარი, რომელთაგანაც იგი იწერდა ამ სიტყვებს: „Lewarsi Mamaladze“ ;(1r), „თალარაია“ (1r), ხოლო 34-ე გვერდზე სრულიად მოულოდნელად წერია „ზიჩი“, ალბათ, საუბარის დროს თუ ახსენეს დიდი მხატვარი.

ყველა ნიშნით, ბელა ვიკარს აღნიშნული მასალის უმეტესი ნაწილი მაინც ჩაწერილი უნდა ჰქონდეს დავით თოლორაიასგან. ჯერ ერთი, ამას გვაფიქრებინებს დასაწყისშივე ბელა ვიკარის ხელით მიწერილი „თალარაია“, ხოლო თვითონ ტექსტში მოცემულია იმ მეგრული ხალხური ლექსების ქართული თარგმანები, რომლებიც დავით თოლორაიას ხელით არის დაწერილი და ცალკე ინახება ბელა ვიკარის არქივში.

Khartul	Mingrel	Svaneth
მამა	მუმა	მამა
დედა	დიდა	დედ
ძმა	ჯიმა	მუხ
მზე	ბჟა	მიჟ
მთვარე	თუთა	ლო(რ)შტულ
ცა	ცა	დეც
მიწა	დიხა	გერ
ხელი	ხე	ტებტ
თითი	კითი	ფხულე
ცერი	დიდი კითი	ცერი
სალოკი თითი	მაძირა ფალი კითი	სალ ფხულე
შუა თითი	შქა კითი	ნესკა ფხულე
არა თითი	უსახელე კითი	მექვშტე 'ფხულე
ნეკი (თითი)	ჭიჭე კითი	კენჭალ (ფხულე)
ჭისკარი ჭიშკარი	ჭიშკარი	ყორ
ცხვარი	შხური	ლოლაქ
მწყემსი	ჭყიში	ავოსი
		მულ
მდინარე	მალი-წყარი	ენერ
მამალი (ქათამი)	მუმული	ყვიჩ(kh. ყვინჩილა)
დედალი (ქათამი)	დადული	დატ(მ)?
ყური	უჯი	შტიმა
ძალლი ქუცია	ჯოლორი	ჟელ
გველი	გვერი	ვიჯ
მცურავი		
ცრემლი	ჩილამური	ქიმ
ჭიხინი	ჭირხინი	ერი
ცხენი	ცხენი	ჩაშ
ჯირი	გჯრხენი	წელო
ყროყინი	ღვარანც	ერ
ხვრინვა	ხვრხენი	ახერ
კაცი	კოჩი	მარე
ღმერთი	ლორონთი	ღერმეთ
ღრუბელი	მუნაფა	მერო

Kh.

m.

Sv.

თაფლი	თოფური	თვი
სკა	} ბუცი	ლებ
გეჯა		
ყვავილი	პეული	გულვაი
წიგნი	ქალარდი	ლაირ
ქული	ქული	ფაყუ
რკინა	რკინა	ბერეჟ
ოქრო	ორქო	თეთრი
ვერცხლი	ვარჩხილი	ვერცხლი
სპილენძი	ლგნჯი	სპილენძი
ლვინო	ლვინი	ლვინალ
ფერი	ფერი	ფერი
შავი	უჩა	აშხ
ყვითელი	ყვინთელი	ყვითელი
მწვანე	წვანე	წვანილ
წითელი	ჭითა	წვარნი
თეთრი	ჩე	თვეთვნე
გაზაფხული	გაზარხული	ზაუ
ზაფხული	ზარხული	ლუფხ(უ)
შემოდგომა	დამორჩილი	მუტლვერ
ზამთარი	ზოთონჯი	ლონთ
კვამლი	კუმა	კვამ
ფეხი	კუჩხ	ჩიშხ
ხე	ჯა	იეგამ
ზურგი	ოკიში	შიყ
ძუკნა(ძუ)	ჯუა	ჯუა
ხელიკი	ხელიარი	ამტავ
ყრმა (10—15 წ.)	ბალანა	ჩინჩულ
ლორი	ლეჯი	ხამი
ძროხა (ფუტბი)	ჩხოუ	ფური
ხბო	ვინი	ლუნა
ირემი	ირემი	ლაჩ(უ)
რქა	ქა	მუქ
1. ერთი	ართი]* ელთი,* აღთი	ეშხუ]* ეხშუ,* ეღშუ
2. ორი	ჟირი]* სორი	ერუ]* სერი
3. სამი	სუმი	სემა
4. ოთხი	ოთხი]* ანთხი (14- ვითოანთხი)	ოშთხუ

Kh.	m.	Sv.
5. ხუთი	ხუთი	ოხვიშტ
6. ექვსი	ამშვი	უსკვა
7. შვიდი	შქვითი	იშქვით
8. რვა	ბრუო	არა
9. ცხრა	ჩხორო	ჩხარა
10. ათი	ვითი]* ვათი	ემთ
11. თერთმეტი]	*ათ + ერთ + მეტი] ვითართი	ემთ-ემსუ
12. თორმეტი-ათ + ორ + მეტი	ვითოჟირი-ვით + +დო + ჟირი	ემთერუ
13. ცამეტი-ათ + +სამ + მეტი	ვითოსუმი	ემთსემი
14. თოთხმეტი	ვითანთხი	შთომტხ(უ)
15. თხუთმეტი	ვითოხუთი	შთოხვიშტ
16. თექვსმეტი	ვითამშვი	ემთუსკვა
17. ჩვიდმეტი	ვითიშქვითი	ემთიშქვით
18. თვრამეტი	ვითობრუო	ემთარა
19. ცხრამეტი	ვითოჩხორო	ემთჩხარა
20. ოცი	ეჩა	ერვეშტ
21. ოცდაე[რთი]	ეჩილოა[რთი]	ერვეშტ [ემსუ]
30. ოცდაათი	ეჩილოვითი	სემშტ
40. ორმოცი	ჟარნეჩი	ომტხვეშტ
50. [ორმოცდაათი]	[ჟარნეჩი [დოვითი]	ოხუშტემშტ
60. სამოცი	სუმენეჩი	უსქვეშტ
80. ოთხმოცი	ოთხონეჩი	არემშტ
90. ოთხმოცდაათი	ოთხონეჩი[დოვითი]	ჩხარემშტ
100. ასი	ოში	აშირ
1000. ათასი	ანთასი	ემთაშირ
სიყვარული	ყოროფა	მალატ
ტილო	ტილო	ბარდანა
ნიორი	ნიორი	ნიურა
სახლი	ყუდე	ქორ
თვალი	თოლი	თე
სათვალე	სათოლო	სათვალ
შუშა	შუშა	ჭიჭა
დროშა	დროშა]	ბაირახ
ბაირალი		

Kh.	m.	Sv.
ბეჭედი	მარწქინდი	მესკად
ქვეყანა	ქიანა	ქვეყანა
მორთულობა	მონწყილობა	მოწყობა
ჩიბუხი	სათმო	ყალიონი
ყალიონი	ყალიონი	
ჭიჭა	ჭირჭა	კათხ
ბაყაყი	გორდი	ბალაყი
ტკბილი	გემუანი	მუჭხვი
მწარე	კოლო	მულნი
თათი	თვათვი	ტატი
მახვილი	მახვილი	მახვილი
დანა	ხამი	გიაჩ
ჩანგალი	ჩანგალი	ჩქიფ
ვარსკვლავი		
მარსკვლავი	მურიცხი	ამტყვასკ
ტყვია	ტყვია	ცხვი
სასაფლაბო(1)	სასაფლე	ლაშთხვი
საფლავე	საფლე	
ბორკილი	ბორკილი	ნაჭა
გუთანი	გუთანი	ლენწვიშ
კისერი	კისერი	კინჩხ
ყელი	ხორხოტა	ყია
ტუჩი	ლერჩქვი	პილარ
პირი	პიჯი	ხარხ
ფილტვი	ფიქვი	ყვიქე
ენა	ნინა	ნინ
ცხვირი	ჩხვინდი	ლევხენა
თავი	დუდი	თხუიმ
თმა	თუმა	ფათუ
ულვაში	ოშმეში	ულმაში
წარბი	წარი	ნიჭჭა
ნიკაპი	ნკკ	გაგლა
ლოყა	ღვანწკი	აყბა
კვერი	კვერი	კვართხ(ი)
ჩაქუჩი	კვეკვია	ურ(-ურო)
ნალარა	ბარაბანი	ღაირა
მთა	გვალა	ლახ(უ)

Kh.	m.	Sv.
სარკე	სარკე	სარკ
ქვა	ქუა	ბარ
ველი	მინდორი	შიშველი
შიშველი	ტუტელე	ტიტველ
ქარი (ქარიშხალი)	ბორია	ბუქი
სამაჯური	სამაჯო	სამაჯური
საყურე	საყუჯო	ლეშტმარ
ლოგინი	ლოგინი	ლაყვრა
საბანი	შქართუნი	საბანი
ბალიში	ბალიში	ბალიში
ლეგი	ლეგი	ლებ
მე მძინამს (!)	მა ბლურს	მი მაგდი
გამოვიღვიძე	გიმაკურცხინ	ქონეცხ
მოხუცი	მოხუცებული	მეჩი
ყმაწვილი ახალ- გაზრდა(kh.)		მახელვა
გაზრდა		
კატა } ციცო }	კატუ	ციცუ
და	და	დაჩვირ
კბილი	კიბირი	შტიქ
თაგვი	ჭუკი	შტუგ
პატარა	ჭიჭე	კოჭოლ
ქმარი	ქომო[ნ]ჯი	ჭაშ
ქვიშა	ქვიშა	ხვინჭა
ეშმაკი	ეშმაკ	ეშმაი
მუხა	ჭყონი	ჯირა
ნაძვი	ფიჭვა	ლუმირ
ბუჩქნარი	ჭიჭეჯალეფი	ჯირქ
მარილი	ჯიმუ	ჯიმ
ცოლი	ოსური	ეხ(უ)
პური	ქობალი	დიარ
თბილი	ტიბუ	ტებდი
ცივი	რგილუ	მგცხი
რძე	ბუა	ლგჯე
ხვალ	ჭუმე	მგხარ
ღლე	ღლა	ლაღი

Kh.	m.	Sv.
გუშინ	გოლა	ლათ
დღეს	ამუღლა	ლადი
წყალი	წყარი	ლიც
ბულბული	მაფშალია მეფშალია	მეპერ
შშვენაერი	ლამაზი	ხოჩა
შშვენიგრად }	სკვამი	
გული	გური	გვი
ტყე	ტყა	ცხეკ
გზა	შარა	შუკა
სოფელი	სოფელი	სოფელი
ბუხარი (ფეჩი)	ბუხარი	ბუხარი
ყვაფი	ყვარია	ყვევა
ქალი	ოსური	ზურალ
შვილი	სკუა	გეზალ
კალამი	კალამი	კალამი
ქალარი (1)	ქალარი	ქალარი
მელანი	მელანი	მელანი
აქ	ამმარ	ამერუ
იქ	თექი	ეჩეჩუ
კარგი	ჯგირი	ხოჩა
დაბალი	ჭიჭე	კოჭოლ
ახალი	ახალ (ი)	მახე
დიდი	დიდი	ძღღ
ვაშლი	უშქური	ვისკ
შსხალი	სხული	ვიცხ
კაკალი (ნიგოზი)	ჩეძი	კაკ
თხილი	თხირი	შტიხ
პერანგი	ოსარე	ფატანი
შალვარი	ძიქვა	შალვარი
ბალი }	ბალი }	ლარტამ
ბაღჩა }	ბაღჩა }	
სად არის?	სო რე?	იმე არი?
		” ” მიშკვიეხ
ძალიან	ძალიან	ძღღ
საქმე	საქმე	გვეშ
ბატი	ლორლონჯა	ბატი

Kh.

m.

Sv.

ხანი }	ხანი }	ხან
დრო }	დრო }	
გრილი	რგილუ	ქვეირ
ბოლო	ბოლო	ბოლო
ლამე	სერი	ლეთ
სალამო	ონჯუა	ნებოზ
დილა	ოკუმარე	ძინარ
მელა	მელა	მელა
ფრინველი }	ფრინველი }	მეპერ
ჩიტი }	ჩიტი }	ნეპოლ
ფოთოლი	ფურცელი	ბალე
მაგიდა	სტოლი	ტაბაგი
სკამი	კველა	სკამი
ლურსმანი	ლისუმარი	ლურსმანი
იატაკი	პოლ	ქერ
ფანჯარა	სარკე	აკოშკა
ხილი	ხილი	ხილი
ბალახი	ოდიარე	მელი
კვირტი	კვირტი	კვირხლი
ნახშირი	ნოშკვერი	შიხ
ბევრი	ბრელი	ხვაი
ცოტა	ჭოჭე	კოჭოლ
მდიდარი	დიმდარ	დიდარდ
ლარიბი	ლარიბი	ლარიბი
ყრუ	ყუნგა	ყურშანჯ
ბრმა	ხვერე	თეურ
ზარმაცი	ორგული	ზარმაცი
რა?	მუ	მაი
ნემსი	ლიში	ნესყ
ყველა	არწორო	მაგ
მშიერი	შკირენული	მაიდარ
ადვილი	ანდული	აში
სუბუქი }		
მჩატე }	ლექინი	ჩალტე
მსხვილი	შხუ	მეგრე
სქელი	ფსქელი	სქელი
წვრილი	ჭიფე	ნეცინ

Kh.

m.

Sv.

ლაპარაკი	რაგალი	გარგლა
გაჩუმდით	გაჩენდით	გაჩენდით
მე ვჩუქრულეებ	ფურცქინუ	ფურჩულეებ
ყვირილი	კიყინი	ლიყული
დასაწყისი	დაკყაფალი	ლაბნა
სიჩუმე	მურაგადრე(!)	
მკერდი	კვდგრი	მუქოდი
ნამჯა	წუ	ქემ
მორი	ტანიჯა	კურტანი
გულმკერდი	გულმკერდი	გულმკერდი
ძუძუ	ძუძუ	ლუსი
გალია	გალია	გალია
ოსურათ	ოფსურათ	ლუშნუთ
ერი	ერი	ჯრი
ქართველი ერი	ქორთული	ლუშნუ ერ
პური		
ყელი	ხურხი	ხურგნტ
პირი	პიჯი	ვიშქ(უ)
წვერი	წვანდი	
მშვიდობა	შვიდობა	შვიდობა
ომი	ჩხუპი	ლიშიალ
ლომი	ლომი	
თხა	თხა	
თაფლი	თოფური	თუი
სკა		
ფუტკარი	ფსქა	ღებ
კვერცხი	კვერცხი	ლგგრე
ურემი	ურემი	ურემი
ურმის თვალი		
„ გოგორა	ბარბალი	
„ ბორბალი		
წისქვილი	წისქვილი	ლეგვერ
ტყავი	ტყევი	ტუფ
ბალანი	ფუტქური	ფოთ(უ)
ბელი	ბელი	ბელი
მტრელი	ტორონჯი	მუგ
რქა	ქა	მუჭ

Kh.

m.

Sv.

რწყილი	წყირი	ზესკ
ტილი	ტი	ტიშ
ყმა } მონა }	მოარხე	მუახლგ
ანგელოზი	ანგელოზი	ანგელოზი
ჩქიფი } ჩამგალი }	შქიფ	ჩანგალი
ფიწალი	ფირწალი	ფიწალი
ბიგა } სამთითი }		
თევზი	ჩხომი	თებზ
საპონი	საპონი	საპონი
სიმღერა	ბირა	სიმღერა
ზღვა	ზღვა	ძულვა
ლმმპა	ლამპა	ლამპა
გრძელი	გგნძე	ჯოდი
ჯიბე	ჯიბე	ჯიბე
ვაყა } ულაყი }	ვარყა	ვაყა } ულაყი }
ჭაკი	ჭაკი	ჭაკი
აქლემი	აქლემი	აქლემი
სოფელი	სოფელი	სოფელი
მწყერი	წყორი	შყაყ(უ)
მიმინო } შავარდენი }		
ძვალი	ძვალი	ჯიჯ(უ)
ფრთა	ფსუა	ლალე
მეგობარი	მოჯგირე	ლელატ
პური	ქობალი	კვეცენ
მქსოველი	მაშუალი	მუჯალი
საცერი	ტკიბირი	ძვერა
შერია	შერია	ცხამ
მეფე	"	"
ღედოფალი	"	"
ნალი	"	"
ქერივი	"	"
თოვლი	თირი	მუს

Kh.

m.

Sv.

შიმღერა	იბირა, ბირა	ლილრალ
უნაგერი	ონანგერი	უნგირ
ყურძენი	ყურძენი	ყურძენი
ფეტვი	ფატი	ფეტვი
ქვაბი	კარდილა	ცხვად
ჭია } მატლი }	ჭია მუნტური	ჭია მუტ
ბუ	ლუ	ლორლოლ
გავსკნილი(1)	გოსკვილი	გავსკნილი
ნისლი	ნირსი	ბური
ხაზი	ხაზი	გურ რალი
ზარა	ზარე	ზარა
პატარა სარაკუნა	სარეგემ	
უქვანი	ერქვანი	
კამეჩი	კამეში კამბეში	კამბეში
ლორი	ლეჯი	ხამი
მეწისქვილე	მეწისკვილე	მულგვერი
ცეცხლი	ღაჩხირი	ლემესი
სისხლი КРОВЬ	სისხერი	ზისხ.
ბოლი } კამლი(1) }	ბოლი } კუმა }	კვამ
ფუტი	ფურკი	
ამრეკლი	სარეკემ	გუბანდი
ჯოგი	ჯოგი	ჯოგი
ბუდე	ოგვაჯე	საბდარ
საცოლო	საოსურო	ლეიხური
რძალი	ნოსა	თერგლა
სიმაგრი(1)	მუნთილი	მუნთილი
სიდედრი	დიანთილი	დიმთილ
სიძე	სინჯა	ჩიქე
ქორწილი	ღიარა	ქორწილი
მუხლი	ბირგული	ლულეი
მხარი	ხუჯი	მხარი
ბეჭი	ოჩიში	ბარჯ }
ბეჭები	ოჩიშები	ბარჯალ }
ფეხის გული	ნარჩა	ჭიშხე ბერ }
შუბლი	ყვა	ნიბგუა

Kh.	m.	Sv.
საფეთქელი	საფეთქელი	საფეთქელი
ინდაყვი	ღუცი	ულნა
გვერდები	ხასილები	ლესკარ
ენა	ნინა	ნინ
ქაჩალი	ხორა	ბელატი
ქუსლი	ქური	აგ(უ)
თეძო	თეძო	ჭაჭა
ყინვა	ყინი	კვარემ
წვიმა	ჭვება	აუღარ
ტანისსამოსი	ბარგი	ლერექ(უ)
ელვა	ვალი	ელვა
ერბო	ებრო	ერბო
ჭრილობა	ჭყლირი	ლგქჩარ
თიკანი ციკანი	ქაცარ	ნილაშტ
კოვზი	კიზი	ყოშ
მათ[ხ]ოვარი } გლახა }	მათხუალი	{ მათხოვარი გლახა }
ჯოხი	ქეტი	ფაუ
ყავარჯენი	მაჭუკი	ყავარჯენი
ჩრდილი[ი]	ორო	მგნჩალ
ხმა	ხონარი	ერი
აბრეშუმი	აბრეშუმი	აბრეშუმი
წმიდა	წმინდა	წმინდა
თამბაქო	თუთუნი	თუთუნი
ბელურა	ბალირე	ბელურა
ტოროლა	ტორონჯი	არკ
პეპელა	ფარფალია	პეპელა
ავათყოფი	ლენი	ლევმერდე
აქიმი } ექიმი }	ღოხტური	აქიმ
მაჭარი		
კუზი	”	”
კუზიანი	პუხუ	ლუკუნკვე
მშიერი	ყუხუამი	
მწყურვალე	შკირენული	მაიდარ
მუცელი	ყუმენული	მაფნარ
ტვინი	ქვარა	ხან
	ტვინი	ტველ

Kh.	m.	Sv.
პირის სახე	პიჯიში სახე	ნიჩ(უ)
ზალი	ნიშანი	ნიშანი
ხანჯალი	ყმა } სატევეარი }	ხანჯარი
ბორკა	ბორკა	ბორკა
ზარბაზანი	ზარბაზანი	ზარბაზანი
თოპი(1)	თოპი	თოფ
ფიშ[თ]ო } ტამბაჩა(1) }		ტამბაჩა
ბოქლომ	ბორქომი	ლაკლიარ
ციხე	ციხე	ნაუბახ
შემოდგომა	დამორჩილი	მუჟგვერ
ზამთარი	ზოთონჯი	ლიუნთ
მე	მა	მი
შენ	სი	სი
იმან	თინა	ეჭის
ჩვენ	ჩქი	ხეი
თქვენ	—	—
ისინი	თინები	ეჭიარ
კარდალი	ჩუანი	კარდალი
თოკვი } ბაწარი }	თოკვი ბაწარი	თოკვი ბაწარი
მამა		
დედა		
ძმა		
და		
მზე		
ღმერთი		
ცა		
მთვარე		
მიწა		
ხელი		
თითი		
ცერი		
ფჩხილი	ბირცხა	ცხა
მუჭი	ლიკვი	ჯუგმარდ
მაჯა	მანჯა	მაჯაშ

ძარღვი
 ღლიავი
 ბარკალი
 მე ვარ კარგი კაცი

მე მაყვს(!) დანა
 შენ გაყვს(!) დანა
 იმას აყვს(!) დანა
 ჩვენ გ[ა]ქვს[!] დანა
 თქვენ გ[ა]ქვთ[!] დანა
 იმათ ა[ქვთ] დანა
 აზრიანი კაცი }
 ჭკვიანი " }
 მეცნიერი " }

დაძახება
 მე დავუძახებ
 დაქვსიტება(!)
 მე
 აბდალი
 კურღღელი
 არაყი
 სამოტხე(!)
 რწყვილი
 ჩინჩა
 ხავსი
 დარსჯა(!)
 ბალი
 ახლობელი
 ახლო
 შორს
 ჩემთან
 მაღლა
 ქვეშ
 წინ
 უკან

ამკედრით }
 ამხარეს(!) }
 იმხარეს(!) }

ჯერღვი
 ღლია
 ახვალი
 მა ვორექ ჯგირი(!)
 კოჩი

მა მიღუ ხამი
 სი გიღუ ხამი
 თის უღუ ხამი
 ჩქი მიღუნა ხამი
 თქვა გიღუნა ხამი
 თინენც უღუნა ხამი

უძახუ
 მა ქედუძახქ
 ჩიოუნუა
 მა ჩიონგქ
 უჭკუო
 ყურღღელი
 ონტა

წყული
 კიკილი
 ფუთქური
 დასაჯ
 ბალი
 ხოლოს
 ხოლო
 შორც
 ჩქიმი წკმა
 მაღალს
 თუღო
 წოხლე
 უკახლე

მოღეშე
 მეღეშე

ძარღვი
 ღალიაშ
 კაცარ
 მა ხეი ხოჩა მარე

მი მულა გიარ
 სი ჯუგვა გიარ
 ეჩის ხუვა გიარ
 ნაი გულვა გიარ
 სგეი ჯუგვა გიარ
 ეჯარს ხუა გიარ

თველიანი

ლიტული
 მი ჯატული
 ლიჩხუნე
 მი მაჩხუნე
 დურაკ
 რაჭ(უ)
 არაყი

რწყვილი
 ჩიმჩა
 ფუთქრი
 დასარჯუა
 ბალი
 ფედიამ
 ფედიას
 ჯოდიას
 მიშგვა ცახან
 კგლტრი
 ჩუკან
 სგებინ
 ლეშკან

ლესქან

Kh.

m.

Sv.

ცული(1)
სრული

არგუნი
სრული

კადა
მაშრი

ჩვეულება }
აღათი }

აღდათ

უბრალო
ინდაური
ფარშავანი

ცვილ
კოშია

ტოტი

მოელა

აშხალ

ოფლი

უფი

წყარო

ინჭა

სარა გ

მოდი

ქმორთი

ქალერ

ტიტველა

ტიტიველი

ტიტველა

ყმაყოფილი

დაბალ

კამარ

ყველი

ყვალი

თაშ

შალვარი

შალვარი

შალვარი

პერანგი

ოსარე

ფატან

ნიფხავი

კურთა

არშვილ

ჩლოქი(1)

თათმანი

ჩლოქი || წინდა

ხელთეთმანი

ხეშთათმანი

ხელთეთმანი

სარტყელი

ორტყაფუ

ლარტყ

მაული

თვე

თუთა

თვე

ორშაბათი

თუთაშხა

თვეშტიშ

სამშაბათი

თახაშხა

თახაშ

ოთხშაბათი

ჯუმაშხა

ჯიმაშ

ხუთშაბათი

ცაშხა

ცაშ

პარასკევი

ობიშხა

ვებიშ

შაბათი

საბატონი

საბტინ

კვირა

ქაშხა

მიშლაღელ || ნაგზი

წელიწადი

წანამოწანა(1)

ზაი

დამთქნარება

შურიშილალა

ქვინელიკელ

შებერვა

დინუბარი

ლიფული

ჩქარა

მალას

ჩქარდ

ნელათა

წყანართ

-m

ფორთხვა

ხოხუა

-m

სმენა

რჩქილა

მესმი

ხელისგული

ხეშიგური

-m

Kh.

m.

Sv.

ხარაზი		
სადგისი	ოდგიში	თეტენ
ბაბუა	ბაბუ	ბაბა
ბეზია	დადი	დადა
არწივი	არწივი	არწივი
{ კოლაუზი		
{ გზის მაჩვენებელი!		შუკვე მუცვენე
გაზომვა	ზემუა	ლაზმა] ლიზმე
შავი		
ცხენი		
წითელი	კათა	წრნი
თეთრი	ჩე	თეთნ
მდინარე	დიდი წყარი	ნქერ
ურემი		
ცხოვრება	ცხოვრებ	ცხოვრება
მოკვდომა	დოღურ	დაგრა
მჭედელი	მჭკადუ	მუშკიდ
ზღარბი	კატუზღაბი	ჯღაბი
სინდიოფალა	ტყაბიკატუ	მილინტუ
კოცნა	ჯუღუა	ლიყალ
რუსი	რუს	
სამჭედური	ოჭკადურემ	ლაშკდამ
სომეხი	სომეხა	სომეხი
ოსმალო	ტურქი	ტატარი
ჭაჭა	ჭაჭა	ჯაჭ
ზრუნვა		
მხარე		
შიგნით	დინახლე	სგან
გარეშე	გალე	ქამენ
ჩხუბი		ლიშიალ
დღით	დღამით	ლაღელ
ღამით	სერიით	ლეთ
სალამოს	ონჯუას	ნებოზ
ტომარა	ტომარე	ტომარე
ბალიში	ბალიშ	ბალიშ
ნაყოფი		

Kh.

m.

Sv.

დოლი		
დაფა		
ბარაბანი		დაირა
კედელი	კიდა	ჭვად
ელამი	ელამი	ბრუციანი
აღმოსავლეთი		
დასავლეთი		
ჩრდილოეთი		
სამხრეთი		
ჭიანური		
ცერი		
სალამური		საზანდარი
ხვევა		
ჩახუტება	ქახუტო[ლ]ი	-m
დაპირება		ემბაცე
[გა]ჭრა	ჭკირუა	ლიჭვცე
მახე		
ხაფანგი		
სხაპი		
კუკური		
სახელო		ხვენეჟ
ჯავშანი	ჯავშანი	აბჯარი
ჩაჩკანი(!)		
ჭარგი	ჭგირი	ხოჩა
გლახა		
ცუდი	გილახა	ხოლა
მოკლე	კუტა	შეკვშტე
გრძელი		ჯოდი
გძელი	გიძე	
ყლაპვა	გეგნოყირტი	ლინტყვი
ლოკვა		
ატლაკვა	სირკუა	ლილოკე
სუფი		
ვიწრო		ნახეწი
ცოდვა		

Kh.

m.

Sv.

მოსამართლე

ფურთხვა

ბუზი

ყეფა

ტალახი

გამხდარი

სუქანი

ს|ა|მუშაო

სანთელი

დალევა }

სვამ }

შიში

გასაღები }

კლიტე }

ნაფოტი

მოკტომა

გაშობა(1)

დავიღალე

ციმბირი

ეს

ის

ხორცი

აქ

იქ

აქითგან

იქითგან

ამაზე

იმაზე

თ[ხ]ოფნა

საშვალი

ლონე }

ძალა }

ხარშვა

მოხრაკვა

მეგობარი

მტერი

დოფურთინუა

ჭანჯი

ლალუა

ლეტა

ჭკოლა

გვანილი

ომუშები

შუმა

მშუნკი

შკურენა

კილა

ნახაფული

ლურა

გოტება

დოვშურდი

თენა

თინა

ხორცი

თაქ

აექ

ათაურე

ეთეურე

თეშა }

თეშე }

თიშა

თხოალა

ომქარე

ხაშუა

ჭვილი

მოჯგირე

ლიტბუნე

პუზულ

ლიხშდე

ტალახი

მეჩხფე

ლუგვარ

ლიმში

კირვენ

ლითრე

მაყლუნე

კილტე

ლატ

დაგრა

ლიფშტე

ქემპაშ

ალეს

ეჩის

ლეღუ

ამეჩუ

ეჩე

ამხენქა

ეჩხენქა

ამაქე

ეჩეეი

თხოუნა

საშვალი

ლონე

ლიჯბი

მოტყაბ

მეხვიბ

ამახ(უ)

Kh.

m.

Sv.

ყვითელი		
საყვარელი	ოროფილი	ლელატ
შეფიცვა	ფუჩაფა	მლვარ
კითხვა	კითხერი	ლიჭიდელ
ტვირთი	ოლალი	ქაფ
სიმძიმე	ემშიკი(?)	კუჩერ
ეტლი		
მეეტლე		
სტუმარი	სუმარი	მუშგვრი
პირის ცა	პიჯისცა	ხარხიდეც
ტკბილი	გემუანი	მუჭხვი
მოფერება		
(ქარი) ქრის	იგანც	ბიქუ ლობელე
ლოცვა	შეხვეწა	-gr
ლული	პივა	-m
ღვინო	ღვინი	ღინო
სინათლე		ნარი
ქვეყანა	ქიანა	-gr
არაკი	არიკი	-gr.
ვინ	მი	იარ
რა	მუ	მაილი
როგორ	მუჭო	იიმეი
როდის	მუჯანს	შომა
სად	სო	იმე
საით	სოიშა	იიმთე
საითგან	სოლე	იმხენ
პორტმანი		
საფულე	ღუმაშნიკ	-gr
ფული	ფარა	ვარჩხილ
გამახსენე	ქოგმოშინი	მაშყიდ
დავიწყება	გოჭყოლადა	ჩვემემტან
სახელი		ჟახე
უსახელო		უუხირა
მატყლი	მონტყორი	მატყ
გვიან		
ადრე		
დაგვიანება		ლოსკ

Kh.	m.	Sv.
დაყოვნება		
მარჯვნივ	მარჯვანიშე	ლერსკვან
მარცხნივ	კვარჩხანიშე	ლერთან
მაკრატელი		
საჰმელი	ოჰკომალი	ლეზებ
სამზარეულო	ქუხინა	-m.
მზარეული	პოვარი	-m.
ცხვირსახოცი	პლატოკი	-m.
ქლიავი	დამაზი	კანკური
კირი		
საყურე	ოუჯე	ლემტმარ
შენედულება	მეჯინელი	ლესტიშ
ატამი	ატამა	-gr.
სიარული		
იარე		
ხტომა	ესხაპუა	ლისკნე
ნახვრეტი	ჰვიტე	მეფტე
ორმო	თხორილი	-gr.
თხრა	თ[ხ]ორუა	ლიშთხარ
ლობე	ლობერი	ნაშხატუ
მესერა	მასარ	გალუნ
ნაფურთხი	ნაფურტინა	ნატაბუნ
ფოლაქი	სადაფი	ლებნა
დაჭერა	დაკება	ლეყდანი
დაჭერვა	ჭოფუა	ლირმი
ცოდნა	[რ]ჩქინა	მახალ
მე მაქეს	მა მილუ	მი მულა
ტყავი		
მოზვერი	მოზვერა	ლაბნა
ობობა	მოსანსია	ობობი
ქსოვა	შუვალა	ლიჯში
რჩევა	კითხირი	მეთერ
საზღვარი	ხურგი	აღურა
მოფიქრება		
მწვანე		
კიტრი	კინტირი	კინტრი
ჯანმთე ლი		
ძმარი		ცმარი

Kh.	m.	Sv-
ორსული	მოკათუ	ღანაუ
თამაშობა	ლააფი	ლიშტრალ
ღმერთთან!	ღორონთიშა	ღერთემ!
მშვიდობით(!)	—————ით	შიდიბით
კუ		მაძაკვალ
ცხოველი		ლუვარ
მოძრაობა		
ციგნის(!) ყდა		
პწკარი	რადი	რადი
გვერდი		ლექე
ბილიკი	შუკა	ბინიკა
ქუჩა	შარა	-kh.
ძალი	ჯოლორი	ჟედ
შაქვი	უკული	ხონკვი
ცისარტყელა	ცაშეორტყაფუ	ღეცელორტყ
ბური(?)		
წყალი	წყარი	ლიც
წვეთი		
ჩუხჩუხი }	ხონარიან	-kh.
შხაპუნი }	ჩხაპუნს	
ბავშვი	ბალანა	ბებშ
ქალი	ოსურსქუა	ზურაჟლ
		გეზალ
შვილისშვილი	სკუაშსკუა	გეზლაგეზალ
ბიძა	ბიძია	ბუბა
ბიცოლა	ბიცო	გიგა
რზალი(!)		
სული	შური	ქენ
ორთქლი	ორქი	ვერთქ
გული	გური	გვი
წოვა }		
მოწოვა }	წუმა	ლირგვან
ვიფიქრო	იფიქრე	ლისკორე
მწოვარა	მაწული	მუთრე
კუთხე	კუნთხუ	-kh.
კუნძული	ამატებული	ლაქონ
მთა	გოლა	გორა

Kh.	m.	Sv.
ვაკე	რზენი	ნაკ
ხიდი	ხიდე	ბოგ
ბოგირო	”	ბონდი
ჭა	იხჭა	
გვიმი		
რუ	ლალუ	კოჭო ლიც
ამოლება	ეშალალა	ლი კელ
დასხმა		
გაესება	ეფშაფა	ლიგვშილე
პირის ბანა	პიჯის ბონუა	ლი ბრალ
სიარული	გილულა	ლიზი
მასხმა	გობუნა	ლიბდე
საესე	ეფშა	გვეში
ცარიელი		
კუჭი		
მონელება		
ფაში(?)		
ობოლი		
ტყე	ტყა	ცხეკ
რუხვი(!)	შქირუ	რუხი
საზიზღარი	გლახა	დაუ
საზარელი	გვლოგილახა	დარე
მოხუცი	მოხუცებული	მერი
კალია	კოლ	მწწლა
შველა		
მოხმარება	მოხვარება	ლამემ
დარჩენა	დოსკილადა	ჩულისედ
კბენა	ჩამინი	ლი[ე]ხბი
შებმა	მიკოკერუა	ჩყაცხე
მიცემა	მეჩამა	ქალიპდი
მარილი	ჯიმ	-m.
დამარილება	ჯიმოლუა	ჩულიჯმი
მღერა	ბირა	ლიღრალ
ვაგზაენა	ჯლუნა	ქაჯაუზე
სიცილი	ძიცა	ლიცნალ
დავარცხნა	რცხონუა	ჩულიცხენი
სავარცხელი	ორცხონდი	ლარცხნი

Kh.

m.

Sv.

ჩოთქი		
აღჭურვილვარ	ზოწვადილებულ ვორექ	მოწადილხუი
შხუილი	ხონარი	ლესული
შვილი	სკუა	გეზალ
ქვინტი		დღუქ
სწავლა	გურაფა	ლითვრი
ტირილი	გარა	ლიგენი
სირბილი	რულა	ლიქმე
დარაჯობა	ყურანდობა	ლიდრაჯი
განძრევა	დოქანჩალაფა	ლიქთუნე
ჩაწიხვლა	კვარტის მეგამა	იიშთხუ
კვრა	ეკოჯიკაფა	ლიჯილქე
მული	ოხორასკილი	დაი
მაზლი	ოხორასკილი	ძმაი
დაქორწინება	დაგვირგვინება	დაქორწუნება
დაწერა	ჭარუა	ლირი
კითხვა	კითხირი	ლიქვლი
ანთება	მონტალევა	ლიბდინე
გაქრობა	შქერატუა	ლიდგე
ბაზარი		
ქურდობა	მახინჯობა	ლიქ(ვ)თერ
გაღება	გონჯამა	ლიკრენი
მძულს	მჯოგ	მასისკ
მრწამს	მიყორს	მანწამ
მძინამს	ბლურც	მაგლი
შემიძლიან	შემილებუნა	მათიდ
პირველი		
მეორე	მაჟია	მერმე
მესამე	მასუმა	მესმე
მე ვზივარ	ვოხექ	სგურ
მე ვდგავარ	მა გივორექ	მი ჟიხუმ
მე დავდივარ	მა გილურქ	მი ხვიზელალ
მე მოვდივარ	მა მურქი	მი ონღური
წალა ჩექმა	ჩექმა	
სკამი		
მეოთხე	მაოთხა	მოუშთხე
მეხუთე	მახუტა	მოხუშტე

Kh.	m.	ლვ.
მეკქესე	მაამშვა	მოუსტვე
მეშვიდე	მაშკვითა	მეიშგვიდე
მერვე	მარუვა	მერუე
მეცხრე	მაჩხორა	მეცხრე
მეათე	მავითა	მეიშტე
ამბავი	ანბე	ამბაუ
გუნდი	შაყარელი	ლანყაუ
ფასი		
სადილი		
ეხლა		
მე ვარ	მა ვორექ	მი ხუი
შენ ხარ	თქუა რეთ	სი ხი
ის არის	თინ არე	სჯი ლი
ჩვენ ვართ	ჩქი ვორეთ	ნაი ლიდ
თქვენ ხართ	თქვა რეთ	სვაი ხიდ
ისინი	თინეფა რენა.	ჯიარ არის
შინ		
სახლში	უღეს	ქორს
ქურდი	მახინჯი	ქვითაილ
მე მინდა	მა მოკო	მი მაკუ
კერვა	ქალა	ლიშხბი
გარეული	გალენი	-kh.
ცხოველი	შურდგუნილი	-kh.
სოფელი		
ხვალ	ქუმანი	მუხარ
გუშინ	გოლა	ლაა
ზეგ	ქუმე(!)	შგერან
გუშინწინ	გოლაწონ	ხონკილაათ
		მუხარეჩხენ
შემდეგ	უკული	ეჩანლო
სიტყვა		გარგლა
მართალი		
მტკიცე		ტკიც
კული	კუდელი	აკვად
ბევრი	ბრელი	ხოაი
სუსტი		
წელა		
წყნარი	წყინარო	წყნარი

Kh.

m.

Sv.

ჯვარი(+)	ჯვარი	
ცეკვა	სხაპუა	შუმპარ
ბატი	ლორლონჯი	ბატ
ქამარი	ორთყაფ	ლატყ
ზორბა	სრული	კოლთხი
თასმა	ღველი	ღველი
კანი	კანი	
ძირი }	ჩხვიჩხვი	ძირ
ფესვი }		
დამრიგებელი	მარიგებელი	მურგავი
კუბიკური	ოთხკუნთხული	ჯათარა
ძხვი }	კუპატი	კეპილ
კუპატი }		
ზღვა		ძულვა
არავინ	ართივარე	არარი
არაფერი	მუთუნი	დესამა
ღრმა	ტომბა	სკოდი
ფონი		ლაფან
ნაწილი		ნაწილ
კიბო	კიბოია	გრ.
სიჩქარე	=	=
კასრი	ვედრა	m.
ლაპატ	ლაპატკი	
ტრიალი	მუკორთა	ლისიფ
მორევი	მართუ	მალ
სამჭედურო	ოჭკადრე	ლაშკადაშ!
ჩვენება	ძირაფა	ლიწვენე
შექტომა(!)	მეჩილათა	აშიბკა(!)
კალათი		
ნაბიჯი		
{ფოსტალი	ჩათულა	m.
{ქოში		

kh. 1. ასსა ვკითხე
და ნება შენი
ათავეო!

m. 2. ოშის ქოკით-
ხია ღო ნება სქა-
ნი ათევა!

Kh.

m.

Sv.

sv. 3. აშირს ლეხ-
ქედ. ნება ისგვი
ახსრულ!

თვითონ		თვითან
პატივისცემა		
რომელი იყო?	ნამ(უ)ორდუ	იარ ლას?
პატივა		
ზოგი	ნამუთინე	ერხი
მარგალიტი		
კუპრი	-kh.	
გუთან	ოლაფა	ლენწვიშ
დაფარცხვა	რარტუა	ლიჩადი
ხენა	ხონუა	ლიხნი
გაწურვა	გოწურვა	kh.
თესვა	თასუა	ლაში
მეავე	-kh.	მუხიმ
რამე	ნამუთინე	მალე
ბაწარი	თოკი	-m.
ყარაული	სტოროჯ	ყარვილი
სასწორე	სახწორი	-kh.
ლამურა	მერლამია	მელამია
ცოცხი	ოკოსალი	ლანგაუ
თოხი	ბერგი	ბერგ
დახველევა	ხვალუა	
გულს მერევა	გურც მერიებუ	
სტვენა	შვიტინი	
მოციქული		
შარშან	გოწოს	ნენა
შარშანწინ	გოწობ	ხონკინენა
შემდეგ		
მერე	უკული	ეჩანლო
ჩქარა	მალას	ჩქარდ
ისე, ასე	ათენერო	ჯეი, ამეი
ამგვარად	არძაოართა	ამგვარად
თითქმის		
ძლივს	ითამ	ლო

Kh.	m.	Sv.
{სრულიად {ერთობ	ართო	ედუროთ
{ძალიან {ფრიად	ძალამ } ჯგირი }	ეხარ
ძლიერი	მანგარი	ძღვლ
ფუტკარი	სქა	ბუზულ
მერცხალი	მარკისოლი	შტავალ
ოფლი	(ე)უფი } უფუ }	უოფი
ცელი		მერჩილ
ნამგალი	მაგანა	ნაშტავ
კიდევ	ხოლო	აჯალ
საქმე		
წელი	წანა	ზაი
კვალი		ლულიენ
ნახშირი(!)	ნოშკვერი	შიხ
ციგა	სანიკა(!)	ლობრა
თხილამური		{თხილამ წია
რამდენი ლირს?	მუზმ ლირუ?	მაზუმთ ხაჯემ
{უმჯობესი {უკეთესი	უჯგუში	ხოჩილლი
კეთილი	ჯგირი	-gr.
მაიმუნნი		
მუქი	მუნაპილი	ქურუხ
მეტი	უმოსი	ხოშა
ჩლოუნგი	ვაკვათნს	წაკატა
თხელი	თხითხუ	დათხელ
უფროსი	უჩაში	მახემი
ვიდრე		
სუნი	შური	ქუინ
ყველი	ყვალი	თაშ
წასვლა	ულა	მარე
ორივე	ქირხოლო	იერკედა
მიხაკი		პაპალ
სულერთ(!)	არძართ	ერ შხული

Kh.	m.	Sv.
ბუზი	ჭანჯი	კოლო
კოლო		
ნახვა	ძირაფა	ლიწედ
მაული		
საჭირო		მაწახ
დარახუნება	უკაკუა	ლიხახუნე
რევა	უფაჩუა	ლიშმუნე
ძლევა	ორჯვინა	ლიუდი
მფრინვა(!)	ფურინუა(!)	ლიპერ
ცისფერი	ცაშფერ	დეცეფერ
ძებნა	გორუა	ლითხელი
ნახვა	ძირაფა	ლიხვიე
თევზი	ჩხომი	ქალმახ
		თევზი
ბადე		ბად
გაკეთება		ლისყი
ცელვა	ცალუა	ლიჭმე
ლეწვა	ჩაჩუა	ლიკლაფი
ფაფარი	ფაფარ	ფაფალ
ცრუობა	სიმტყუნე	ფირიქცევილ
ქმნა	ქიმინუა	ჩომნას
ვსვამ	ვშუნქი	ხუითრე
ქუხს	გურგინ(!)	ლირხუნე
ქუხილი		
სთოვს(!)	თუნთს	შცუე
წვიმს	(ქვენს)	
წვიმა	(ქვიმა)	ურხე
თენდება	გოთანა	ლურუე
ლამდება	სერუა	ლიმბოზე
სინათლე		ნარი
(განთიადი)		
საშუალო	ოშქარე	ნესკაშ
სიხარული		მახიად
მხიარული		ხარულ
ფხიზელი	ხერზელი	მახმარ
მთვრალი	შუმილი	მაშტმარ
მათხოვარი	მათხუალი	-gr

Kh.

m.

Sv.

სხივი		
{ არ არის	ვარე	დესამრი
{ ვერ „		
ვინდა თუ არა	ვოკონდო ვარ	ჯაკუა მადე
კმაყოფილი	=	=
ყოველთვის	ირო	ჩიგარ
{ ხოლმანდი (!)	სანდალი	=
{ გემი		
ნავი	ნიში	ნავი
თანაქი (!)	ქრუშკა (!)	= m
ყიღვა	ყიღირი	ლიყდი
ქვიშა	=	=
ყორანი	=	ლომალ
გომბიო	ჟვაბ	
გავარჯინა (!)	მაჭუკი	-kh.
გუგული	=	გეგო
ფქვილი	=	ფექ
წველა	ჭვალუა	ლიშკიი
ლილა	=	=

ბელა ვიკარის ავტოგრაფი: Ms 5204/6 წარმოადგენს ვიკარის მიერ შედგენილ ქართულ-მეგრულ-სვანურ პარალელურ ლექსიკონს, ბევრ მათგანს დაძებნილი აქვს ოსური და აფხაზური შესატყვისობანი (ისინი ცალკე კვლევის საგანია). ხელნაწერის გვერდებზე გაფანტულია მინაწერები, საიდანაც ირკვევა იმათი სახელები, ვისგანაც იწერდა ვიკარი აღნიშნულ ლექსიკას, აგრეთვე, ირკვევა მათი შეხვედრების ადგილიც: „mingr სიჭილაეა, უნგრეთი, Eger, 18/7, 1916“, Eger, 18/7, 1916, ირაკლი მუკბანიანი“, „გიორგი კალანდაძე (ხიდისთავი), ფრაკოვი, 9. IV“, „დავით საღჯაია (!), 9. IV“, „ბარკალაია“, „კულუმბეგოვ იასონ“.

ბელა ვიკარის ლექსიკური პარალელები ძირითადად სწორია. ცალკეული უზუსტობანი უმეტესწილად შეიმჩნევა მეგრული და, განსაკუთრებით, შ. ონიანის დაკვირვებით სვანური სიტყვების ჩანაწერებში.

igavi (იგავი)

dsiri (ძირი)

dskaro (წყარო)

tsotschal (ცოცხალი)

kuri (ყური)

h|stsa (ჰსცა)

gundtha (გუნდთა)

hsdzinavs (ჰსძინავს)

amtsio (ამცნო)

var (ვარ)

krui (ყრუე)

itkebden (იტყებდენ) მ. 24:30. „და მაშინ იტყებდენ ყოველნი ტომნი ქუეყანისანი“.

igh|vidseb|dith (იღვიძებდით)

tsemthana (ჩემთანა) მ. 26:38

m|dsin|areni (მძინარენა) მ. 26:40

ბელა ვიკარს ავტოგრაფი: Ms. 5203/9. ყოველი ნიშნით, იგი წარმოადგენს გიორგი ცისკარაულთან მეცადინეობის დროინდელ ჩანაწერებს ქართული ენის დასაუფლებლად. ამას გვაფიქრებინებს ჩანაწერებში მოყვანილი ციტატები „ახალი აღთქმის“ ქართულ თარგმანიდან. ბელა ვიკარის მოგონებიდან („ბუდაპეშტი სემლე“, ტ. 152, 1912) ცნობილია, რომ გიორგი ცისკარაულთან მეცადინეობის დაწყებისას, თავდაპირველად ისინი „ახალ აღთქმას“ კითხულობდნენ ქართულ ენაზე. ჯერჯერობით ეს უნდა ჩაითვალოს ბელა ვიკარისა და გიორგი ცისკარაულის ურთიერთთანამშრომლობის მაჩვენებელ პირველ დოკუმენტად.

დამატება

რობერტ ბლანხუსტაინერი

შეხვედრები ქართველმეტანე ებერში (1917 წ.)*

30. VOLLSTIZUNG AM 11. JULI 1917

Beratung über die allgemeine Richtung der Tätigkeit des Instituts, im besondern die Herausgabe von Behelfen den Hochschulunterricht und eines Kartenwerkes zur Geschichte des alten orient.

Der Sekretär verliest einen eingelaufenen Bericht von R. Bleichsteiner:

Über meinen Aufenthalt im k. u. k.
Kriegsgefangenenlager
Eger (15. Mai bis 25 Juni 1917).

Schon im Herbst vergangenen Jahres wurde ich von der verehrlichen Leitung des „Forschungsinstitut für Osten und Orient“ aufgefordert, eine Studienreise in das k. u. k. Kriegsgefangenenlager in Eger zu unternehmen mit der Aufgabe, dort an ossetischen und gruzinischen Kriegsgefangenen sprachliche und folkloristische Forschungen anzustellen. Widrige Verhältnisse und besonders die Schwierigkeit, von meiner vorgesetzten Behörde im G. Z. N. B. einen zweimonatlichen Urlaub zu bekommen, verschoben meine Abreise bis Mitte Mai dieses Jahres. Am 15. Mai trat ich meine Reise nach Eger an und fand beim Kommando des Kriegsgefangenenlagers eine in Jeder Hinsicht herzliche und gastfreundliche Aufnahme. Man wies mir Wohnung und Arbeit-

*. ვენის აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კვლევითი ინსტიტუტის შრომები ტ. 1, ვენა, 1917, გვ. 81—88. Berichte des Forschungsinstituts für osten und orient, herausgegeben von R. Geyer H. Uebersberger unter der verantwortlichen Schriftleitung von A. Grohmann Erster Band, 1917, Verlag des institutes, Wien I, Mülkerbastei 10, S. 81—88.

sraum im Lager an und gestattete meine Verpflegung aus der Offiziersmesse, so daß ich sorglos und ohne Zeitverlust meinen Studien nachgehen konnte. Leider waren die Verhältnisse, die ich im Kriegsgefangenenlager antraf für meine Arbeiten die denkbar ungünstigsten. Ich fand das Lager fast ganz von Gefangenen entblößt; am Tage meiner Ankunft gingen eben wieder 700 Mann ab, die meisten Kriegsgefangenen waren in größerer oder geringerer Entfernung auf Arbeit geschickt worden. So kam es, daß ich nur wenig brauchbares Material zur Verfügung hatte. Unter solchen Umständen mußte die Ausforschung der Gefangenen über wirtschaftliche Verhältnisse ihrer Heimat von vornherein als aussichtslos unterbleiben, da mir die beschränkte Anzahl der Leute keine Möglichkeit bot, ihre Angaben gehörig zu kontrollieren und solche Ausforschungen nur dann Wert bekommen, wenn eine große Zahl von Personen aus verschiedenen Gebieten des betreffenden Landes zur Verfügung steht. Ich richtete daher mein Hauptaugenmerk auf sprachliche und folkloristische Untersuchungen und war so glücklich, wenigstens einige Gefangene anzutreffen, deren Intelligenz und Gedächtniskraft sie befähigte, mir eine ganze Reihe höchst interessanter Texte fast durchgehends folkloristischen Inhalts zu diktieren. In erster Linie ist hier der Gujrier Levarsi Mamaladze aus Hevi zu nennen.

Von ihm habe ich 6 lange Märchen, 6 Volkssagen, 7 kürzere folkloristische Stücke, 3 witzige Anekdoten, 1 altes historisches Volkslied, 34 Rätsel und 62 Sprichwörter.

Alle diese Texte berücksichtigen mehr oder minder den gujrisch—gruzinischen Dialekt. Von dem Pshaven Iwan C'ik'lauri aus Svindadze, Kreis Tiflis, bekam ich eine Volkssage (Nr. 5). Von dem Kriegsgefangenen Grigori K'alandarišvili aus Lanchuti bei Osurgeti, Kutais, drei Rätsel. Wladimir Ask'urava aus Suhuti bei Osurgeti, Kutais, lieferte 67 Sprichwörter, der Imertier Melit'on Lolua aus Kolobani, Kreis Senak'i, Kutais, ein selbstgedichtetes Kriegslied aus den Kämpfen vor Czernowitz 1914. Von dem kachetischen Fürsten (Tawadi) Wassilij Vahvahišvili aus Telavi erhielt ich ein altes Kriegslied. Letztgenannter Kriegsgefangener erwies sich trotz seiner Intelligenz und Bildungsstufe meinen Arbeiten gegenüber als zurückhaltend, ja unzugänglich. Texte in mingrelischer Sprache endlich nahm ich von dem Mingrelier Samson Kvarachelia aus Dižgali, Kreis Sugdidi in

Kutais, auf. Es sind zwei umfangreiche Märchen, sechs Sprichwörter und sechs Rätsel.

Was nun die inhaltliche Seite der gesammelten Texte betrifft, so sind die Märchen durchwegs verschiedenen Typen der Gattung angehörig und ich hatte das Glück, keine Varianten zu bekommen. Das belangreichste Stück (Nr 1) ist die Geschichte des Prinzen, der mit Hilfe der drei Tierschwäger und eines dreibeinigen Esels, beziehungsweise Pferdes, eine von einem Zauberer in ein Pferd verwandelte Prinzessin erlöst und die ihm später entführte wiedergewinnt. Nr. 2 «Aschenpuster und der dev» ist ein Bruchstück aus dem Märchen vom tapferen Schneiderlein, erinnert aber auch an die deutsche Heldensage von Dietleib, dem Sohn Biterolfs, aus dem Amelungenkreis. Nr. 3 „Das goldene Ei“ ist ein Drei—Brüder—märchen, das bekannte Züge aus der Fortunatgeschichte bringt. Nr. 4 „Die zwei Schwestern“ enthalten das Märchen der neidischen Schwester, wobei eine Verbindung der Einleitung zur Parizâdegeschichte in Tausend und einer Nacht mit der Danaesage zu verzeichnen ist. Das nächste Märchen (Nr. 5) „Die zwei Brüder“ gehört dem Simsonotypus an und hat seine nächsten Verwandten am Balkan. Nr. 6 „Die Geschichte von Qaramani“ vereinigt den Midastypus mit Faladamotiven. Die Grundzüge der siebenten Erzählung bilden der „dankbare Tote“ und „Die Prinzessin im Sarge“. Märchen die gleichfalls am Balkan und in Rußland bekannt sind. Nr. 8 endlich erinnert im Anfang an die aus dem Schahnâme bekannte Bêzangeschichte, woran sich Motive der „Sechse kommen durch die ganze Welt“ schließen. Schon aus diesen dürftigen Angaben ergibt sich die Wichtigkeit der gesammelten Stücke in Sachlicher Beziehung, ganz abgesehen vom Sprachlichen. Verschiedene Märchen dürften wertvolle Bindeglieder zwischen der Märchenwelt Irans und der des Westens ergeben.

Von den Sagen behandelt die erste „Die Burg von Surami“ den auch bei uns im Mittelalter herrschenden Aberglauben, daß ein neuerrichtetes Bauwerk durch Einmauerung eines lebenden Wesens Dauerhaftigkeit bekomme. Nr. 2 „Die Steine von Aḥa-Ikalaki“ bringt eigentlich bekanntes Märchengut. Nr. 3 „Bei Moc'amet'a“, Nr. 4 „Der See von Paliast'omi“ und Nr. 5 „Die Eiche mit Hand und Fuß“ sind ziemlich belanglos. Nr. 6 „Von wo sind Nachtigall, Goldamsel und Wiedehopf?“ ist eine Natursage. Nr. 7 „Acht'ala“ gehört in die Reihe 3 bis 5.

Die kleineren folkloristischen Stücke handeln von der Herkunft des Windes und des Donners, von der Nixe (Č'ink'a), den Schlangen (Gveli) und den Zauberern (K'udiani) mit ihrem Oberhaupte, dem gefesselten Rok'ap'i. Die drei Anekdoten bringen witzige Antworten von Guriern.

Was endlich die Rätsel und Sprichwörter betrifft, so dürften sie mit den bereits vorbandenen, die in vevschiedenen, meist russischen Werken zerstreut sind, Stoff genug zu einer Arbeit über diesen interessanten Zweig der Kaukasischen Volksliteratur liefern.

Wertvoller als die inhaltliche wird die sprachliche Verwertung der Texte sein. Ich stelle mir diese als eine Herausgabe der gesammelten Stücke samt wörtlicher und vielleicht auch freier Übersetzung vor. Weiters soll die Bearbeitung ein vollständiges Glossar, sowie eine grammatische Skizze ergeben. Jedenfalls sind die Texte umfangreich und reichhaltig genug, um ein genaues Bild des gruzischen Sprachbaues zu geben. Bei meinen Aufnahmen konnte ich natürlich auch die lautlichen Verhältnisse und den Akzent der betreffenden Sprachen hinlänglich beobachten.

Den Wortschatz des Gruzischen beleuchtet ein systematisches Wörterverzeichnis dieser Sprache mit Berücksichtigung der gurischen, kachetischen, imeretischen und pschavischen Mundart. Dazu kommt ein Vokabular der mingrelischen Sprache. Leider konnte ich mit dem einzigen Svanen, der sich im Lager befand, mit Pavle Gabuldani aus Bečo keine nutzbringende Arbeit leisten, weil seine geringe geistige Begabung eine große Zahl von Fehlern befürchten ließ, wie auch die angestellten Versuche zeigten, und weil jede Möglichkeit einer Kontrolle fehlte. Dazu kam, daß bei der Schwierigkeit der lautlichen Verhältnisse des Svanischen auch unter günstigeren Verhältnissen eine Sprachaufnahme keineswegs leicht gewesen wäre.

Die schwerste Enttäuschung bereiteten die Osseten. Ich hatte deren zwei zur Verfügung: Alexander Mukagow aus Wladikawkas und Wassilij Kulumbegow aus Tiflis, beide Kaufleute. Sie waren ziemlich unintelligent und wußten mir keine Texte zu geben, nicht einmal das kleinste Sprichwort. Sie schienen, was bei ihrem Beruf und Wohnort ganz begreiflich erscheint, dem Ideenkreis des ossetischen Vol-

kes ganz entwachsen zu sein. In vielen Fällen hatte ich den Eindruck, als ob sie ihre Muttersprache schon größtenteils vergessen hätten. Oft wußten sie von Dingen zwar die russische und gruzische Bezeichnung, aber nicht mehr die ossetische. Ich nahm auch mit ihnen eine Wörtersammlung auf, die jedoch nicht sehr reichhaltig ist. Indes hoffe ich wenigstens auf diese Weise eine Anzahl von noch nicht bekannten Wörtern der ossetischen Sprache miterhalten zu haben.

Weiters nahm ich die Gelegenheit wahr, den gruzischen und mingrelischen Teil des Erckertschen Buches über die Sprachen des kaukasischen Stammes durchzuprüfen. Dabei konnten nun in vielen Fällen Fehler berichtigt und Wortbedeutungen präzisiert werden. Das Erckertsche Buch, so wertvoll und einzig dastehend es in seiner Gesamanlage ist, muß in jedem einzelnen Falle mit großer Vorsicht benützt werden. Damit soll das Verdienst des Verfassers nicht geschmälert werden, der es als erster unternommen hat, der deutschen Wissenschaft einen neuen und dazu so schwierigen Sprachstamm zu erschließen. Bei einem solchen Erstunternehmen sind zahlreiche Fehler nicht zu vermeiden; sie entstehen eben durch die Mißverständnisse im Verkehr mit den Leuten, mit denen man sie macht. Dies konnte ich bei der Überprüfung selbst auf Schritt und Tritt wahrnehmen und ich vermag in vielen Fällen zu sagen, wie der Fehler bei Erckert entstanden ist. Vieles hätte sich indessen vermeiden lassen, wenn der Verfasser wenigstens mit den wichtigsten der aufgenommenen Sprachen von vornherein vertraut gewesen wäre. Es ist schade, daß man nicht auch die übrigen Sprachen, die das Buch berücksichtigt, in dieser Weise durcharbeiten kann, um so eine Neuauflage des Werkes herzustellen, die es vollkommen gebrauchsfähig machte.

Soweit die Ergebnisse meiner Studienreise. Ich habe noch die Pflicht für ihre Ermöglichung und die Bereicherung meiner Kenntnisse, die ich durch sie erfuhr, der verehrlichen Leitung des Forschungsinstituts meinen wärmsten Dank auszusprechen und bitte diese noch ein Dankschreiben an das Kommando des k. u. k. Kriegsgefangenenlagers Eger zu richten, das in so entgegenkommender Weise meine Arbeit unterstützte.

Besprechung des von R. Geyer vorgelegten neuen Satzungsentwurfes des Instituts.

Bericht von R. Bleichsteiner über Kaukasische Forschungen im k. u. k. Kriegsgefangenenlager zu Eger.

Schon im November 1916 wurde ich von der Leitung des „Forschungsinstituts für Osten und Orient“ dazu ausersehen, sprachliche Forschungen an kriegsgefangenen Kaukasiern im k. u. k. Kriegsgefangenenlager zu Eger anzustellen. Es war dabei in erster Linie an Osseten, aber auch an Angehörige anderer kaukasischer Völker gedacht. Leider verzögerte sich der Antritt der Reise durch verschiedene mißliche Umstände, besonders durch die Unmöglichkeit, vor Mitte mai 1917 von dem Präsidium der Zensurgruppen für Kriegsgefangenenkorrespondenz, wo ich tätig bin, einen längeren Urlaub zu bekommen. Die Zeit bis dahin hatte ich dazu verwendet, mich in das Georgische (Gruzische), die wichtigste der kaukasischen Sprachen einzuarbeiten. Während meines ungefähr siebenwöchentlichen Aufenthaltes in Eger konnte ich mit einer Anzahl von Angehörigen des südkaukasischen Sprachstammes (d. h. mit Georgiern oder, wie sie sich selbst nennen, Kartveliern im weiteren Sinne) Forschungen anstellen, und zwar mit eigentlichen Georgiern, Guriern, Imeriern und Mingreliern. Die Osseten ließen mich vollständig im Stich. Ich konnte von ihnen—es waren die Kaufleute Alexander Mukagow und Wassilij Kulumbegow, ersterer aus Wladikawkas, letzterer aus Tiflis—nicht nur keine Texte bekommen, sondern sie hatten sogar ihre Muttersprache beinahe verlernt. Kulumbegow verstand besser gruzisch als ossetisch. Um so mehr Erfolg hatte ich bei den Georgiern, welche, fast durchwegs intelligente Leute, nicht nur guten Willen, sondern auch ein gewisses Verständnis für meine Arbeiten zeigten. Ich konnte daher außer einer systematischen Wörterbuche der verschiedenen georgischen Mundarten eine ziemliche Anzahl meist folkloristischer Texte aufnehmen.

Diese Texte stammen: von dem kachetischen Fürsten (Tavadi) Wassilij Vahvahišvili aus Tiflis, von Wladimir Ask'urava aus

dem Dorfe Suḥuti im Kreis Ozurgeti (Kutais) und von Grigori K'alandarišvili aus Lančhuti, Ozurgeti (Kutais). Weiters von den Imeretiern Melit'on Lolua aus dem Dorfe Kolobani, Kreis Senak'i (Kutais) und Iwan Dawidowitsch Kviladse aus Kutais von dem Pschaven Iwan C'ik'lauri aus dem Dorfe Svindadze bei Marienfeld in Kachetien, endlich von dem Mingrelier Samson Kvarachelia aus Dižgali, Kreis Sugdidi (Kutais).

Weitaus die größte Zahl der Texte bekam ich von dem Gurier Levarsi Mamaladze aus Hevi in Gurien, einem Agenten, der für Singers Nähmaschinen große Gebiete des europäischen und asiatischen Rußlands durchreist hatte. Er war unerschöpflich als Kenner der Volksliteratur, erzählte mir Märchen und Sagen, so wie er sie in seiner Kindheit gehört hatte, lieferte Sprichwörter und Rätsel und vermittelte mir auch die Bekanntschaft mit den übrigen Gefangenen, wofür ic'h ihm zu großem Danke verpflichtet bin. Er sprach nicht nur fließend russisch, sondern wußte sich auch schon deutsch auszudrücken, obwohl er sich dieser Sprache höchst merkwürdig bediente. Besonders fiel mir auf, daß er statt einfacher Verbalformen mit „sein“ bevorzugte; er sagte statt „ich liebe“ mir ist lieb, statt „ich trauere, es tut mir leid, es schmerzt mich“ es ist mir unangenehm usw. Er zeigte großes Interesse für meine linguistische Studien und hatte sogar Verständnis für meine Transkription der Texte....

1917 წლის 11 ივლისის სხდომა

მსჯელობა ინსტიტუტის მოღვაწეობის ზოგად გეზზე,
უმედებ კი უმაღლეს სასწავლებლებისათვის დამხმარე
სახელმძღვანელოებისა და ძველი აღმოსავლეთის
ისტორიის გამოცემის თაობაზე

მდივანი კითხულობს ბლახუტაინერისაგან გამოგზავნილ
მოხსენებას:

ეგერის ბანაკში ჩემი მივლინების ანგარიში
1917 წლის 15 მაისიდან 25 ივნისამდე

ჯერ კიდევ გასული წლის შემოდგომაზე აღმოსავლეთმცოდ-
ნეობის ინსტიტუტის საპატიო ხელმძღვანელობამ ეგერის ბანაკში

სამეცნიერო მივლინებისათვის მიმიწვია და დამავალა იქ ოსებთან და ქართველებთან ლინგვისტური და ფოლკლორული გამოკვლევები მეწარმოებინა. სხვადასხვა გარემოებამ და განსაკუთრებით ჩემი ხელმძღვანელობისაგან ორთვიანი შვებულების მიღების ნებართვამ მივლინებით გამგზავრება ამა წლის მაისის შუა რიცხვებამდე გამიჭიანურა. 15 მაისს ეგერს გავემგზავრე. იქ ბანაკის უფროსობა დიდი გულითადობითა და სტუმართმოყვარეობით შემხვდა. საცხოვრებელი და სამუშაო ოთახები ბანაკის ტერიტორიაზე მომიჩინეს, ხოლო რაც შეეხება კვების საკითხს — ნება დამართეს ოფიცერთა სამზარეულოთი მესარგებლა. ასე, რომ სრულიად უზრუნველად და დროის დაუკარგავად შევუდექი ჩემ საქმეს. სამწუხაროდ, ტყვეთა ბანაკში ისეთ გარემოებებსაც ვაწყდებოდი, რაც საკმაოდ მიშლიდა ხელს მუშაობაში. ჩემი ჩასვლის დღეს 700 კაცი წაიყვანეს და ბანაკი ტყვეებისაგან თითქმის დაცარიელებული დამხვდა. ტყვეები ბანაკიდან მეტნაკლები დაშორებით დაჰყავდათ სამუშაოდ. ასეთ პირობებში ტყვეების გამოკითხვა თითქმის უიმედო იყო. ასეთ გამოკითხვებს კი ფასი მაშინ ექნებოდა, თუ ჩემს განკარგულებაში განსაზღვრული ქვეყნის ყოველი კუთხიდან მეყოლებოდნენ ადამიანები. ჩემი ყურადღება ძირითადად მივმართე ლინგვისტურ და ფოლკლორულ გამოკითხვებზე და ძალიან მიხაროდა, რომ შევხვდი რამდენიმე ტყვეს, რომელთა ინტელექტუალურობამ და კარგმა მეხსიერებამ შესაძლებლობა მომცა მთელი რიგი თითქმის მთლიანად ფოლკლორული ხასიათის დიდად საინტერესო ტექსტები ჩამეწერა. აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელო გურული ლევარსი მამალაძე სოფელ ხევიდან. მან ჩამაწერინა 6 გრძელი ზღაპარი, 6 თქმულება, 7 მოკლე ფოლკლორული ესკიზი, 3 მახვილგონივრული ანეგდოტი, 1 ძველი ხალხური სიმღერა, 34 გამოცანა და 62 ანდაზა. ყველა ამ ტექსტში მეტ-ნაკლებად გამოყენებულია ქართულის გურული დიალექტი. ფშაველი ივანე წიკლაურისაგან, რომელიც თბილისის მახლობლად შვინდაძედან (შეცდომაა ალბათ, გ. შ.) იყო, ჩავიწერე ერთი ხალხური თქმულება (№ 5); ლანჩხუთელ (ოზურგეთთან ახლოს, ქუთაისი) გრიგოლ კალანდარიშვილისაგან სამი გამოცანა; შუხუთელ ვლადიმერ ასკურავასაგან — 67 ანდაზა; იმერელი მელიტონ ლოლუასაგან (სენაკის მაზრა) — საკუთარი ლაშქრული, რომელიც 1914 წელს ჩერნოვიცთან წარმოებულ ბრძოლებზეა შექმნილი. კახელი თავადის ვასილ ვახვახიშვილისაგან (თელავი) ჩავიწერე ერთი ძველებური ლაშქრული. იგი, მიუხედავად თავისი მაღალგანსწავლულობისა, ჩემი სა-

* ქართული თარგმანი ვ. კავთიაშვილისა.

მუშაო ინტერესების საპირისპიროდ, მეტად სიტყვაძუნწი და მგონივრული აღმოჩნდა. სულ ბოლოს სამსონ კვარაცხელიასაგან ჩაიწერე მეგრული ტექსტები (დიეგალი? ზუგდიდის მაზრა). ესენია: 2 დიდი მოცულობის ზღაპარი, 6 ანდაზა და 6 გამოცანა.

რაც შეეხება ჩემს მიერ ჩაწერილი ტექსტების შინაარსობრივ მხარეს, ისინი ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ ტიპს განეკუთვნებიან, ოღონდ არ მქონია ბედნიერება ამა თუ იმ ტექსტის რამდენიმე ვარიანტი ჩამეწერა. პირველ ზღაპარში, რომელიც მე ჩაიწერე, მოთხრობილია ერთი უფლისწულის ამბავი, რომელმაც სამფეხა ვირის დახმარებით გრძნეულისაგან ცხენად გადაქცეული მეფის ასული გაათავისუფლა და დაიბრუნა. № 2. „ნაცარქექია და დევი“ არის ნაწყვეტი ერთი მამაცი მეკრავის ზღაპრიდან, რომელიც ამავე დროს ერთ გერმანულ საგმირო თქმულებას მოგვაგონებს. კერძოდ, თქმულებას ბიტეროლფის ვაჟიშვილზე დიტლაიბზე ამელუნგების ქვეყნიდან. № 3. „ოქროს კვერცხი“ — ზღაპარი სამ ძმაზე, სადაც ბედისწერის საკითხია დასმული. № 4. „ორი და“ — მოგვითხრობს შურიანი დების ამბავს. იგი „ათასერთი ლამის“ ერთ ზღაპარს უკავშირდება. № 5. „ორი ძმა“ — განეკუთვნება სიმსონთა ტიპს, რომელთა მსგავსი ბალკანეთშიც გვხვდება. № 6 — „ყარამანის ისტორია“ აერთიანებს მიდას ტიპს ფალადას მოტივებით. № 7 — შეადგენს ზღაპრებს „მადლიერი მიცვალებული“ და „პრინცესა სამარეში“, რომელნიც ბალკანეთსა და რუსეთში ერთნაირადაა ცნობილი, და, ბოლოს, მერვე ზღაპარი დასაწყისში მოგვაგონებს „შაჰ-ნამედან“ ცნობილ ბეჟანის ისტორიას.

უკვე ამ ძუნწი მონაცემებიდანაც ნათელია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვთ შეკრებილ ზღაპრებს. ბევრი მათგანი ირანულსა და დასავლურ ზღაპრებს შორის კავშირების გარკვევის შესაძლებლობას გვაძლევს.

თქმულებებიდან ყურადღებას იქცევს პირველ რიგში „სურამის ციხე“, რომელიც ეხმაურება შუა საუკუნეებში ბევრგან და მათ შორის ჩვენშიც გავრცელებულ ცრურწმენას, თითქოს ნაგებობა სიმტკიცეს იძენს, თუ შენების დროს მის კედლებში ცოცხალ არსებას ჩაატანენ. № 2 — „ახალქალაქის ქვას“ ჩვეულებრივ ცნობილი ზღაპრული სიკეთე მოაქვს. № 3. — „მუჰამედთან“, № 4. — „პალიასტომის ტბა“ და № 5. — „ხელფეხიანი მუხა“ ნაკლებად საინტერესონი არიან. № 6. — „საიდან გაჩნდა ბულბული, მოლალური და ოფოფი“? — ბუნების საიდუმლოებაზეა შეთხზული. № 7. — „ახტალა“ განეკუთვნება № 3—5 რიგის თქმულებებს.

პატარა ფოლკლორული ესკიზები ასახავენ ქარის, ჭექა-ქუხილის, ჭინკის, გველის, კუდიანის და მათი მეთაურის როკაპის წარ-

მომავლობას. ჩაწერილი მაქვს აგრეთვე სამი მახვილგონივრული ანეგდოტი გურულებზე.

დაბოლოს, რაც შეეხება გამოცანებსა და ანდაზებს, უკვე ის, რაც ხელთა ვეაქვს და რაც კიდევ გაფანტულია სხვადასხვა, ძირითადად კი რუსულ შრომებში, სოლიდურ მასალას იძლევა კავკასიური ფოლკლორული ლიტერატურის ამ საინტერესო სფეროში სამუშაოდ.

აღნიშნულ ტექსტებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ლინგვისტური თვალსაზრისითაც. განზრახული მაქვს ამ ტექსტების რჩეულის გამოცემა სიტყვა-სიტყვითი და შეიძლება თავისუფალ თარგმანთან ერთად. მისმა შემდგომმა დამუშავებამ უნდა მოგვეცეს სრულფასოვანი შენიშვნები და გრამატიკული მონახაზები. ყოველ შემთხვევაში, ტექსტები საკმაოდ მრავლისმომცველი და მდიდარია იმისათვის, რომ ქართული ენის თავისებურებათა ზუსტი სურათი მივიღოთ.

ქართული ენის სიტყვათა მარაგის განსაზღვრისათვის გათვალისწინებულ უნდა იქნას გურული, მეგრული, იმერული, კახური და ფშაური დიალექტებიც. სამწუხაროდ, ბანაკში ერთადერთი სვანი აღმოჩნდა — პავლე გაბულდანი ბეჩოდან, რომელთანაც რაიმე სასარგებლო მუშაობის ჩატარება შეუძლებელი ვახდა. მისი დაბალი გონებრივი მონაცემები სერიოზული შეცდომების საშიშროების წინაშე მაყენებდა, მით უმეტეს, რომ კონტროლის არავითარი საშუალება არ გამაჩნდა.

ყველაზე უფრო ოსებმა გამიცრუეს იმედი. ჩემს განკარგულებაში იყო ორი ოსი: ალექსანდრე მუკაგოვი ვლადიკავკასიდან და ვასილ ყულუმბეგოვი თბილისიდან — ორივე ვაჭარი. ისინი უაღრესად გაუნათლებლები იყვნენ და ვერაფერის მოყოლა ვერ მოახერხეს. ერთი ანდაზაც კი არ იცოდნენ. როგორც ეტყობოდათ, თავისი პროფესიისა და საცხოვრებელი ადგილის გამო სრულიად მოწყვეტილიყვნენ ოსური სულიერი ცხოვრების სფეროს. ხშირ შემთხვევაში ისეთი შთაბეჭდილებაც მრჩებოდა, რომ თავიანთი მშობლიური ენაც დავიწყებული ჰქონდათ.

ვისარგებლე შემთხვევით და შევეცადე ერკერტის წიგნის — „კავკასიელ ტომთა ენის შესახებ“ — ქართული და მეგრული ნაწილი გადამემუშაებინა. შევქელი ბევრგან შეცდომები შემემსწორებინა და სიტყვათ მნიშვნელობა დამეზუსტებინა. ერკერტის წიგნს საერთოდ დიდი სიფრთხილით უნდა გამოყენება. თუმცა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დავამციროთ წიგნის შემდგენლის როლი, რადგანაც მან პირველმა მოჰკიდა ხელი საქმეს, რომლითაც

გზა გაუხსნა გერმანელ მეცნიერებს ახალი და მეტად ძნელი ენობრივი ჯგუფისაკენ. ასეთი პირველი წამოწყების დროს ბევრი შეცდომისაგან თავის დაზღვევა მეტად ძნელია. მე ამაში ყოველი ფენის ნაბიჯზე ვრწმუნდებოდი, როცა ხელახალი დაკვირვება წამოვიწყე. ხშირ შემთხვევაში ახსნაც კი არ შემეძლო, საიდან იჩინა თავი ამა თუ იმ შეცდომამ ეკერტთან. სამწუხაროა, რომ აღნიშნულ წიგნში ვერ მოხვდა ბევრი სხვა ენაც, რომელსაც ავტორი ითვალისწინებდა; ამიტომ გადამუშავებული ახალი გამოცემა კიდევ უფრო სრულყოფილს გახდის ამ წიგნს გამოყენების თვალსაზრისით.

ასეთი იყო ჩემი სამივლინებო თავგადასავალი. თავს მოვალედ ვთვლი, მადლობა გადავუხადო მივლინების ორგანიზატორებს მისი მოწყობისა და ჩემი ცოდნის გაღრმავებისათვის. ასევე მადლობა მინდა გადავუხადო სამხედრო ტყვეთა ბანაკის ხელმძღვანელობას ჩემთვის კარგი სამუშაო პირობების შექმნისათვის.

1917 წლის 21 ნოემბრის სხდომა

ბ ლ ა ი ხ შ ტ ა ი ნ ე რ ი ს მ ო ხ ს ე ნ ე ბ ა

„კავკასიური გამოკვლევები ეგერის ბანაკში“

1916 წლის ნოემბერში „აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტმა“ შემარჩია ეგერის ბანაკში ფოლკლორული და ლინგვისტური გამოკვლევების საწარმოებლად. უპირველესად ყოვლისა, იგი გამიზნული იყო ოსებზე და შემდეგ კავკასიის სხვა ხალხებზე დაკვირვებისათვის. სამწუხაროდ, სხვადასხვა მიზეზებით გამგზავრების დრო გაჭიანურდა. 1917 წლის მაისისათვის სამხედრო ტყვეთა ბანაკის კორესპონდენციათა საცენზურო პრეზიდენტმა ხანგრძლივი შევებულების ნება დაართო. ხოლო ნებართვის მიღებამდე დრო კავკასიაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ენის — ქართულის, გაცნობისათვის გამოვიყენე. ეგერში ჩემი შეიდკვირიანი მივლინების პერიოდში შევძელი მეცნიერული დაკვირვება მეწარმოებინა სამხრეთ კავკასიის ტომთა წარმომადგენლებზე, კერძოდ ქართველებზე (როგორც ზოგადად თავის თავს უწოდებენ) — გურულებზე, იმერლებზე, მეგრელებზე, ოსებმა კი საქმე მთლიანად ჩამიგდეს. ისინი ვაჭრები იყვნენ: ალექსანდრე მუკაგოვი და ვასილ ყულუმბეგოვი. პირველი — ვლადიკავკასიიდან, მეორე — თბილისიდან. მათ არა თუ რაიმეს გადმოცემა არ შეეძლოთ, საკუთარი მშობლიური

ენაც კი დავიწყებოდათ. ყულუმბეგოვმა ქართული უფრო კარგად იცოდა, ვიდრე ოსური. ყველაზე წარმატებით ქართველებთან მიხედობოდა მუშაობა. ისინი ინტელიგენტი ხალხია და არა მარტო კეთილგანწყობილებას იჩენდნენ, არამედ ჩემი სამუშაო სპეციფიკისაც გარკვეულად ესმოდათ. სწორედ ამის წყალობით, შესაძლებლობა მომეცა გარდა ქართული ენის სხვადასხვა დიალექტის სისტემატური ლექსიკონის შედგენისა, საკმაო რაოდენობის ფოლკლორული ტექსტებიც ჩამეწერა.

ეს ტექსტები მომაწოდეს კახეთის თავადმა ვასილ ვახვახიშვილმა (თბილისი), ვლადიმერ ასკურავამ (ოზურგეთი, სოფ. შუხუთი), გრიგოლ კალანდარიშვილმა (ოზურგეთი — ლანჩხუთი), იმერელმა მელიტონ ლოლუამ (სენაკის მაზრა, სოფ. კოლობანი), ივანე დავითის ძე კვიციანი (ქუთაისი), ფშავმა ივანე წიკლაურმა (კახეთი, სოფ. შვინდაძე?). დაბოლოს მეგრელმა სამსონ კვარაცხელიამ (ზუგდიდის მაზრა — დიეგალი).

ბევრი ტექსტი ჩამაწერინა გურულმა ლევარსი მამალაძემ (სოფ. ხევი). იგი სავაჭრო წარმომადგენელი იყო და ზინგერის ტიპის საკერავი მანქანისათვის ევროპის ბევრი ქვეყანა და მთელი რუსეთი ჰქონდა მოვლილი. მან ქართული ფოლკლორის ბრწყინვალე ცოდნა გამოამჟღავნა მიყვებოდა ზღაპრებსა და ლეგენდებს ისე, როგორც ბავშვობაში მოესმინა, მაწერინებდა ანდაზებსა და გამოცანებს და მაცნობდა ჩემთვის საჭირო სხვა ტყვეებს, რისთვისაც დიდად დავალებული და მადლობელი ვარ მისი. იგი ქართულის გარდა თავისუფლად ფლობდა რუსულს და გერმანულადაც შეეძლო თავისი მოსაზრებების გადმოცემა. თუმცა ამ ენაზე მეტად თავისებურად ლაპარაკობდა. განსაკუთრებით ყურში მხედებოდა, როცა გერმანულ მარტივ ზმნურ ფორმას აღწერილობითი „ყოფნით“ გადმოსცემდა...

იგი ძალიან დიდ ინტერესს იჩენდა ჩემი ლინგვისტური საქმიანობისადმი და გარკვეულ ცოდნასაც კი ამჟღავნებდა ტექსტების ტრანსკრიფციული ჩაწერისას...“.

МАТЕРИАЛЫ ИЗ АРХИВА БЕЛА ВИКАРА

Резюме

До сегодняшнего дня неослабевающий интерес вызывает история первого полного поэтического перевода поэмы Руставели «Витязь в барсовой шкуре» («Вепхисткаосани») на венгерский язык, благородный труд и заслуги Бела Викара, которому как венгерские, так и грузинские ученые (Д. Радо, М. Иштванович, Л. Тарди, П. Шелкен, Г. Бакрадзе, Гр. Церетели, Г. Чимакадзе, С. Клдншвили, Ал. Барамидзе, И. Мегрелидзе, Л. Менабде, С. Турнава, Дж. Гагнидзе и др.) посвятили немало своих работ.

Профессор Бела Викар (1859—1945), известный исследователь угро-финского фольклора и этнографии, был избран членом-корреспондентом Венгерской Академии наук и почетным членом Финской Академии наук. Кроме того, Б. Викар прославился как непревзойденный переводчик «Калевалы» на венгерский язык. Именно в период начала работы над «Калевалой» в 1889 году Бела Викар встретился в финском селе Лахта с Михаем Зичи. Он хотел склонить известного художника к иллюстрированию «Калевалы», но получилось наоборот: М. Зичи познакомил его с «Вепхисткаосани», изданном в 1888 году Г. Картвелишвили и блестяще иллюстрированным самим Зичи, и посоветовал молодому венгерскому переводчику перевести бессмертное творение Руставели на родной язык.

Бела Викар не смог тогда взяться за это дело, так как все его думы и помыслы были направлены на «Калевалу». Этот грандиозный труд он закончил в 1908 году. Теперь уже можно было приступить к осуществлению обещания, данного им Зичи двадцать лет назад. Для работы Викар располагал несколькими изданиями «Вепхисткаосани», среди них подаренным ему Зичи изданием Картвелишвили, одним русским переводом, а также словарем Д. Чубинашвили и грамматикой грузинского языка А. Дирра; одновременно он приступил к изучению грузинского языка. Однако, по свидетельству самого Викара, «на основании моих предыдущих за-

нятий я заключил, что изучил не древний язык Руставейи, на котором говорили в XII веке, а современный грузинский, ... что я, должен был сделать, чтобы слово, данное мною Зи-чи и самому себе, не оказалось бы пустопорожним?».

Настоящим спасителем Викара в этом деле явился один молодой грузин, которым, как это сегодня установлено (М. Иштванович, Д. Гагнидзе), был Георгий Цискараули. По словам Викара, Цискараули дословно переводил ему поэму на языке эсперанто. Он записывал перевод, а потом облакал его в стихотворную форму. Викару оставалось перевести еще 10—12 листов, когда его помощник-грузин покинул Будапешт и больше туда не возвращался (Д. Гагнидзе). В 1912 году началась война в Болгарии, куда он отправился добровольцем (Гр. Церетели).

Таким образом, Б. Викару осталось перевести заключительную часть поэмы. Однако и здесь нашлись новые помощники. Их имена Б. Викар, правда, не сообщает, но прямо пишет, что имел связи со многими военнопленными грузинами в разных местах тогдашней Австро-Венгерской империи (М. Иштванович). Из них в научной литературе известны были только Григол Илларионович Церетели и Давид Самсонович Толорая.

Таким образом, до самого последнего времени помощниками Бела Викара в переводе «Вепхисткаосани» на венгерский язык специалисты считали трех грузин — «Георгия Цискараули, который на языке эсперанто перевел большую часть поэмы, последнюю же часть, в объеме 10—12 страниц, с помощью немецкого языка перевели Б. Викару в 1915 году Григол Илларионович Церетели и Давид Толорая» (Д. Гагнидзе).

Будучи дважды в научной командировке в Венгерской Народной Республике (1970, 1973), мы имели возможность ознакомиться с архивом Бела Викара, хранящимся в отделе рукописей Академии наук Венгрии и обнаружить некоторые новые документы. В частности, грузинские рукописи: «Разбойник Како» Ильи Чавчавадзе, «Наставления матери» Г. Чаладидели, тексты грузинских народных игр, песен и стихов, записанных в 1915 году Григолом Церетели и Давидом Толорая. Особенный интерес вызывают записанные красивыми грузинскими буквами самим Бела Викаром тексты грузинских народных песен и афоризмов, приписываемых Руставели.

Оказалось, что Б. Викар интенсивно изучал грузинский язык. В архиве обнаружались составленные переводчиком лексикологические материалы — грузинские слова, образцы грузинской разговорной речи, приветствие — рядом с которыми Викар дает их немецкие и французские соответствия.

Кроме этого, были выявлены две довольно большие связки автографных записей, которые представляют собой составленные Б. Викаром грузино-мегрельско-сванский словарь (встречаются и их абхазско-осетинские соответствия). Лексикон датируется 1915—1916 годами. Это предопределяет глубокий интерес Б. Викара к грузинскому и картвельским языкам и открывает совершенно новую страницу в освещении его работы в этом направлении. До сегодняшнего дня нам не было точно известно, насколько владел Бела Викар грузинским языком, насколько умел писать и читать по-грузински. Найденные материалы проливают свет на эти вопросы. Что особенно примечательно, в этих рукописях выявлены неизвестные доселе имена грузин, тесно сотрудничавших с Бела Викаром. В своих публикациях Викар, правда, говорил о своем знакомстве со многими грузинами, попавшими в первую мировую войну в Австро-Венгрию, однако конкретно не называл их имена. Поэтому многие специалисты даже подвергали сомнению довольно общие сообщения Бела Викара, так-как имена их были неизвестны до последнего времени: это Георгий Каландадзе, Давид Саджая, Леварси Мамаладзе, Ираклий Мукбаниани, Сичинава, Баркалая, осетин Ясон котором говорили в XII веке, а современный грузинский,

С их помощью Викар записывает грузинские, сванские, мегрельские, абхазские, осетинские слова, изучает грузинскую речь. Из приписок на рукописях становится известно время и место их встреч: Егер, Фраков, 1915—1916 годы.

Естественно, встает вопрос: все ли упомянутые грузины принимали участие в переводе «Вепхисткаосани» на венгерский язык?

История первого полного перевода «Вепхисткаосани» на венгерский язык представляется нам следующим образом: правда, Бела Викар изучил и знал грузинский язык, однако не настолько, чтобы свободно и самостоятельно переводить Руставели. В этом деле ему помогали грузины. В частности, большую часть «Вепхисткаосани» в 1909—1912 годах Викар перевел с помощью Георгия Цискараули, а заключительную часть в 1915 году — при содействии Григола Илларионовича Церетели. Для надлежащего понимания текста Викар в первом случае пользовался эсперанто, а в другом — немецким языком. Перевод был завершён и издан в 1917 году в Будапеште. Что касается Давида Толорая и других грузин (Георгий Каландадзе, Давид Саджая, Леварси Мамаладзе, Ираклий Мукбаниани, Сичинава, Баркалая), Викар сотрудничал с ними в основном с целью изучения грузинского и картвельского языков и для своих лингвистических изысканий, в частности, для установления первоначальной природы и родства венгерского и кавказских языков.

პირთა საძიებელი

- ალენი 23
 ალიოშინა ლ., 10, 15
 ალექსანდრე მესამე 14, 15, 18
 ანთელაეა ა. 25
 ანდლულაძე ლ. 6
 ასკურაეა ვ. 38
 ალფენიძე ვლ. 50
 აშხოთი თ. 16

 ბალმონტი კ. 49
 ბარათაშვილი ნ. 51
 ბარამიძე ალ. 3, 13, 23, 56
 ბარკალაია 35, 38
 ბარტდინსკი ი. 17
 ბაქრაძე გ. 3, 13
 ბენიამინი ლ. 7
 ბერიძე ვ. 50
 ბირო მ. 50
 ბლახშტაინერი რ. 38

 გაგნიძე ჯ. 3, 5, 6, 7, 10, 13, 16, 17, 19,
 22, 25, 28, 29, 33—35, 56
 გამყრელიძე თ. 50
 გაწერელია ა. 40
 გოლიაძე თ. 4, 15
 გომბოში კ. 50, 51
 გორდეზიანი ბ. 10, 13
 გუდაეა ტ. 59
 გურული კ. 40, 51

 დანტე 40
 დირი ა. 16, 17

 ვახვახიშვილი ვ. 38
 ვეორეში შ. 3, 5, 6, 7, 51
 ვიკარი ბ. 3 შმდ.

 ზემსლენი ა. 3, 39
 ზიჩი მ. 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17—19,
 40, 49

 თამარ მეფე 14
 თოლორაია დავით 20—22, 24, 25, 27,
 29, 31, 34—38, 57, 58, 81
 თოლორაია დიანა 25, 35, 68
 თოლორაია სამსონ 25
 თოფურია ვ. 23
 თურნაეა ს. 3, 19

 იეში დ. 5—7
 იმერლიშვილი ვ. 8
 იშტენაოვიჩი მ. 3, 5, 16, 19, 20, 22, 23,
 32, 38, 39, 40

 კალანდარიშვილი გ. 38
 კალანაძე გ. 35, 38
 კამუსი 39
 კოშუტი 7
 კულუმბეგოვი ი. 35, 38
 კეენი თ. 23
 კვარაცხელია ს. 38
 კლდიაშვილი ს. 3, 20, 24, 35
 კომიატი ი. 3

 ლისტი ა. 17
 ლიბერმანი ი. 17

 მამალაძე ლ. 35, 38
 მარი ნ. 55
 მახათაძე ნ. 6, 29
 მედეა 40
 მეგრელიძე ი. 3, 13, 56
 მენაბდე ლ. 3, 4, 8, 10, 13, 19, 39
 მეუნარგია ი. 10, 15, 17, 18, 49
 მეტრეველი ლ. 56
 მროველი ლ. 40
 მუკხანიანი ი. 35, 38

 ონიანი შ. 56
 ორტუტაი დ. 51

პაშუტი ლ. 51

რაბი ე. 51

რადო დ. 3, 4, 7, 10, 133, 15, 16, 19, 40,
50, 51

რომანი ი. 3

რონოი მ. 49

როსტომი 39

რუსაძე ო. 23

რუსთაველი შ. 3 შმდ.

სამუშია კ. 58, 59

საჯაია დ. 35, 38

სეგედი-მოლნარი გ. 49

სეჩენი 6, 7

სვანიძე ალ. 23

სიაუში 39

სიხარულიძე ქს. 50

სიჭინავა 35, 38

ტარდი ლ. 3, 13, 38, 39, 40, 50

ტოლნაი გ. 51

ტომპოში ე. 50

ტოტი ტ. 50

ურუშაძე ა. 40

უორდრობი მ. 17, 24

ფარაგო ი. 3

ქართველიშვილი გ. 10, 15, 18, 37

ყუბანიშვილი ს. 18

შარაძე გ. 3, 7, 10, 13, 15, 16, 18, 23,
28, 29, 32, 33, 35

შელკენი პ., 3, 4, 29, 30, 32

შუბკა გ. 5, 6, 7

შუხაროი 36

ჩიმაკაძე გ. 3, 13, 32

ჩიქობავა არნ. 23

ჩიჯავაძე ო. 58

ჩუბინაშვილი (ჩუბინოვი) დ., 17, 18, 49,
55

ცანავა ა. 59

ცეგლელი კ. 50

ცისკარაული გ., 19, 25, 36, 38

ციციშვილი გ. 40

წერეთელი ა. 56

წერეთელი გრიგოლ ილარიონის ძე 3,
13, 19, 20, 22, 3, 25, 27, 29, 30, 32,
34, 35, 36, 58, 62, 65, 66

წიკლაური გ. 19

წიკლაური ი. 38

ქავჭავაძე ი. 27, 32, 37, 60, 62

ქალაღიდელი გ. 25, 27, 32, 37, 68, 69

ხახანაშვილი ალ. 55

ჯავახიშვილი გ. 51

ჯანაშვილი მ. 56

ჯოჯუა მ. 38

პოპი ფ. 51

30

ი 373 / 1152

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
ვეფხისტყაოსნის ბელა ვიკარისეული თარგმანის ისტორიისათვის	9
მასალები ბელა ვიკარის არქივიდან	52
დამატება: რ. ბლაიხშტაინერი, შეხვედრები ქართველებთან ეგერში (1917)	111
Материалы из архива Бела Викара (резюме)	123
პირთა საძიებელი	126

Гурам Северьянович Шарадзе
МАТЕРИАЛЫ ИЗ АРХИВА БЕЛА ВИКАРА
(на грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1555

•

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი: ნ. შახათაძე,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი ლ. ანდღულაძე

გამომცემლობის რედაქტორი ე. კოძეშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. თაყაიშვილი
კორექტორი ნ. ფიფია

გადაეცა წარმოებას 23.1.1981; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.7.1981;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 7.8;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6.7;

უც 01146;

ტირაჟი 2000;

შეკვეთა № 215;

ფასი 80 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

52

